

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство

Press Studies

Засновано 2022 року
Виходить двічі на рік

Founded in 2022
Issued twice a year

Випуск 3
Issue 3

Львів – 2023
Lviv – 2023

УДК 070(051)
DOI 10.37222/2786-7552-2023-3

*Друкується за ухвалою вченої ради
Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника
(протокол № 4 від 17.10.2023)*

Пресознавство: НАН України. ЛННБ України імені В. Стефаника. Науково-дослідний інститут пресознавства. Львів, 2023. Вип. 3. 216 с.
Press Studies: NAS of Ukraine. Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Research Institute for Press Studies. Lviv, 2023. Issue 3. 216 p.

Редакційна колегія

Головний редактор

Лідія Сніцарчук, д-р соц. ком., проф.

Заступники гол. редактора

*Мар'яна Комариця, д-р філол. н.,
с. н. с.*

*Надія Кулеша, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Відповідальний секретар

*Олеся Дроздовська, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Члени редколегії

*Мирослав Романюк, ч.-кор. НАН України,
д-р іст. н., проф.*

*Марко Андрейчик, д-р філос. (США)
Юрій Бідзіля, д-р соц. ком., проф.*

Зоряна Галаджун, канд. соц. ком., доц.

Зоряна Грень, канд. соц. ком.

*Василь Габор, канд. філол. н.,
с. н. с.*

*Катажина Дронг, д-р соц. ком. та медіа
(Польща)*

*Агнешка Матусяк, д-р гум. н., проф.
(Польща)*

Емілія Огар, д-р соц. ком., проф.

*Йошіхіко Окабе, д-р іст. н., д-р е. н.,
професор (Японія)*

Юрій Фінклер, д-р філол. н., проф.

Editorial Board

Editor-in-Chief

*Lidiya Snitsarchuk, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

Deputy editor-in-chief

*Mariana Komarytsia, Dr. habil. in
Philology,
Senior Research Fellow
Nadiia Kulesha, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Secretary in Charge

*Olesia Drozdovska, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Members of the Editorial Board

*Myroslav Romaniuk, member of the
National Academy of Sciences of
Ukraine, Dr. habil. in History, Prof.*

*Mark Andryczyk, PhD (USA)
Yuriy Bidzilya, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

*Zoriana Haladzhun, PhD in Social
Communication, Associate Prof.*

*Zoriana Hren, PhD in Social
Communication*

*Vasyl Gabor, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

*Katarzyna Dragg, Dr. habil. in Social
Communication and Media (Poland)*

*Agnieszka Matusiak, Dr. habil. in
Humanities (Poland)*

*Emiliya Ohar, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

*Yoshihiko Okabe, Dr. habil. in History,
Dr. habil. in Economics, Prof. (Japan)*

*Yuriy Finkler, Dr. habil. in Philology,
Prof.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 25285-15225Р від 05.07.2022 р.**

ISSN 2786-7552 (Print)

©Львівська національна наукова бібліотека
України імені В. Стефаника, 2023

©Науково-дослідний інститут
пресознавства, 2023

**ПРЕСОЗНАВСТВО:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ**

Роман Бліхарський

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>

кандидат наук із соціальних комунікацій,

науковий співробітник Науково-дослідного інституту пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

patra727@gmail.com

УДК 070:[061.2:001](477):070(4)''18/19''

**ВИДАННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА В ОЦІНЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ:
КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-1

У статті розглянуто рецензії, присвячені працям Наукового товариства імені Шевченка, опубліковані на сторінках наукових журналів, які видавались у Відні, Берліні, Будапешті, Празі, Варшаві, Львові та ін. Зібраний емпіричний матеріал проаналізовано з точки зору історії становлення комунікації між науковцями в межах загальноєвропейського інтелектуального простору кінця XIX – початку XX ст.

Задля розкриття дослідницького питання у статті сформульовано поняття наукової комунікації, охарактеризовано загальні риси розвитку наукової комунікації в Європі загалом, окреслено особливості історичних суспільно-політичних обставин, на тлі яких відбувалося становлення української наукової культури. Змальовано історичні обставини започаткування наукової діяльності НТШ, а саме: причини та передумови заснування Товариства, особливості його функціонування на початкових етапах, а також наведено назви та охарактеризовано спрямування основних видань і часописів, що виходили під егідою НТШ.

Подано короткий опис видань, на сторінках яких вміщувалися рецензії та відгуки: «Кіевская старина», «Этнографическое обозрѣніе», «Lud», «Kwartalnik Historyczny», «Wisła», «Biblioteka Warszawska», «Národopisný Sborník Českoslovanský», «Századok», «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde», «Archiv für slavische Philologie», «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» та ін. Розкрито низку фактів із життєпису деяких авторів, серед яких були видатні європейські історики, етнологи, філологи, літературознавці, лінгвісти, юристи. Проаналізовано тенденції в оцінці, особливості риторики, розкрито ставлення авторів досліджуваних публікацій до видань НТШ та визначено їхній тематичний спектр.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, наукова комунікація, наукова періодика, рецензія.

Постановка проблеми. Наукова комунікація, яка є процесом обміну науковими знаннями між науковцями, відіграє важливу роль у забезпеченні сталого функціонування науки як соціального інституту [12, с. 21].

Процес спілкування та обміну ідеями поміж вченими, який упродовж історії становлення науки в різних культурах загалом реалізовувався усно, а згодом і на письмі, відбувався паралельно зі становленням науки як такої та був її невід'ємним атрибутом. Залежно від епохи змінювалися лише засоби, канали, обсяги та характер інформації, якою обмінювалися [25, с. 32].

У контексті дослідження проблематики розвитку наукової комунікації важливим є період другої половини XIX – початку XX ст., для якого характерна зміна моделі організації наукової діяльності, адже створюються нові та активно працюють уже існуючі наукові товариства, що починають відігравати чи не основну роль у справі розвитку наукових знань. Така форма співпраці та комунікації учених засобом проведення на постійній основі різноманітних конференцій, зібрань, симпозіумів, семінарів сприяла активному обговоренню наукових результатів.

Діяльність новозаснованих та вже існуючих національних академій наук стала важливим чинником для формування загального напрямку наукових досліджень у європейських країнах

та дала змогу побудувати модель успішної комунікації між науковими установами на міжнародному рівні.

Загалом, інтенсифікація міжнаціональної співпраці окремих вчених та наукових організацій є прикметною рисою науки XIX ст., яка збереглась і в наступних, XX та XXI, століттях. Такий формат співпраці став сприятливим для підвищення якості наукових робіт, оскільки вчені активно відгукувались на праці своїх колег закордоном, оцінювали та критикували їх, а також обмінювались ідеями, джерелами та результатами, ініціювали спільні дослідницькі проекти.

XIX ст. в історії науки – це також період її професіоналізації. Наукові інституції набувають бюрократичних рис в організації та управлінні науково-дослідницькими процесами, а наукова комунікація стає більш структурованою та формалізованою, виникають спеціалізовані галузі науки.

Важливий фактор розвитку науки у XIX ст. – це загальне збільшення кількості найменувань та розширення тематичної гетерогенності наукової літератури, зокрема продовжуваних та періодичних фахових видань. Наукові журнали і до цього відігравали значну роль у розвитку науки, однак поряд із розширенням географії заснування наукових спільнот вони стають для вчених важливим інструментом популяризації результатів своєї роботи серед колег «старої школи», засобом підвищення наукового статусу авторів та осередком діалогу, критики, полеміки чи дискусії.

Одним із головних елементів наукової комунікації та науково-дослідницького процесу загалом як колись, так і тепер є оцінка наукових праць, яка у функціональному плані допомагає визначити загальну якість та значущість проведених наукових досліджень. У XXI ст. існують різні інструменти та практики оцінювання наукових праць. Це, зокрема, визначення імпакт-фактора певного видання, індексів цитованості конкретного автора, надання гранту чи стипендії певному проекту. Однак найстаріша, а отже, перевірена часом форма оцінки наукових здобутків – це рецензування [5, с. 106; 10, с. 147].

Рецензування є важливим етапом наукового процесу, спрямованим на оцінку якості та значущості наукових праць перед чи після їх публікації, та сприяє формуванню об'єктивного уявлення про поточний стан досліджень у конкретній галузі.

Огляди видань наукової літератури та окремих публікацій, які вміщувалися на сторінках періодичних чи продовжуваних видань, є різновидом постпублікаційного рецензування, які дозволяли читачам ознайомитися зі змістом та проблематикою розглянутої праці, з її сильними та слабкими сторонами [6, р. 237]. Потенційно рецензії можуть посприяти, щоби публікації чи видання були більш видимими для колег із-за кордону та стали одним із чинників піднесення престижу серед світової спільноти вчених.

Мета дослідження. Зайвим буде вкотре аргументувати важливість вивчення ролі, яку відіграло Наукове товариство імені Шевченка в історії української науки, зокрема у період другої половини XIX ст. – час, коли відбувалось її активне становлення. Однак на сучасній стадії розвитку наукового знання, яку можна охарактеризувати як період стрімкої глобалізації, важливо дослідити історію сприйняття та оцінки діяльності НТШ на міжнародному рівні та з'ясувати факт і особливість цього сприйняття на початковому етапі його історії.

Об'єкт дослідження, вивчення якого дасть змогу сформуванню образу окресленої нами рецепції, – це публікації російською, польською, чеською, угорською, німецькою мовами, присвячені виданням НТШ, що друкувались на сторінках наукових журналів, які виходили у містах Східної Європи: Санкт-Петербурзі («Живая старина»), Москві («Русская мысль», «Этнографическое обозрѣніе»), Києві («Кіевская старина»), Львові («Lud», «Kwartalnik Historyczny»), Варшаві («Wisła», «Biblioteka Warszawska»), Празі («Národopisný Sborník Českoslovanský», «Národopisný Vestník Českoslovanský»), Будапешті («Századok»); також у наукових часописах, що видавались у столицях країн Західної Європи: Берліні («Zeitschrift des Vereins für Volkskunde», «Archiv für slavische Philologie») та Відні («Zeitschrift für österreichische Volkskunde»)¹.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історією науково-дослідницької та видавничої діяльності НТШ займалися

¹ Означення видань як європейських здійснено на основі геоформи ООН, за якою Європа поділяється на Східну, Північну, Південну, Західну. Хоча щодо розвідки історичного характеру такий підхід може видатись анахронізмом, оскільки державні утворення, в межах яких видавались досліджувані нами видання, здебільшого припинили своє існування, однак вважаємо, що він є зручний та зрозумілий для сучасного читача.

самі члени Товариства, а саме: О. Барвінський [1], М. Грушевський [4], В. Гнатюк [3], К. Студинський [22], В. Дорошенко [7] та ін.

Проблематика, пов'язана з історією та сучасністю НТШ, а також вивчення його видавничої спадщини неодноразово ставали предметом дослідження у наукових працях М. Комариці [14], З. Зайцевої [8; 9], Л. Сніцарчук [21], В. Савенко [18; 19], Т. Савенко [20], Н. Зелінської [10–13], Р. Конта, Н. Ховайба [15], опублікованих упродовж останніх десятиліть.

Безпосередньо теми нашого дослідження стосуються праці А. Вовчака, який в одній зі своїх статей детально проаналізував рецензію І. Франка на працю «Гуцульщина» В. Шухевича, що була опублікована в австрійському журналі «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» [2]. Ґрунтовне та різнопланове дослідження, присвячене часопису «Кіевская старина», здійснила М. Палієнко [17]. Я. Мельник аналізувала статтю І. Франка «“Archiv für slavische Philologie” і нова зміна в його редакції», опубліковану у Кн.7 «Літературно-Наукового Вісника» [16]. О. Ферков вивчав вплив діяльності Угорського історичного товариства та його друкованого органу «Századok» на розвиток угорської історичної науки другої половини XIX ст. [24].

Новизна. Однак, попри усі переваги та значущість зазначених праць, нам не вдалось віднайти дослідження, у якому було б здійснено комплексне вивчення рецепції наукових праць НТШ на міжнародному рівні.

Методи дослідження ґрунтуються на принципі історизму, вони також застосовані з позиції культурологічного та пресознавчого підходів, що передбачає врахування історичного, соціокультурного й політичного контексту XIX ст., у рамках якого функціонували європейські наукові журнали, і, що важливо, їхнього потенційного медійного впливу на формування наукової, громадської думки. Для систематизації та оцінки джерел з метою отримання повноти інформації щодо теми нашого дослідження застосовано бібліографічний аналіз. З метою дослідження тенденцій у висвітленні діяльності НТШ у європейських виданнях використано метод якісного контент-аналізу, здійснено дослідження статей, рецензій, оглядів, що друкувались на сторінках наукових журналів за категоріями: тематика публікацій, оцінка діяльності НТШ, риторика рецензентів.

Виклад основного матеріалу. Історія науки та наукової комунікації в Україні загалом розвивалася у результаті непростой взаємодії місцевих і глобальних політичних та культурних чинників. Друга половина XIX – початок XX ст. – це час динамічного розвитку української науки, ускладнений умовами бездержавності, який також характеризується розвитком народної просвіти, створенням наукових організацій, науково-освітніх установ та заснуванням наукових видань.

XIX ст. для українців у культурному, науковому та суспільно-політичному планах – це період реалізації унікальних можливостей у несприятливих для цього обставинах, які склались ще у попередні віки. Однак, попри труднощі, праця українців на культурній, науковій, освітній та громадсько-політичній ниві не припинялась. Упродовж усього XIX ст. відбувався послідовний та планомірний рух української інтелігенції до формування першої де-факто національної академії. Серед віх цього руху відзначимо заснування 1809 р. в Харкові університету, який стане осередком вивчення української давнини, мови та фольклору, де видаються твори П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка та ін., друкуються збірки українських пісень, які у 1827, 1837, 1849 рр. підготував М. Максимович та у 1836 р. – П. Лукашевич.

У півавстрійській Галичині праця на культурно-просвітньому полі також не вгасала. У 1837 р. М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький започатковують літературний альманах «Русалка Дністровая». Майже через десять років після цього, у 1848 р., Головна Руська Рада у своєму маніфесті проголосила єдність українського народу по обидва боки кордону. Упродовж майбутніх десятиліть у Львові започатковують літературні часописи «Вечорниця», «Мета», «Нива», «Правда», які стали осередками культурно-просвітнього та літературного руху. Починаючи з 1860-х рр. у Львові видаються твори Т. Шевченка. У 1868 р. для освіти українських селян та міщан, а також друку художніх та наукових творів й підручників засновано товариство «Просвіта». Однак згодом, як зазначає О. Барвінський, з'ясувалося, що «просвіта селян та міщан сама про себе вже чималу вкладає задачу і тому видавництва літературні і научні належало би полишити іншому товариству, котре би дбало про розвиток нашої мови, літературу і науку в рідній мові» [1, с. 209].

У 1873 р. з ініціативи О. Кониського, Є. Милорадович, Д. Пильчикова, М. Жученка задля розвитку української літератури та культури засновано організацію – Товариство імені Шевченка, головою якою у 1874 р. було обрано К. Сушкевича.

У 1880-х рр. президія Товариства вирішує посилити науковий напрям його діяльності, передвісником чого була видана у 1880 р. праця члена Товариства імені Шевченка д-ра Омеляна Огоновського «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*». Сприятливим також був загальний соціальний контекст, характерний активізацією громадсько-політичного руху українців у Галичині. Роль такого осередку взяло на себе Товариство імені Шевченка, реформу якого ініціював О. Кониський, обґрунтовуючи її необхідність, зокрема, у статті, вміщеній у випуску часопису «Правда» за лютий 1889 р.

У 1892 р., під час чергових (шостих) загальних зборів Товариства, його учасники затвердили зміну назви на Наукове товариство імені Шевченка, а також ухвалили зміни до статуту. О. Барвінський, окреслюючи завдання, напрями діяльності, структуру реформованої організації, писав: «Наукове товариство ім. Шевченка має плекати та розвивати науки в українсько-руській мові та штуки і збирати та зберегати всякі пам'ятки, старинності і наукові предмети України-Руси. До того мають служити: наукові дослідки з фільології руської і славянської та історії українсько-руського письменства і штуки, з історії і археології України-Руси, а також з наук філософічних, політичних, економічних і правничих, математичних, природничих з географією і лікарських; відчити, розправи і розмови наукові; зїзди учених, літераторів і артистів; видання наукових “Записок товариства ім. Шевченка” і інших творів наукових; збиранне материялів до бібліотеки і музея; премії і підмоги ученим, літераторам і артистам, а на останку удержуванне друкарні і книгарні. – Товариство має поділити ся на три секції: філологічну, історично-філософічну і математично-природничо-лікарську» [1, с. 211].

Видавання «Записок Наукового товариства імені Шевченка» розпочалось у 1892 р., кожна із секцій Товариства також мала свої серійні та періодичні видання. У 1894 р. історично-філософська секція почала видавати «Руску Историчну Бібліотеку», яка від 1886 р. виходила у Тернополі під редакцією О. Барвінського, з

1898 р. – «Збірник історично-філософичної секції», у 1905 р. секція започаткувала серію «Українсько-Руський Архів». Видання «Збірник фільологічної секції» розпочато у 1898 р.

З 1894 р. під егідою НТШ видається «Часопись Правнича»², випуск якої ще у 1889 р. ініціювали К. Левицький, Є. Олесницький, А. Горбачевський, та «Правнича бібліотека», у 1925 р. було засновано «Збірник правничої комісії». Від 1905 р. статистична комісія НТШ видавала свій друкований орган п. н. «Студії з поля суспільних наук і статистики».

Археографічна секція НТШ видавала «Жерела до історії України-Руси» (1895–1924) та «Памятки українсько-руської мови і літератури» (1896–1930), етнографічна секція видавала «Етнографічний Збірник» (1895) та «Матеріяли до українсько-руської етнології»³.

У 1909 р. започатковано видання «Матеріяли до української бібліографії», яким займалася створена у тому ж році з учасників трьох секцій бібліографічна комісія, яка з 1924 р. також видавала ілюстрований місячник «Стара Україна».

Математично-природничо-лікарська секція НТШ розпочала випуск свого збірника праць у 1897 р. Вже наступного 1898 р. своє видання заснувала і філологічна секція, а з 1901 р. поряд із «Збірником фільологічної секції» розпочала випуск видання «Українсько-руська бібліотека».

Важко стверджувати, що праці НТШ викликали помітний резонанс, однак видання та окремі публікації його членів регулярно отримували схвальні відгуки серед колег з інших країн на сторінках наукової періодики. Фактично усі наукові видання, в яких вміщувалися рецензії про видання та діяльність НТШ, були гуманітарного спрямування, їх тематика стосувалась таких галузей, як історія, археологія, культурологія, філологія, лінгвістика, літературознавство, мистецтвознавство, етнографія, соціологія, культурна антропологія, етнологія, славістика.

Одні з перших, хто відгукнувся на видання НТШ, – це автори часопису «Кіевская старина». Цей історичний, етнографічний

² Згодом у 1900 р. перейменовано на «Часопись Правничу і Економічну».

³ Видання кількаразово змінювало свою назву. Починаючи з 1909 р. виходить як «Матеріяли до української етнології», з 1929 р – як «Матеріали до етнології й антропології».

та літературний журнал, що виходив упродовж 1882–1906 рр., був ініційований українською культурно-просвітницькою та суспільно-політичною організацією – Старою громадою. Журнал став важливою інтелектуальною платформою для представників українських вчених, літераторів та громадських діячів того часу й має значення як важливе джерело для вивчення розвитку української літератури, наукової думки в галузі історії, філології, культурології другої половини ХІХ ст.

На сторінках «Кіевской старины» публікації, присвячені працям НТШ, уміщувались регулярно, фактично щороку впродовж 1889–1905 рр., і це були здебільшого рецензії та огляди, які друкувались у відділі «Библиография». У більшості публікацій рецензувалися чергові випуски «Записок НТШ», із досліджених нами 34 публікацій 23 стосувалися саме цього видання, авторами яких, зокрема, були історик та держслужбовець Никандр Молчановський (його рецензії підписані криптонімом Н. М.) та український історик, літературознавець, етнограф, публіцист, громадсько-політичний діяч Василь Доманицький, що підписував свої рецензії як В. Д.

Серед інших видань НТШ, огляди яких друкувались у часописі «Кіевская старина», були: «Часопись Правнича»⁴, «Жерела до історії України-Руси», «Памятки українсько-руської мови і літератури», «Етнографічний Збірник», «Гуцульщина» Володимира Шухевича.

Загалом, автори «Кіевской старины» висловлювались про видання НТШ позитивно, надаючи їм високу оцінку та визнаючи їхню значущість у науковому середовищі і для широкого читацького загалу. Рецензенти відзначали оригінальність й актуальність проблематики та її цінність для тогочасної науки, що свідчить про наявність позитивного діалогу і сприяння науковій співпраці між обома виданнями.

Журнали «Живая старина», «Русская мысль» та «Этнографическое обозрѣніе» також проявляли певний інтерес до праць НТШ. Зокрема, на сторінках випусків часопису «Живая старина» за 1899–1900 рр., видаваного Етнографічним відділенням

⁴ Рецензія на «Часопись Правничу» автора Миколи Шугурова – українського юриста, історика, судді, мецената, колекціонера, опублікована у випуску за листопад 1889 р., була першим відгуком на видання НТШ у журналі.

Імператорського російського географічного товариства в Санкт-Петербурзі, вміщувались відгуки та рецензії українського філолога-славіста, історика, етнографа, члена Російської, Болгарської та Польської академій наук Григорія Ільїнського, присвячені «Материялам до українсько-руської етнольогії» (1899), праці «Гуцульщина» Володимира Шухевича, опублікованій у т. II тих же «Материялів...» (1899), та «Етнографічному Збірнику» (1899). На шпальтах наукового, літературного та політичного місячника «Русская мысль» за 1901 р. вміщено рецензію на т. XXXIII–XXXVIII «Записок НТШ», на автора якої⁵ «“Записки” справили дуже гарне враження, і доводиться лише пошкодувати, що політична роз’єднаність і незнання малоросійської мови заважають широкому розповсюдженню у Росії цих цікавих і змістовних львівських видань»⁶ (Русская мысль. 1901. Кн. I. С. 18).

У журналі «Этнографическое обозрѣніе» – друкованому органі Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, що діяло при Московському університеті, – вміщено схвальний і доволі ґрунтовний огляд праці Володимира Гнатюка «Галицько-руські народні легенди», опублікованої у т. I «Етнографічного Збірника» (1902), та етнографічні студії Товариства загалом. Зокрема, автор під криптонімом Вл. Б. пише, що «потрібно віддати належну шану поважному Товариству імені Шевченка, що воно працює для вивчення свого народу дуже ревно, не шкодуючи сил і не шкодуючи коштів. Воно зуміло залучити до себе і поважних авторитетних знавців фольклору, і добросовісних молодих трудівників, які чуйно стоять на варті наукових інтересів, які вірять у її благі результати. Все це дало змогу з’явитись працям, подібним до збірки пана Гнатюка» (Этнографическое обозрѣніе. 1902. № 4. С. 125).

Щодо польських наукових періодичних видань, які писали про праці НТШ, то варто розглянути публікації, що вміщувались у наукових часописах «Biblioteka Warszawska», «Lud», «Kwartalnik Historyczny» та «Wisła».

Літературно-науковий щомісячник «Biblioteka Warszawska», що видавався упродовж 1841–1914 рр. у Варшаві, як зазначають сучасні дослідники, через невелику кількість польських наукових

⁵ Стаття не підписана.

⁶ Тут і далі переклад наш.

установ та спільнот упродовж перших двох десятиріч свого існування був важливим осередком наукової комунікації. У 1897 р. на шпальтах т. II часопису вміщено рецензію польського юриста, громадського діяча, публіциста Ксаверія Хамця на видання «Жерела до історії України-Руси», а саме на т. I «Описи Королівщини в землях Руських XVI віку, Люстрації земель Галицької і Перемиської». Автор на кількох сторінках доволі детально аналізує проблематику праці, однак зазначає, що не «має на меті вичерпати цю тему, оскільки нам доведеться вийти далеко за межі бібліографічного звіту. Таким чином вийшов би великий том або принаймні брошура, не менша за дослідження пана Грушевського. Тому, оскільки таке дослідження представлено як вступ, ми обмежуємося лише його побіжним викладом, вітаючи нове видавництво з початком і бажаючи, щоб воно і далі розвивалося в тому напрямі, який зазначений у передмові до I тому “Жерел...”, і кожную нову працю видавництва Археографічної комісії ми будемо радо вітати» (Biblioteka Warszawska. 1897. Т. II. S. 186–187).

Примітно, що на сторінках «Записок НТШ» упродовж 1896–1908 рр. регулярно оглядалися матеріали часопису «Biblioteka Warszawska». Авторами цих рецензій були О. Терлецький, С. Томашівський, О. Маковей, І. Кревецький, І. Крип'якевич [23].

Журнал «Lud» з 1895 р. виходив у Львові як друкований орган Польського народознавчого товариства [Towarzystwo Ludoznawcze], на шпальтах якого вміщувалися розвідки, присвячені культурі та історії народів Східної і Північної Європи, а також наукова бібліографія, рецензії на наукові праці. В цьому журналі рецензували і низку видань НТШ, зокрема автори-оглядачі зосереджували свою увагу на дослідженнях етнографічного та філологічного спрямування. У рецензії на кн. I т. XXXIII «Записок НТШ» за 1900 р. автор виокремлює «лише два твори, які належать до сфери народознавства в широкому розумінні цього слова», а саме: статтю «невтомного» Михайла Грушевського «Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина)», продовження розвідки Володимира Охримовича «Про наголос в українсько-руській мові», яка, на думку рецензента, «після її завершення отримає серйозну професійну оцінку» (Lud. 1900. Т. VI. S. 401–402). Цей же автор, огляди якого у «Lud-i»

публікувались під криптонімом F. R. G., надрукував також рецензію на т. II «Материялів до українсько-руської етнології» за 1899 р., який, на його думку, «безсумнівно варто зарахувати до найважливіших за науковим матеріалом руських видань», однак, попри загальну приязнь та позитивну оцінку, рецензент полемізує щодо деталей самих досліджень, які він оглядає; підбору емпірики та способу її аналізу, зроблених припущень, висновків тощо (Lud. 1900. T. VI. S. 402–404).

Рецензії, опубліковані відповідно у т. VIII за 1902 р. та т. IX за 1903 р. журналу «Lud» на т. II і III «Материялів до українсько-руської етнології», що містить монографію Володимира Шухевича «Гуцульщина», написав польський історик та публіцист Александер Мединський. Автор схвально коментує зміст рецензованої праці, принагідно подаючи предметні джерелознавчі ремарки.

Хронологічно наступний зафіксований нами відгук на сторінках польських часописів на видання, що з'являлись у світ під егідою НТШ, опублікований у журналі «Kwartalnik Historyczny», який виходив з 1887 р. у Львові спочатку як друкований орган Львівського історичного товариства, згодом, від 1925 р., – Польського історичного товариства, та від 1953 р. – Інституту історії Польської Академії наук.

У 1901 р. у річнику XV опубліковано статтю польського філолога, історика, професора Берлінського університету, члена низки національних академій наук Александра Брюкнера, який також був дійсним членом НТШ. У тексті цієї рецензії розглядається другий том апокрифів, який упорядкував Іван Франко. Рецензент підкреслює якість і фаховість підходу автора збірки до підбору емпіричного матеріалу та супровідного наукового коментарю, а також окреслює ймовірний вплив апокрифічних евангелій на фольклор різних слов'янських народів. Рецензент відзначає важливість репрезентованих у праці І. Франка апокрифічних текстів для розуміння формування фольклору та інтелектуальної спадщини різних слов'янських народів, зазначаючи, що «доктор Франко розкриває нам надзвичайне багатство і важливість апокрифічної літератури на Русі, яка тут ще жива, тоді як деінде вона давно вимерла» (Kwartalnik historyczny. Rocznik XV. 1901. S. 351).

Рецензент відзначає також цінну та «найповнішу цього типу, серед існуючих у слов'янській літературі» збірку галицько-руських анекдотів, укладена В. Гнатюком, яка була опублікована у VI томі «Етнографічного Збірника». А. Брюкнер також високо оцінив і працю І. Верхратського «Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів: Словарець», що вийшла окремим виданням як відбитка із т. XXX «Записок НТШ» за 1899 р. і «оснащена багатим та точним голосарієм». Детально оглядає зміст випуску об'єднаних томів XXXI–XXXII «Записок НТШ» (1899), до якого, зокрема, ввійшли тексти доповідей членів історичної секції НТШ, написані для виголошення під час XI Археологічного з'їзду у Києві, однак, зазначає А. Брюкнер, через перепони із включенням української мови в роботу засідань з'їзду українські вчені відмовилися брати участь у цьому заході. Він називає, зокрема, праці М. Грушевського, М. Кордуби, С. Рудницького, В. Охримовича.

Низку рецензій польського етнографа та літературознавця Станіслава Здлярського опубліковано на сторінках т. XIII, XIV, XV за 1899–1901 рр. наукового етнографічного та фольклорного журналу «Wisła», що впродовж 1887–1917 рр., із перервою у 1905–1916 рр., виходив у Варшаві. Дослідник рецензував випуски «Етнографічного Збірника», а саме: томи II та V–VIII за 1896, 1898–1900 рр.

В одній із своїх статей С. Здлярський, окрім огляду змісту другого тому «Етнографічного Збірника», змальовує тенденції, які, на його погляд, характерні для етнографічних праць галицьких українських вчених. Дослідник зазначає, що розвідки етнографічного спрямування, а саме: нариси, що публікувались на сторінках часописів та збірників фольклору, які «множилися без числа і міри до сьогодні», сприймалися критиками як прояви дилетантизму, оскільки зібраний ними матеріал не супроводжується жодним коментарем та аналізом, що характерно для етнографів-початківців. На нашу думку, це радше аматорство, а не дилетантизм. Однак далі рецензент пише, що із започаткуванням НТШ, особливо, коли Товариство очолив М. Грушевський, науковий поступ галичан-українців стрімко посилювався та розгалужився у різні напрями. Запрацювала також етнографічна комісія НТШ та її друкований орган «Етнографічний Збірник», який, попри певні недоліки, також вартує уваги, а отже, і критики.

Недоліки – це, власне, відсутність монографічних досліджень і чіткої програми збору фольклору, що призводить до надмірної уваги українських етнологів до певних жанрів та ігнорування інших, наприклад матеріалів про народну медицину, звичаєве право, декоративно-прикладне мистецтво тощо. Натомість у збірнику представлено багато казок та пісень. С. Здлярський припускає, що така ситуація може бути зумовлена браком компетентних і кваліфікованих співробітників, які задіяні у зборі фольклору, а виправити її можна, якщо б етнографічна секція підготувала і видала «невелику брошуру, подібну до п. А. Стшелецького, під назвою “Етнологічні студії”», яка б містила детальну інструкцію для тих, хто готує до друку етнографічні розвідки.

Рецензент підсумовує, що, попри, на його думку, незначне наукове значення четвертого тому «Етнографічного Збірника», надалі недоліки праць етнографічної комісії НТШ «можна легко усунути, якщо тільки співавтори більш критично підійдуть до збирання матеріалів і визнають, що, наприклад, народний календар цікавий, а “менш цікаві” – пісні» (Wisła. 1899. Т. XIII. S. 186–187).

Уже в рецензії на наступні п'ятий і шостий томи збірника С. Здлярський відзначає сумлінність і фаховість укладачів цих праць, про що свідчать коментар та примітки, а також уважність дослідників до нотування матеріалу, оскільки «навіть наголоси враховувалися якнайретьельніше» (Wisła. 1900. Т. XIV. Zęzyt 5. S. 673).

Угорська наукова періодика також приділяла певну увагу виданням НТШ. Зокрема, в журналі «Századok», який заснувало Угорське історичне товариство у 1867 р., вміщено рецензію історика, юриста, публіциста Гези Петрасевича на видання «Описи королівщин в руських землях XVI віку. Том III. Люстрації земель Холмської, Белзької і Львівської» за 1900 р., огляди випусків «Записок НТШ», а саме: томів XXXIII–XXXVIII, які виходили упродовж 1900 р., огляди Юлія Желтвая т. XLV–L за 1902 р., т. LI–LVI за 1903 р., та т. LVII–LXII за 1904 р.

Щодо загального ідейного напрямку науково-дослідницької діяльності НТШ, то до нього угорські оглядачі ставились доволі упереджено, особливо Геза Петрасевич, який трактував написання

М. Грушевським «Опису...» як спробу українців довести «не тільки своє право на існування і свою національну окремішність, також й документально підтвердити самостійний розвиток їхньої літературної мови від великоруської літературної мови». Такий же дещо тенденційний та однобокий погляд автор демонструє, коли змальовує історію становлення української мови, і, що парадоксально, народну українську культуру періоду після XIII ст. характеризує як «сепаратиську», а згодом цим же поняттям означає літературну мову творів Котляревського, однак ставиться до неї все ж схвально, протиставляючи їй мову Т. Шевченка. І хоча, як стверджує Г. Петрашевич, в Галичині і в літературі, і в спілкуванні українців побутує «мова Котляревського», однак мовою НТШ є Шевченкова, «який своїми крамольними віршами... зовсім викрутив мову Котляревського» (Századok. 1901. XXXV. Évfolyam. O. 747, 749).

Г. Петрашевич також торкається теми правописних воєн, учасники якої «особливо в галузі історичних і лінгвістичних досліджень намагалися багато працювати і показувати свою правду. Найактивнішим у цьому плані є Товариство імені Шевченка з Лемберга, яке змогло від свого заснування в 1873 р. показати дуже пристойний результат і зробило велику заслугу історії в галузі історичної критичної літератури». Проте автор характеризує тодішню ситуацію з українською літературною мовою як кризу, в межах якої «неможливо досягти згоди щодо граматики, синтаксису, орфографії та орфології, а тому немає іншого шляху повернутися якщо не до Ломоносова, то хоча б до мови Котляревського» (Századok. 1901. XXXV. Évfolyam. O. 749–750). Однак рецензент позитивно оцінює працю М. Грушевського, визнаючи її користь для історичної науки, та схвалює очікування випуску наступного тому, в якому будуть представлені люстрації 1570-х рр.

Тональність наступних оглядів випусків «Записок НТШ» є нейтральною, але написані вони у манері доволі детальної констатації їхнього змістового наповнення, що супроводжується фаховим коментарем рецензента. Часом у рецензіях виокремлювалися публікації, вміщені у «Записках НТШ», чи окремі аспекти досліджень, які або торкались чи безпосередньо стосувались угорської культури, науки, історії тощо.

Зокрема, в рецензії на том XXXIII «Записок НТШ» розглядається стаття М. Грушевського, присвячена дослідженню зброї доби бронзи, яка була знайдена біля міста Турка. Рецензент зазначає, що, оскільки українська археологія перебуває на стадії зародження, а Галичина та Буковина є в цьому сенсі територіями не дослідженими, відповідно через брак літератури та джерел з цієї проблематики М. Грушевському довелося ознайомлюватися із працями зарубіжних вчених, й «особливу користь йому принесла ґрунтовна праця Йозефа Гампеля про пам'ятки угорської бронзової доби» (Századok. 1901. XXXV. Évfolyam. O. 857).

Про праці НТШ регулярно писали на сторінках чеського журналу «*Národopisný Sborník Československý*», який згодом був перейменований на «*Národopisný Vestník Československý*». Це видання було засноване у 1897 р. Чехословацьким етнографічним товариством. У цьому часописі вміщувались огляди окремих випусків «Етнографічного Збірника», «Матеріалів до українсько-руської етнології», «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство», окремих статей етнографічної проблематики, вміщених у «Записках НТШ». Авторами цих відгуків були Ю. Полівка, Ю. Горак, Ф. В. Виковкаль та ін.

Ю. Полівка також активно відгукувався про праці НТШ на шпальтах німецькомовних наукових журналів. Зокрема, у 21-му томі за 1899 р. часопису «*Archiv für slavische Philologie*»⁷ вчений у своєму розлогіму огляді детально описує вміст I–V томів «Етнографічного Збірника», які виходили упродовж 1895–1898 рр., зазначаючи, що заснування цього щорічника суттєво компенсувало нестачу необхідних організованих досліджень української етнографії та брак збирання й систематизації матеріалів із місць проживання українців на теренах України та в діаспорі.

Аналізуючи зміст випусків збірника, рецензент висловлює зацікавленість щодо зібраного і репрезентованого фольклорно-етнографічного матеріалу, зокрема фонетичними і морфологічними особливостями та міфічними сюжетами. Ю. Полівка підкреслює значущість видання для вивчення етнографії та мовної

⁷ Журнал вважається найстарішим з існуючих наукових часописів, присвячених славистиці. Заснований у 1875 р. хорватським лінгвістом, філологом, літературознавцем, істориком, професором, членом низки академій та наукових товариств Ватрославом Ягичем.

культури українців, особливо в контексті взаємодії між різними діалектами і взаємовпливів з іншими мовами, як-от: угорською, словацькою, німецькою тощо, на говори українців і творення українського фольклору загалом.

Автор подав у статті значний перелік споріднених й аналогічних зразків народної творчості, про які також йдеться у самостійних наукових славистичних дослідженнях та критично-бібліографічних нарисах, опублікованих на сторінках наукових видань, що виходили друком у Східній та Західній Європі.

У цьому ж часописі Ю. Полівка опублікував огляд статті В. Гнатюка «Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.)», вміщеної у т. XVI «Записок НТШ» за 1897 р., у т. 22 журналу «Archiv für slavische Philologie» – короткий огляд т. I «Материялів до українсько-руської етнології» за 1899 р., а також «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність письменство», вміщену у т. I «Збірника фільольогічної секції наукового товар. ім. Шевченка» за 1899 р. У цій рецензії Ю. Полівка високо оцінює працю М. Драгоманова, до якої увійшли його літературознавчі нариси і трактати, що впродовж 1870–1886 рр. друкувались під різними псевдонімами у наукових журналах, зокрема: «Вѣстник Европы» та «Кіевская старина». Однак Ю. Полівка зазначає, що важливо, аби напрацювання дослідника стали доступними для найширших кіл світовими мовами, та висловлює сподівання, що наукові розвідки М. Драгоманова, які він здійснював у Болгарії, згодом також будуть опубліковані.

Оцінював праці НТШ у цьому журналі і його засновник, В. Ягич, який упродовж 1876–1920 рр. також очолював редакцію. У XX томі за 1898 р. був опублікований доволі ґрунтовний огляд видань філологічного, літературознавчого, історичного та етнографічного спрямування, які підготували та видали слов'янські наукові товариства, серед яких також були і праці НТШ, щодо яких В. Ягич вказує на переважання у «Записках НТШ» публікацій історико-літературного спрямування, тоді як матеріалів філологічної тематики стає помітно менше, відзначає розширення напрямів наукових досліджень Товариства, свідченням чого є започаткування «Збірника фільольогічної секції наукового товар. ім. Шевченка», та висловлює сподівання, що

наступні випуски цього видання також стануть джерелом нових знань у справі вивчення граматики, лексики та діалектології слов'янських мов.

Рецензент також відзначає значну кількість опублікованих на сторінках «*Monumenta linguae necnon litterarum ukraino-russicarum (ruthenicarum)*» [«Пам'ятки українсько-руської мови і літератури»] старозавітніх апокрифів, зібраних та опрацьованих І. Франком, і коротко описує зміст чергового тому «Етнографічного Збірника».

Схвально та з ґрунтовним науковим коментарем, однак не без покровительського тону, з позиції, ймовірно, польської історіографії трактування становлення української мови та культури, про науково-дослідницьку діяльність НТШ на сторінках німецькомовних часописів писав польський філолог, історик, культуролог, професор Берлінського університету, член низки академій наук та наукових товариств, зокрема й НТШ, А. Брюкнер.

На сторінках 22-го тому журналу «*Archiv für slavische Philologie*» вчений опублікував детальний огляд: томів I, II «Історії України-Руси» М. Грушевського, тому I праці І. Франка «Апокрифи і легенди з українських рукописів», вміщеної у першому томі видання археографічної комісії НТШ «Памятки українсько-руської мови і літератури», матеріалів, представлених у випусках «Етнографічного Збірника», та «Матеріалів до українсько-руської етнології».

У журналі Берлінського народознавчого товариства «*Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*» надруковано велику статтю А. Брюкнера, що містить огляд наукових видань поляків («*Wisła*», «*Lub*», «*Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*»), чехів («*Národopisný Sboinik Českoslovanský*», «*Český lid*»), болгар («Сборник за народни умотворения, наука и книжнина»), словенців («*Slovenske narodne pesmi: iz tiskanih in pisanih virov*»), хорватів («*Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena*»), а також українців, а саме: I–V томів «Етнографічного Збірника» та т. I «Апокрифів і легенд з українських рукописів» І. Франка. Щодо цієї праці А. Брюкнер зазначає: «Німецький читач може переконатись в повноті цієї праці в галузі слов'янської етнографії: у автора якої є острах, що багато джерел, які ще течуть, незабаром висохнуть назавжди, і поспішає зібрати те,

що ще є доступним. Тому й основна вага цієї роботи полягає навіть у самому зібраному матеріалі, а не в його критичному використанні» (*Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. 1899. Neunter Jahrgang. S. 219).

Зауважимо, що це твердження дещо контрастує з уже наведеними нами міркуваннями С. Здьярського, який вважав, що саме комплексне опрацювання та аналіз фольклору є необхідним вектором розвитку української етнографії, натомість збиральництво матеріалу, особливо безсистемне, притаманне початковій, аматорській, чи, за його ж означенням, – дилетантській стадії.

У рамках цього дослідження ми не можемо охопити всі аспекти та деталі критичних публікацій А. Брюкнера, присвячених працям НТШ, зазначимо лише, що, попри дещо культрегерські (в нейтральному сенсі цього слова) інтонації, рецензент намагається коректно і пропорційно поєднати у своїх оглядах вказівки на сильні сторони праць разом із фаховою критикою окремих тверджень, припущень, робить певні зауваги термінологічного та етимологічного характеру, дає рекомендації щодо джерельної бази досліджень тощо.

Серед інших німецькомовних видань, на шпальтах яких вміщувались відгуки про наукові праці НТШ, – австрійський народознавчий журнал «*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*», у 7-му випуску якого за 1896 р. надруковано огляд Ю. Полівки першого тому «Етнографічного Збірника» та у 5-му випуску цього ж видання за 1898 р. вміщено ґрунтовну рецензію І. Франка на монографію В. Шухевича «Гуцульщина»⁸.

Висновки. Після проведеного аналізу масиву рецензій, вміщених на сторінках європейської наукової періодики, у яких автори відгукувались про видання НТШ, з'ясовано, що наукова комунікація НТШ з іншими європейськими науковими осередками наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. загалом відзначається взаємодією та взаємоприйняттям. Розглянуті рецензії мали здебільшого позитивний характер та акцентували високу якість наукових досліджень, проведених членами НТШ.

Віднайдені нами рецензії вміщувались у часописах виключно гуманітарного спрямування та стосувались таких

⁸ Детальніше про це див.: [2].

дисциплін, як етнографія, філологія, фольклористика, лінгвістика, літературознавство, історія, соціологія, культурна антропологія.

Низка східноєвропейських видань, таких як «Кіевская старина» (рецензувались журнали «Часопись Правничча», «Жерела до історії України-Руси», «Памятки українсько-руської мови і літератури», «Етнографічний Збірник» та монографія «Гуцульщина» В. Шухевича), «Живая Старина» («Материяли до українсько-руської етнології», «Гуцульщина»), «Русская мысль» (томи «Записок НТШ») та «Этнографическое обозрѣніе» («Галицько-Руські народні легенди» В. Гнатюка в «Етнографічному Збірнику»), висловлювали позитивну оцінку та зацікавлення працями НТШ, підкреслюючи їх значущість для наукової спільноти.

Переважно схвальні відгуки із незначною критикою теоретико-методологічної моделі етнографічних та фольклористичних досліджень НТШ містили рецензії, опубліковані на сторінках наукових періодичних видань, які видавались польською мовою, а саме: «Biblioteka Warszawska» («Жерела до історії України-Руси»), «Lud» («Записки НТШ», «Материяли до українсько-руської етнології», зокрема випуски, в яких вміщено «Гуцульщину»), «Kwartalnik Historyczny» (збірка апокрифів, підготована І. Франком, й томи «Записок НТШ») та «Wisła» (низка томів «Етнографічного Збірника»).

Для авторів-рецензентів угорського журналу «Századok» характерний здебільшого дайджестовий та нейтральний стиль оцінювання видань НТШ (випуски «Жерел до історії України-Руси», «Записки НТШ»), виокремлювались теми та підтеми, які стосувались угорської проблематики, однак у деяких публікаціях домінують тенденційні політичні судження, зокрема тих, які стосуються мови видань НТШ. У чеському журналі «Národopisný Sborník Československý», відповідно до його фахового спрямування, прорецензовані етнографічні, фольклористичні та філологічні праці НТШ (випуски «Етнографічного Збірника», «Материялів до українсько-руської етнології», «Збірника фільольогічної секції наукового товариства імені Шевченка»).

Німецькомовний журнал «Archiv für slavische Philologie» містив огляди Ю. Полівки і В. Ягича на етнографічні та філологічні видання НТШ. Рецензенти відзначають їхню зна-

чуність у справі збору і систематизації фольклору українців задля подальшого дослідження їхньої етнографії і мовної культури. У часописі «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde» А. Брюкнер поряд з іншими науковими виданнями народів Східної та Південної Європи оцінює і схвально відгукується про праці НТШ, вміщуючи їх у загальнонауковий контекст європейських славістичних досліджень.

Результати нашого дослідження допоможуть розширити розуміння ролі Наукового товариства імені Шевченка в історії науки і внеску української наукової спільноти у світовий контекст, дають змогу висвітлити певні процеси, які відбувались в історії науки у ХІХ–ХХ ст., а саме: особливості оцінювання та рецензування наукових праць у контексті реалізації наукової комунікації між вченими і науковими організаціями, тенденції у виборі напрямів наукових досліджень, проблематики дисциплінарного розмежування тощо.

Література

1. Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток Товариства ім. Шевченка у Львові. *Записки Товариства імені Шевченка*. Львів, 1892. Част. 1. С. 209–212.
2. Вовчак А. «Гуцульщина» Володимира Шухевича в оцінці Івана Франка. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 1999. Вип. 27. С. 133–146.
3. Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. (Історичний нарис першого 50-річчя – 1873–1923). Мюнхен; Париж, 1984. 175 с.
4. Грушевський М. Дотеперішній розвій Наукового Товариства імені Шевченка. *Хроніка Наукового товариства імені Шевченка*. 1900. Ч. 1. С. 3–19.
5. Гуманенко О. О. До питання про витоки наукового рецензування. *Теорія і практика сучасної науки: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернівці, 24–25 листопада 2017 року). Херсон, 2017. Ч. 2. С. 106–108.
6. Гуманенко О. Типологія наукових рецензій. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, Boston, May 26, 2023*. Boston, 2023. P. 237–238.
7. Дорошенко В. Огнище української науки. Наукове товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. 116 с.
8. Зайцева З. І. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в академічному інформаційному просторі (1894–1914 рр.). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2017. Вип. 5. С. 147–157.

9. Зайцева З. Періодичні фахові та серійні видання НТШ періоду 1892–1914 рр. як інструмент інституціоналізації української національної науки. *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. пр. 2004. Вип. 14. С. 323–338.

10. Зелінська Н. В. Наукова рецензія у жанровій палітрі української публіцистики XIX – початку XX ст.: проблематика, структура, особливості викладу. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 133–149.

11. Зелінська Н. В. Риси полеміки в українській науковій публіцистиці (на матеріалах рецензій у «Записках НТШ»). *Журналістика: преса, телебачення, радіо*. Київ, 1992. С. 165–174.

12. Зелінська Н. В. «Традиційна» періодика у системі сучасної наукової комунікації: тенденції та перспективи. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ, 2011. Вип. 5. С. 20–27.

13. Зелінська Н. Українська наукова періодика: погляд з перспективи і на перспективу. *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. одинадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 29–30 листоп. 2013 р. Львів, 2013. С. 56–64.

14. Комариця М. Діяльність НТШ у висвітленні журналу «Дзвони» (1931–1939). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1996–1997. Вип. 3–4. С. 336–345.

15. Конта Р., Ховайба Н. Дослідження видавничої діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові: етнологічний аспект. *Етнічна історія народів Європи*: зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 62. С. 37–46.

16. Мельник Я. Pogadanki у віденській кав'ярні і стаття Івана Франка «“Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції». *Українське літературознавство*. Львів, 2008. Вип. 70. С. 117–129.

17. Палієнко М. «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.). Київ, 2006. 384 с.

18. Савенко В. Заснування Товариства ім. Шевченка у Львові у 1873 р.: його структура і завдання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2011. Вип. 2. С. 26–30.

19. Савенко В. Періодичні та серійні видання НТШ: 1894–1939 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2012. Вип. 2. С. 48–53.

20. Савенко Т. Міжнародна наукова діяльність членів НТШ у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2014. Вип. 1(3). С. 40–45.

21. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс: монографія. Львів, 2009. 416 с.

22. Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1873–1928 рр.). *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1929. Т. CL. С. IX–XVIII.

23. Фелонюк А. Библиотека warsawska. *Наукове товариство імені Шевченка*: енциклопедія. Київ; Львів, 2015. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-271>
24. Ферков О. В. Угорське історичне товариство та журнал «Századok» у другій половині XIX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2012. Вип. 28. С. 172–176.
25. Шемаєва Г. В. Етапи розвитку наукових комунікацій. *Вісник Харківської державної академії культури*. Серія: Соціальні комунікації. 2017, Вип. 50. С. 24–35.

References

1. Barvinskyi, O. (1892). Pro zasnovannia i doteperishnii rozvytok Tovarystva imen. Shevchenka u Lvovi [About the foundation and current development of the Society named after Shevchenko in Lviv], *Zapysky tovarystva imeny Shevchenka*, Lviv, (1), 209–212 (in Ukr.).
2. Vovchak, A. (1999). «Hutsulshchyna» Volodymyra Shukhevycha v otsinitsi Ivana Franka [«Hutsulshchyna» by Volodymyr Shukhevich in evaluation of Ivan Franko], *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriiia filolohichna*, (27), 133–146 (in Ukr.).
3. Hnatiuk, V. (1984). Naukove Tovarystvo imeny Shevchenka u Lvovi. (Istorychnyi narys pershoho 50-richchia – 1873–1923) [Shevchenko Scientific Society in Lviv. (Historical sketch of the first 50th anniversary – 1873–1923)], Munich-Paris, 175 (in Ukr.).
4. Hrushevskiy, M. (1900). Doteperishnii rozvii Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka, *Khronika Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka* [The current development of the Shevchenko Scientific Society], (1), 3–19 (in Ukr.).
5. Humanenko, O. O. (2017). Do pytannia pro vytoky naukovoho retsenzuvannia [To the question of the origins of scientific review.], *Teoriia i praktyka suchasnoi nauky. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Chernivtsi, 24–25 lystopada 2017 roku), Kherson, (2), 106–108 (in Ukr.).
6. Humanenko, O. (2023). Typolohiia naukovykh retsenzii [Typology of scientific reviews], *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, Boston, May 26, 2023*, 237–238 (in Ukr.).
7. Doroshenko, V. (1951). Ohnyshche ukrainskoi nauky Naukove tovarystvo imeny T. Shevchenka. Z nahody 75-richchia yoho zasnovannia [The hearth of Ukrainian science Scientific society named after T. Shevchenko. On the occasion of the 75th anniversary of its foundation], New York–Philadelphia, 116 (in Ukr.).
8. Zaitseva, Z. I. (2017). Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka v akademichnomu informatsiinomu prostori (1894–1914 rr.) [Scientific Society named after T. Shevchenko in the academic information space (1894–1914)], *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment*, (5), 147–157 (in Ukr.).

9. Zaitseva, Z. (2004). Periodychni fakhovi ta seriini vydannia NTSh periodu 1892–1914 rr. yak instrument instytutsionalizatsii ukrainskoi natsionalnoi nauky [Periodic specialist and serial publications of the National Academy of Sciences of the period 1892–1914 as a tool for the institutionalization of Ukrainian national science], *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: Zb. nauk. pr.*, (14), 323–338 (in Ukr.).

10. Zelinska, N. V. (2004). Naukova retsenziia u zhanrovii palitri ukrainskoi publitsystyky XIX – pochatku XX st.: problematyka, struktura, osoblyvosti vykladu [Scientific review in the genre palette of Ukrainian journalism of the 19th and early 20th centuries: issues, structure, presentation features], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (12), 133–149 (in Ukr.).

11. Zelinska, N. V. (1992). Rysy polemiky v ukrainskii naukovii publitsystytsi (na materialakh retsenzii u «Zapyskakh NTSh») [Features of polemics in Ukrainian scientific journalism (based on review materials in «Notes of the National Academy of Sciences»)], *Zhurnalistyka: presa, telebachennia, radio*, Kyiv, 165–174 (in Ukr.).

12. Zelinska, N. V. (2011). «Tradytysiina» periodyka u systemi suchasnoi naukovoï komunikatsii: tendentsii ta perspektyvy [«Traditional» periodicals in the system of modern scientific communication: trends and prospects], *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori*, Kyiv, (5), 20–27 (in Ukr.).

13. Zelinska, N. (2013). Ukrainska naukova periodyka: pohliad z perspektyvy i na perspektyvu [Ukrainian scientific periodicals: a view from the perspective and on the perspective], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. odynadtsiatoi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, Lviv, 29–30 lystop. 2013 r., Lviv, 56–64 (in Ukr.).

14. Komarytsia, M. (1996–1997). Diialnist NTSh u vysvitleni zhurnalu «Dzvony» (1931–1939) [Activities of NTSH in the coverage of the magazine «Dzvony»], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (3–4), 336–345 (in Ukr.).

15. Konta, R., Khovaiba, N. (2020). Doslidzhennia vydavnychoi diialnosti Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi: etnolohichni aspekt [Study of the publishing activity of the Shevchenko Scientific Society in Lviv: ethnological aspect], *Etnichna istoriia narodiv Yevropy: Zb. nauk. pr.*, Kyiv, (62), 37–46 (in Ukr.).

16. Melnyk, Ya. (2008). Pogadanki u videnskkii kaviarni i stattia Ivana Franka «“Archiv für slawische Philologie” i nova zmiana v yoho redaktsii» [Pogadanki in a Viennese coffee shop and Ivan Franko’s article «Archiv für slawische Philologie» and a new change in its editorship»], *Ukrainske literaturoznavstvo*, (70), 117–129 (in Ukr.).

17. Paliienko, M. (2006). «Kyevskaia staryna» u hromadskomu ta naukovomu zhytti Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.) [«Kyivskaya starina» in public and scientific life of Ukraine (end of the 19th - beginning of the 20th century)], Kyiv, 384 (in Ukr.).

18. Savenko, V. (2011). Zasnuvannia Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi u 1873 r.: yoho struktura i zavdannia [Foundation of the Society named

after Shevchenko in Lviv in 1873: its structure and tasks], *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Serii: Istorii, Ternopil, (2), 26–30 (in Ukr.).

19. Savenko, V. (2012). Periodychni ta seriini vydannia NTSh: 1894–1939 rr. [Periodicals and serials of the National Academy of Sciences: 1894–1939], *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Ser. Istorii, Ternopil, (2), 48–53 (in Ukr.).

20. Savenko, T. (2014). Mizhnarodna naukova diialnist chleniv NTSh u mizhvoiennyi period [International scientific activity of members of the National Academy of Sciences in the interwar period], *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Ser. Istorii, Ternopil, (1(3)), 48–53 (in Ukr.).

21. Snitsarchuk, L. V. (2009). Ukrainska presa Halychyny (1919–1939 rr.) i zhurnalistykoznavchyi dyskurs: monohrafiia [Ukrainian Press of Galicia (1919–1939) and journalistic discourse: monograph], Lviv, 416 (in Ukr.).

22. Studynskyi, K. (1929). Naukove Tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi (1873–1928 rr.) [Scientific Society named after Shevchenko in Lviv (1873–1928)], *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, Lviv, (CL), IX–XVIII (in Ukr.).

23. Feloniuk, A. (2015). Biblioteka warsawska. *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: entsyklopediia*. Kyiv, Lviv, 2015, URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-271> (in Ukr.).

24. Ferkov, O. V. (2012). Uhorske istorychne tovarystvo ta zhurnal «Századok» u druhii polovyni XXIX st. [The Hungarian Historical Society and the magazine «Századok» in the second half of the 19th century.], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, serii «Istorii», (28), 172–176 (in Ukr.).

25. Shemaieva, H. V. (2017). Etapy rozvytku naukovykh komunikatsii [Stages of development of scientific communications], *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. Serii: Sotsialni komunikatsii, (50), 24–35 (in Ukr.).

Roman Blikharskyi

PhD in Social Communications,
Research associate

of the Research Institute for Press Studies

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

PUBLICATIONS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN THE EVALUATION OF EUROPEAN SCIENTIFIC JOURNALS: THE COMMUNICATION ASPECT

The article examines reviews dedicated to the works of the Shevchenko Scientific Society published in scientific journals in Vienna, Berlin, Budapest, Prague, Warsaw, Lviv, and others. The collected empirical material is analyzed in terms of the issues

surrounding the history of communication among scholars within the broader European intellectual space from the late 19th to the early 20th century.

To address the research question, the article formulates the concept of scientific communication, characterizes general features of the development of scientific communication in Europe as a whole, and outlines the peculiarities of historical socio-political circumstances against which the formation of Ukrainian scientific culture took place. The historical circumstances of the initiation of scientific activities by the Shevchenko Scientific Society are depicted, including the reasons and prerequisites for the Society's foundation, its functioning at the initial stages, and the names and orientations of the main publications and journals under the auspices of the Society.

A brief description of the journals containing reviews were included: «Kievskaja Staryna», «Etnograficheskoe Obozrenie», «Lud», «Kwartalnik historyczny», «Wisła», «Biblioteka Warszawska», «Národopisný Sborník Českoslovanský», «Századok», «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde», «Archiv für slavische Philologie», «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» etc have been given. A number of facts from the biographies of some authors have been revealed, among them prominent European historians, ethnologists, philologists, literary experts, linguists, and lawyers. The trends in the assessment were analyzed, the features of rhetoric were revealed, the attitude of the authors of the researched publications to the publications of the National Academy of Sciences was revealed, and their thematic spectrum has been determined.

Keywords: Shevchenko Scientific Society, scientific communication, scientific journals, review.

Мар'яна Комариця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу

Науково-дослідного інституту пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
(Львів, Україна)
komar_mar@ukr.net

УДК 070(477.83/.86+438.32/.44)“1911/1912”

НАУКОВИЙ КОНТЕНТ ТИЖНЕВИКА «НЕДІЛЯ» (1911–1912 рр.)

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-2

Українська інтелектуальна еліта Галичини розуміла важливість розбудови національних культурних цінностей через їх наукове переосмислення. Вектори цього переосмислення проєктуються на окремі галузеві групи публікацій ілюстрованого часопису «Неділя» (тижневого додатка до газети «Діло») і стосуються різних наукових сфер – історії, літературознавства, мовознавства, образотворчого мистецтва, музики, театру, природничих наук тощо. Автори публікацій – Михайло Возняк, Володимир Дорошенко, Наталя Кобринська, Іван Крип'якевич, Іван Раковський, Гнат Хоткевич, Іван Франко, Василь Щурат та ін. – розглядали проблеми національної культури у загальноєвропейському контексті, проводили компаративні паралелі щодо суспільного статусу, фінансового становища та публічного резонансу результатів діяльності українських і зарубіжних науковців та митців. Часописні матеріали започатковували такі наукові дисципліни, як шевченкознавство й шашкевичезнавство, містили багатий історичний та археологічний матеріал до історії України загалом і Львова зокрема, відображали

високу оцінку результатів діяльності Наукового товариства імені Шевченка. Історичні дослідження актуалізують теми праісторії України, доби Хмельниччини, ідентифікації українських національних символів. Публікації газети дають змогу простежити зв'язок між розвитком наукових процесів на теренах Галичини та пресою: окрім суто фахових видань, суспільство потребувало науково-популярних, що сприяли б пропагуванню досліджень, перш за все у сфері гуманітаристики, серед ширших суспільних кіл. Соборність духовного простору українців, розділених кордоном двох імперій, засвідчує як авторське коло газети, так і тематичні доміанти наукових розвідок.

Ключові слова: преса Галичини початку ХХ ст., тижневик «Неділя», науковий контент, компаративні студії, соборність нації.

Постановка проблеми. Формування нових напрямів у світовій науці сприяло їх віддзеркаленню на шпальтах періодичної преси. Зазвичай редакційний і авторський колективи часописів у Галичині початку ХХ ст. склалися не з фахових журналістів, а з письменників, науковців, юристів, медиків. Це сприяло певному універсалізму видань, домінуванню у них тих тем, що були близькими самим авторам. Водночас українська інтелігенція з огляду на бездержавність нації була змушена долати більші перешкоди задля утвердження себе в науці, літературі, мистецтві чи ж на театральній сцені. Відсутність власних академічних установ спонукала шукати інші публічні платформи для інтелектуальної реалізації. Створене 1873 р. літературне Товариство імені Шевченка, реформоване 1892 р. у наукову інституцію, стало фактично українською академією наук і згуртувало довкола себе найкращих українських науковців, що друкувалися у виданнях НТШ. Однак існувала необхідність популяризації цих знань серед ширших суспільних кіл, і з цією метою засновувалися часописи на кшталт «Неділі».

Метою дослідження є систематизація та аналіз публікацій львівського літературно-наукового тижневика «Неділя» (1911–1912), виокремлення наукового контенту та характеристика його основних галузевих напрямів. Системний аналіз розвідок газети є підставою увіразнити фокус уваги тогочасних науковців, сформулювати основні проблемно-тематичні вузли публікацій,

зокрема в контексті формування соборного духовного простору нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвідки часопису «Неділя» сучасні науковці переважно досліджували в контексті шевченкознавчих і шашкевичезнавчих студій, адже спеціальні ювілейні номери газети 1911 р. – це багате наукове джерело, що містило ґрунтовні статті М. Возняка, В. Дорошенка, І. Крип'якевича, Г. Хоткевича, В. Щурата. Бібліографічний опис газети із розлогою анотацією подано у тритомному історико-бібліографічному дослідженні «Українські часописи Львова 1848–1939» [6]. Статті, що побачили світ на шпальтах тижневика, стали об'єктом дослідження у низці розвідок: власне шашкевичезнавча тематика потрапила у фокус уваги Феодосія Стебля [11], шевченкознавча – Алли Калинчук [5], франкознавча – Ярослави Мельник [8, с. 255], геральдична – Андрія Гречила [4, с. 101–102], театрознавчі матеріали газети досліджувала Майя Гарбузюк [1, с. 5] та ін.

Новизна. Вперше науковий контент часопису «Неділя» став самостійним об'єктом дослідження, систематизований і проаналізований у контексті тогочасного суспільно-політичного становища Галичини. У статті простежено дискусії, які вели між собою автори тижневика, увиразнено взаємозв'язки між тематично близькими публікаціями, форми реалізації та пропагування національної ідеї крізь інтелектуальну призму в Галичині початку ХХ ст.

Методи дослідження. У статті застосовано аналітичний, порівняльно-історичний, описовий, типологічний та компаративний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Розвиток наукових знань на теренах Галичини тісно пов'язаний із пресовим простором. У суспільстві існував запит, окрім суто фахових, на науково-популярні видання, пов'язані із введенням результатів наукових досліджень, перш за все у сфері гуманітаристики, у ширший суспільний простір. Цю місію виконував, зокрема, літературно-науковий тижневик «Неділя» – додаток до щоденника «Діло». Світ побачило у Львові 98 чисел газети, редакторами якої були Василь Щурат (1911 р.) і Ярослав Весоловський (1911–1912 рр.), відповідальним редактором – Володимир Бачинський, видавцем –

Видавничка Спілка Діло, а автором логотипа – художник Гнат Колцуняк.

Часопис «Неділя» вирізняється з-поміж періодичних видань Галичини початку ХХ ст. інтелектуальною складовою: різні галузі наукового знання представлені розвідками, які, хоч і мають популярну форму викладу, все ж позначені високим фаховим рівнем, а художні твори репрезентують модерні тенденції в українській і зарубіжній літературах. Доволі типовою для галицьких видань була структура газети: українські та зарубіжні поетичні твори або малих прозових форм, публіцистичні й наукові статті, спогади, рецензії. Українська інтелектуальна еліта Галичини розуміла важливість розбудови національних культурних цінностей через їх наукове переосмислення. Вектори цього переосмислення проєктуються на окремі галузеві групи публікацій. Об'єктом літературознавчого аналізу стали явища української та зарубіжної літератур, їх взаємозв'язки, а також творчість окремих письменників, цікаві факти та знахідки.

Доля митця часто залишається загадкою не тільки для історії, а й для нього самого. В оповіданні Катрі Гриневичевої «На розпутті туги» ця тема розгорнута через інтерпретацію євангельського сюжету: митець звернувся до Ісуса з проханням «звільнити його від себе самого» і не отримав відповіді, тож відкритий фінал спонукає до роздумів про призначення митця – немає ліків на біль, що його приносить творчість. У «Неділі» побачили світ поетичні твори Івана Франка й Василя Щурата, Василя Пачовського, Степана Чарнецького й Сидора Твердохліба з плеяди молодомузівців, Миколи Вороного, Володимира Юринця, Дмитра Николишина, переклади поезій Фрідріха Шіллера, Йоганна Вольфганга Гете, Антона Ашкерца, а також переклад румунської народної легенди пера І. Франка й переспіви литовських дайн – Василя Сімовича. З-поміж малої прози на сторінках «Неділі» були надруковані оповідання Михайла Жука, Олени Кисілевської, Івана Липи, Наталі Романович, Осипа Турянського, Івана Франка, Михайла Яцкова, переклади з Анатолія Франса, Габрієля Д'Аннунціо, Кнута Гамсуна, Грації Делледи, Марка Твена, Оскара Вайльда та ін. Імена письменників засвідчують намагання редакції сформуванню добрий мистецький смак у своїх читачів.

У контексті проблеми взаємин «митець/читач» редактор Я. Весоловський актуалізував ідею боротьби з «лубочною» літературою. У чому ж принадність т. зв. легкого читива для молоді та нижчих верств суспільства? Коментуючи роздуми на цю тему німецького прозаїка Карла Ганса Штробля, автор статті суголосний з ним у тому, що це явище властиве людству в усі епохи, включно з античною, і є проявом своєрідного «романтичного світогляду». Цей тип світогляду ставить уяву понад розум, волю понад доцільність, а боротися з ним треба не моралізуванням і нудними романами, а «гарними й живо писаними повістями» (1912. Ч. 19).

Микола Троцький (підп. М. Данько) у статті «Красне письменство як національний чинник» окреслив роль літератури у процесі формування модерних націй, проблеми суспільної ваги творчості, освіти як об'єднуючого фактора: «Красне письменство – се найбільш доступна широким масам народа частина національної культури, і значіне красного письменства яко національного чинника буде побільшуватись в тій мірі, в якій буде зменшувати ся анальфабетизм народа» (1911. Ч. 41). Питання про фінансовий еквівалент інтелектуальної вартості, трансформацію письменницького аматорства у професійний вимір відзначав І. Франко у статті «Ціна літературної праці». Бо якщо у більш розвинених країнах літературна творчість є джерелом прибутків для автора і видавців, то в менш розвинених (до того ж недержавних) народів нею «займають ся люди, що стоять на громадських або державних посадах і з них мають своє удержане, а літературною або науковою працею займають ся тільки в часах, вільних від фахового заняття» (1911. Ч. 40). Лише після заснування у Львові Наукового товариства імені Шевченка, його трансформації з аматорського у справді наукове товариство публікація у його виданнях дає право на гонорар, тож з'явилася надія на заспокоєння «дійсної потреби тих малочисленних іще у нас робітників, що займаючи ся духовою, особливо науковою, працею, мусять нераз бороти ся з дуже тяжкими нераз обставинами» (1911. Ч. 41). Хоча вчений застерігав водночас від зловживань, як-от надто розлоге цитування з метою збільшення обсягу статті, а отже, й гонорару.

Подібну думку в афористичній формі, але в ширшому контексті висловив і Г. Хоткевич у циклі «Зі старого записника»:

тогочасний стан української культури унеможлилював вагомий внесок її представників у світову не через нездібність, а через історичні умови життя: «Трудно виконувати якусь роботу, маючи зв'язані руки й ноги, трудно станути високо в розвитку власних сил, коли їх треба уживати на що інше» (1911. Ч. 4). Автор публікації, аналізуючи сутність літературної критики, стверджував, що вона не має сили доказовості, а лише силу сугестії, та запропонував оригінальну інтерпретацію основних естетичних та суспільних категорій, деякі з яких, як-от вислів про те, що думка подешевшала, а час подорожчав, досі не втрачають актуальності.

Різні, дещо інверсні, виміри взаємозв'язку між фольклором і літературою простежено у статтях В. Щурата «Федькович в устах народа» та Н. Кобринської «Не ходи, Грицю, на вечерниці... Драма Старицького і народна пісня». Літературні тексти часто стають народними піснями, тож не дивно, що «Громадський Голос», цитуючи «народні парафрази Федьковичевих поезій», вирішив, що їх «сам народ зложив» (1911. Ч. 6). Глибоке розуміння народної творчості, таким чином, дає змогу творити літературні тексти з органічною фольклорною структурою. Популярність драми Старицького теж пояснюється наявністю духовного зв'язку між митцем і суспільством, завдяки якому твір став улюбленим. Теза ж про необхідність «бути собою» в оцінці психології персонажів драми веде авторку до ширших філософських узагальнень щодо небезпеки втрати національної самототожності: «Вихвалюваний так часто європеїзм не повинен полягати на підпорядкованню нашого духа чужині, на нехтованню всего, що своє, а якраз на вмілости піднести себе, свою і народну індивідуальність до висоти європейської штуки» (1911. Ч. 8). А не навчившись берегти прикмети національного характеру, не навчимося справді «бути».

Цінним джерелом для вивчення народнопоетичної творчості були не тільки етнографічні дослідження про пісенні й обрядові традиції, що друкувалися у «Неділі», як-от розповідь Юрія Кміта про Різдво на Бойківщині чи ж Дениса Лукіяновича про гуцульського майстра Василя Шкрібляка, а й навіть юридичні документи. Зі статті В. Щурата «Українські народні пісні в городських актах» (1911. Ч. 7) дізнаємося, що деякі писарі

будучи «весело і гарно настроєні» записували тексти українських народних пісень поміж стенограмами судових засідань, зберігаючи фонетичні особливості вимови, характерні для XVII ст. Дослідження давньої української літератури зазвичай ускладнене пошуком оригінальних текстів, адже російська імперська політика була спрямована на знищення будь-яких історичних документів, що доводили давність української нації та її право на культурну спадщину від князівських часів. Історія віднайдення 1906 р. у монастирі оо. василіан у Крехові драми Теофана Прокоповича із присвятою Мазепі «Владимір» поміж рукописами його лекцій, викладена у статті «Драма, посьвячена Мазепі», важлива, на гадку В. Щурата, тим, що написаний «під диктоване» рукопис знайшовся на галицьких теренах, і в ньому, на відміну від кількох відомих рукописних копій з росії, відсутній т. зв. «пролог къ слышателям», немає російських слів («москалізмів»), натомість поданий синопсис (короткий зміст усіх сцен кожного акту) і є присвята гетьману Мазепі – спадкоємцю князя Володимира. «Отже в 200-ті роковини церковного виклинання Мазепи не зайвим буде остаточно ствердити, що Прокоповичева драма, котру в Росії нині вважають панегіриком для царя Петра Великого... була передовсім призначена на звеличане українського гетьмана Мазепи» (1911. Ч. 1) – цей політичний момент і дає відповідь на запитання, чому жодна з російських копій драми Прокоповича не зберегла авторської присвяти в заголовку. Варто додати, що в 1939 р. драму «Владимір» поставили семінаристи Богословської академії – автором лібрето був критик католицького угруповання Микола Гнатишак, а інформував про цю культурну подію тижневик «Мета» [3].

Дещо пізніший історичний пласт заторкує стаття М. Возняка (підп. О. К.) «Один з попередників Котляревського» – про Івана Некрашевича з Чернігівщини. Для його творів характерні колоритні сцени з тогочасного життя – ярмаркування, гостина, сповідь із вкрапленнями живої української мови в діалогах персонажів (мова автора – церковнослов'янська). Вчений підсумовував, що твори Некрашевича мають літературну вартість, «і можна тільки пожалувати разом із Житецьким, що він не вийшов з тісного круга церковно-приходських відносин і вражінь на вільніше поле поетичної творчості» (1911.

Ч. 55). Ще одне забудьте ім'я – письменника, журналіста й літературознавця Василя Масловича – спопуляризував у «Неділі» В. Дорошенко.

І. Франко звернув увагу на специфіку серії «Универсальная библиотека» (Москва), в якій виходили вибрані твори тогочасних письменників, зокрема українських. Видавництво «Польза» видало черговий том із творами самого Франка та його коротким життєписом, як справедливо зазначає письменник, без попередження і оплати: «Добрим російським звичаєм видане виходить без повідомлення і якого будь відшкодованя автора, мабуть, девіз московського товариства “польза” треба би докладнійше висловити “Собственная польза”» (1912. Ч. 9). У цитованій статті «Причинки до автобіографії» він висловив незгоду з інтерпретацією деяких аспектів свого світогляду та специфіки мистецької творчості: бо вважав своєю метою не показ ненормальності чи неправди життя для ствердження високих ідеалів людськості (як це подало російське видавництво), а перш за все – пошук поезії та краси «в тім нормальнім житю».

Якщо фольклорні джерела були підґрунтям оригінальної творчості, то багата світова мистецька спадщина спонукала до пошуку тематичних, жанрових та образних перегуків між національними літературами. І. Франко, розповідаючи про власну поетичну інтерпретацію староарабської казки «Тисяча й одна ніч», зауважував, що давніший надто дослівний переклад Михайла Лозинського не робить «такого вражіння, яке повинні робити справжні перли староарабської поезії, якими редактори арабської збірки, а може й самі автори оповідань пересипали їх, певно, для окраси оповідань, а не для відстрашеня читачів» (Старо-арабські поезії. 1912. Ч. 15). Окрім короткої передмови, І. Франко вмістив кілька поетичних строф із нового видання для ознайомлення ширшого читацького кола. Ще одна Франкова публікація стосувалася найдавнішої пам'ятки старосєврейської поезії – «Пісні Дебори». Аналізу творчості видатних представників зарубіжної літератури присвячено статті Володимира Гадзінського про драму Генріка Ібсена «Пер Гюнт», Антона Лотоцького – про взаємини Б. Бернзона й Г. Ібсена, компаративна студія В. Щурата про «Мєсть верховинця» Миколи Устияновича й «Zemsta Ostara» Чєслава Лукавського, Дмитра Казарміва – про Персі

Біші Шелі з нагоди 120-ліття від дня народження, посмертна згадка Сильвестра Яричевського – про словенського поета Антона Ашкерца, з яким автор статті тривалий час листувався, що теж давали змогу читачам вийти за межі суто галицького простору. У газеті друкувалися також огляди новинок німецької та французької літератур, зазвичай підписані криптонімами. Перебування Галичини у складі Австро-Угорської імперії, з одного боку, вводило українську літературу в загальноєвропейське соціокультурне поле, а з іншого – створювало небезпеку впливу чужих розвинутіших культур.

Шевченкознавство як окрема галузь літературознавства розвивалася на галицьких теренах разом із культом поета, представлена розвідками про його творчість, вплив його ідей на формування національної самосвідомості українців, а також з точки зору естетичної системи, своєрідного поетичного коду. Кожен Шевченків ювілей ставив риторичне запитання, чи узгоджується наше життя із його заповідями? Актуалізувалася ідея нового бачення поетичного тексту, власне прочитання «Кобзаря», а не підтягання загальновідомих цитат під певну політичну платформу, присвячене Тарасу Шевченкові було число 11/12 за 1911 р. М. Возняк, подавши панораму «народин культу Шевченка в Галичині», окреслив водночас у статті «В справі ювілею столітних уродин Т. Шевченка» пошуки сутності поетового культу: «Але концерти, академії, походи та всі масові обходи, хоч як вони причинять ся до поглиблення національної свідомости, хоч скільки вони не побільшили би наших рядів і не влили в нас свіжої струї запалу й одушевлення до народної праці, се тільки одна частина Шевченкового ювілею...» (1912. Ч. 10). Не менш важливим є видання і поширення поетових творів, наукове дослідження його життя і творчості. Шевченко заплатив за свої сміливі думки десятилітнім засланням, тож пропускання чи виправлення «невигідних місць» у виданнях його творів є профанацією пам'яті великого поета. В. Дорошенко в контексті оцінки поетового доробку відзначав у статті «Корифеї російської критики про Т. Шевченка» імперське начало у поглядах Белінського й Добролюбова, що унеможливлювало об'єктивний підхід. На відміну від них, Чернишевський висловлював симпатію на адресу як самого поета, так і його

народу, його «не лякала кара сепаратизму. Він uznав повну самостійність укр[аїнської] мови, бажав повного її розвитку і навіть політичного об'єднання українців Австрії й Росії» (1912. Ч. 11/12). До кола шевченкознавчих студій входять також статті В. Щурата «Перша оцінка Шевченка в Галичині», Г. Хоткевича «Также матеріали до культу Шевченка в Галичині», М. Возняка «Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в.», що увиразнюють контрверсійність формування його культу на теренах Галичини. Розуміння поетом ролі національної освіти розкриває В. Щурат у статті «Шевченків “Буквар”», в якому органічно поєднані духовне й національне начала: «Замість дивити ся на метод у зложеню Шевченкового “Букваря”, красше буде подивити ся на иншу прикмету його. Тою прикметою є ідейність у симпатичнім доборі материялу релігійного і свѣтського» (1911. Ч. 11/12). А в основі цієї ідейності – віра, мова, духовність, свобода та любов. На шпальтах «Неділі» висвітлювалися не тільки теоретичні аспекти аналізу поетової спадщини, його впливу на процес формування української нації, а й відомості про вихід нових видань творів Шевченка. Зокрема, про структуру та зміст власного видання, що мало вийти накладом у 10 тис. примірників, інформував потенційних читачів Юліан Романчук, обстоюючи тематичний принцип супроти хронологічного, прихильником якого був Василь Сімович. І. Франко у статті «Шевченко по німецьки», аналізуючи книгу «Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko» (1911. Ч. 46) у перекладі з української Юлії Віргінії, з передмовою, короткою студією про життя та творчість Шевченка, перелічив фактичні помилки в біографії Шевченка, які варто було уточнити на основі книги Олександра Кониського. Газета інформувала також про вихід низки споминів про поета і його близьких, про процес перепоховання в Україні, про переклади Шевченкових творів англійською мовою, подала хроніку тематичних публікацій у польській пресі, не позбавлених політичної заангажованості.

На початку XX ст. формувалося також шашкевичезнавство як окрема галузь. У 1911 р. минало 100-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича, і з цієї нагоди редакція «Неділі» присвятила йому окреме, 43/44-те, число. Цінне воно тим, що

цілковито присвячене українському генію: від портрета пензля Івана Труша на першій сторінці – до рубрики «Записки» на останній (інші видання часто обмежувалися кількома ювілейними матеріалами). Серед публікацій – вірш Петра Карманського «Маркіянови в соті роковини», дослідження В. Щурата про культурні зв'язки між Галичиною і Наддніпряниною у першій половині ХІХ ст., оригінальний текст першої друкованої поезії Маркіяна, про родинне коріння поета – діда по матері священника Романа Авдиковського. Натомість М. Возняк у статті «Слідами Маркіяна» висвітлював проблему розвитку ідей Шашкевича, його вплив на подальший хід національно-визвольних змагань українців Галичини, позначених печаттю єдності народу і Церкви. Питання «включення» Шашкевича у тогочасний національно-культурний контекст окреслив І. Крип'якевич (підп. І. П.) у статтях «Львівське жите в часах Маркіяна» та «Політичні відносини в Галичині в часах Маркіяна Шашкевича». Ілюстрації до числа теж пов'язані з життям і діяльністю Маркіяна, вшануванням його пам'яті: це світлини рідних місць поета, портрет о. Р. Авдиковського, фото з урочистостого святкування поетового ювілею, зокрема посвячення пам'ятного знака на Білій горі, бюст Шашкевича роботи скульптора Михайла Гаврилка. Однак друкувалися розвідки і поза ювілейним числом, зокрема: В. Щурата про казку «Олена», М. Возняка з описом зовнішності Маркіяна за спогадами Я. Головацького, І. Вагилевича й М. Устияновича. М. Возняк увиразнив роль ровесників Маркіяна Шашкевича, семінаристів, твори яких склали 1833 р. збірник «Син Русь» на тлі панорами тогочасного українського культурного життя в Галичині. Стосунки між батьком і сином вчений розкрив у публікації «Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича» (1911. Ч. 34–36) на основі поетичних текстів та неопублікованої автобіографії: Володимир, як і батько, поклав свою працю на жертovníк нації, втративши здоров'я через матеріальні нестатки. Я. Весоловський (підп. Яр. В-ий) нагадав, що в ювілейні дні забуто про Маркіянового друга, могилу якого важко відшукати на Янівському цвинтарі, подав короткий життєпис Івана Вагилевича і висловив жаль, що значна частина його літературного доробку «спочиває в рукописах»: «Злиденне жите сього, у великій части

змарнованого для нашого народу таланту, повинно бути для української суспільности *memento* на довгі часи, що се річ злочинна виголюдувати своїх робітників пера» (Іван Вагилевич. 1911. Ч. 45).

Недержавний статус нації негативно впливав на розвиток культурного простору в різних сферах. Адже для виставок, театральних вистав чи концертів українці змушені були винаймати приміщення, наголошував Михайло Волошин у статті «Модест Менцінський в світлі німецької музичної критики», а «театр наш грає лиш по справдішних будах у Львові – бо не маємо театральної салі, нас болить то, бо наслідки сего є прямо фатальні. А причини? безперечно, в першій мірі політична лихва наших противників, які кожду хвилю використовують, щоби зліщитувати наші добутки чи то майно духове, чи то людий, так жирувати їх своєю фірмою як свої власні» (1911. Ч. 47). Театральна тематика засвідчує наявність широкої ретроспективи – як світової, так і національної. Стаття «Цар Едип в старинному театрі» сягає античних часів, а історії розвитку театрального мистецтва в Галичині присвячено цикл публікацій С. Чарнецького: «Артистична комісія: 3 материялів до історії русько-народного театру», «Перший драматичний конкурс на галицькій Україні: Із материялів до історії руського народнього театру» та «Перша вистава русько-народного театру у Львові: Сторінка з історії русько-народного театру», що ґрунтуються на документальних матеріалах і розповідають про початки професійного театру у Львові. 8 лютого 1864 р. виділ товариства «Руська Бесіда» подав прохання про дозвіл на відкриття українського народного театру, а 15 березня отримав лист, яким намісник Менсдорф дав «Бесіді» дозвіл на сорок вистав упродовж 1864 р. «в приготовленій на ту ціль сали Народного Дому» (1912. Ч. 45). Серед найбільших мистецьких вартостей будь-якого артиста С. Чарнецький вважав безпосередність, темпераментність та пластичність гри, якої вдалося досягти Гнату Хоткевичу в його аматорському гуцульському театрі, що виступав на той час кілька днів у Львові, – це висновок статті «Гуцульський театр» (1912. Ч. 14). Унікальність артистичного таланту М. Заньковецької, що зуміла покорити публіку Москви, розкриває стаття Федора Коломийченка «Українська Дузе...» (1911. Ч. 48). Політична реакція російської влади не забарилася, свідчення чого – замітка

М. Б. «Московська рептилька про український театр» (1912. Ч. 11) як реакція на статтю-фейлетон «Гастроли малорусской труппы» за підп. Бен у газеті «Московскія Вѣдомости», автор якої без належної пошани висловився про М. Заньковецьку. У часописі функціонувала рубрика «Театральний перегляд», що містила відгуки про вистави українських і зарубіжних театрів у Варшаві, Лондоні, Кракові, Львові, Парижі, Москві, Чернігові тощо.

Мистецтвознавчі дослідження охоплювали теж широкий проблемно-тематичний спектр. Юліан Панькевич у ґрунтовній розвідці «Маляр і природа», що друкувалася упродовж кількох чисел 1911 р. (Ч. 8–14), досліджував проблеми теорії малярства: впливу природи на мистецьку творчість, поняття перспективи й простору, колориту. Враження від відвідин осінньої виставки в Парижі спонукали Якова Струхманчука теоретично окреслити у статті «Модерні прояви в малярській штуці» (1911. Ч. 41–42) найновіші мистецькі тенденції на основі особистих спостережень та рецензій французької критики. До мистецтвознавчих досліджень належать також статті І. Труша про альбом Шевченкових малюнків, Г. Хоткевича – про гуцульські картини Д. Павтша, Володимира Гребеняка – про дерев'яну церковну архітектуру Галичини. Низка розвідок присвячена окремим видатним постатям мистецького світу. Нестор Літинський, розмірковуючи про творчість Олекси Новаківського [1911. Ч. 42], вбачав політичні причини у негативізмі деяких польських художників і польської преси щодо виставки видатного українського митця: серед згаданих причин – автопортрет Новаківського в національному стилі, прізвище художника українською мовою та факт відвідання виставки митрополитом Андреем Шептицьким переважили оцінку критикою Новаківського як одного з першорядних малярів. У цьому контексті автор статті нагадував про необхідність матеріальної підтримки національного мистецтва і меценатами, і пересічними громадянами. Про життя і творчість львівського художника Северина Леопольда Обста, його виставку з нагоди п'ятдесятилітнього ювілею творчості, на якій представлено близько 200 полотен, зокрема з гуцульського життя, інформував Іван Труш. Його авторству належить також стаття про іншу українську мистецьку виставку – на ній було представлено творчість кількох десятків українських митців, високий рівень

яких визнали і вітчизняні, і зарубіжні критики, все ж, на думку автора, варто було провести жорсткішу селекцію. Причиною «непідготовленості» названо у статті «Вистава української штуки в Києві» перш за все відсутність фінансової підтримки митців, бо хто цікавиться у Галичині й Наддніпрянщині мистецтвом, «повинен приложити старань, щоби поспішити нашим артистам із фінансовою помочю... До вистави не був з винятком Кричевського, Мартиновича і Іжакевича ніхто більше із малярів і різьбарів належито приготований. Не був, бо не міг» (1912. Ч. 12). Бо треба мати час для мистецтва, а не витратити його, щоб заробити на життя. І. Крип'якевич у статті «З давньої української штуки» звернув увагу на публікацію Костя Широцького в «Записках НТШ», в якій розглянув українську тематику у творах Василя Тропініна. Сьогодні такий підхід актуалізований війною проти України, її історії та культурної спадщини, однак має інші медійні форми вияву. Молоді українські митці Богдан Олег Горобчук та Елла Євтушенко створили платформу «Культуртригер» [7] на Youtube, на якій розповідають про українську тематику у творчості Івана Айвазовського, Архипа Куїджі, Іллі Ріпина та ін., про те, «чим відрізняється українське та російське мистецтво» і про «запозичені» росіянами пісні й художні полотна.

Більшість музикознавчих досліджень – це персоналії українських і зарубіжних композиторів, музикантів та співаків. Невдовзі після смерті Миколи Лисенка 17 листопада 1912 р. вийшло присвячене його пам'яті число 42, в публікаціях якого аналізується націотворче начало у житті та діяльності видатного українського композитора, його творча спадщина, вплив на неї ритмомелодики українських народних пісень. У статті Миколи Василенка «М. В. Лисенко» (переклад з російської Я. Весоловського) помітний акцент на органічності національного стилю – від захоплення етнографією у студентські роки до свідомої діяльності задля культурного розвитку України: «Коли М. В. Лисенко являв ся на естраді, а публіка вітала його горячо й бурливо, то було ясно, що в М. В. Лисенку бачили не лише музичного діяча, композитора і виконавця, але когось більше – носителя відомої ідеї, що висловлює в музиці означені національні стремління. З сього ішла та пошана й поважанє, якими окружувано імя М. В. Лисенка не тільки в Києві, але

й далеко поза його границями, по всій Україні і в Галичині» (1912. Ч. 17). Більшість розвідок цього тематичного блоку все ж присвячені галицьким митцям. Також з нагоди смерті Дениса Січинського вийшла друком стаття С. Чарнецького «“Бранка Роксоляна” та її творець» (1912. Ч. 12). Автор її розкрив внутрішню трагедію творця, що не хотів міняти музику на платню службовця і залишився вірним своїй обраниці серед злиднів і холоду, підкреслив моральний аспект – типовий для долі талановитих особистостей: галицька суспільність, серед якої «артист ходив ще недавно голодний», після смерті засипала його вінками і квітами. Ярослав Вічуковський подав загальну характеристику творчості Ярослава Лопатинського, виокремивши в ній комедіюперу «Еней на мандрівці» за Котляревським, а Володимир Гадзінський жанрово означив основні твори Сидора Воробкевича, зауваживши: мав на меті переконати своєю статтею, що ми не такі бідні, як нам часто здається, просто не все знаємо, створене українцями. Постає Віктора Матюка, автора церковної музики та мелодії до знаменитої шашкевичевої «Веснівки», увиразнив Станіслав Людкевич. Деякі публікації присвячені зарубіжним митцям, як-от: М. Волошина – австрійському композитору Густаву Малеру, а М. Яцкова – німецькому скрипалю Віллі Бурместру. У деяких числах газети була рубрика «Музичні новини», автор якої – Ярослав Вінцковський (відомий під псевдонімом Ярославенко). Згодом, у міжвоєнний період, він став одним із засновників часопису «Музичні Вісті» (Львів, 1934) [10, с. 97].

Лінгвістичні дослідження майже не представлені у «Неділі». Близька до мовознавчої проблематики, дискусійна стаття М. Возняка «Проф. Ягіч про українську фільольогію» задекларована як рецензія на вип. 1 видання «Енциклопедія славянської філології» за редакцією академіка Ватрослава Ягича (видання відділення російської мови та словесності імператорської академії наук). Серед згаданих у ній імен – Лаврентій Зизаній, Мелетій Смотрицький, Осип Бодяньський, Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш, Яків Головацький, Олександр Потебня, Омелян Огоновський, Михайло Драгоманов, а «між академіями наук і науковими товариствами назване й Наукове товариство зі своїми “Записками” та ріжними “Збірниками”» (1912. Ч. 1).

Специфіка витіснення україномовного простору в російській імперії набирала іноді й таких специфічних форм: Ярослав Федорчук у статті «На тему міжнародної мови» (1911. Ч. 23) висловив подив, що в такому місті, як Одеса, де практично не функціонує українська мова і немає україномовної періодики, виникла ідея видання українського часопису мовою есперанто.

Процес формування національної самосвідомості був неможливим без знання власного коріння – історії, національних традицій і своїх героїв. Історичні студії, вміщені на шпальтах «Неділі», охоплюють широкий хронологічний спектр. Своєрідною точкою відліку можна вважати розлогу розвідку В. Гребеняка «Україна – Геляда. (Взаємини обох в передісторичній добі)» (1912. Ч. 46–47/48). Автор актуалізує питання відсутності популярного нарису праісторії України, бо вступ, який подав М. Грушевський у своїй «Історії України-Руси», є надто загальним і «не дає точного поняття про задачі й цілі праісторії, про методу, якою ся наука послугуєть ся» (1912. Ч. 46). Історичні реалії крізь літописну призму подав І. Франко у статті «Печеніги під Києвом 698 р. (Найстарша українська народна пісня)». Йдеться у ній про пісню, знайдену в «Повісті временних літ» та реконструйовану в газеті на основі Іпатіївської редакції літопису, що «близший до оригіналу і до народньої мови» (1912. Ч. 10). Після короткої передмови автор подав текст оповідання про перший напад печенігів на Київ, який власне змусив князя Святослава повернутися з Болгарії. До князівських часів переносить і розвідка В. Щурата «Інсігнії наших князів» (1911. Ч. 6), після публікацій якої через кілька місяців з'явилася у «Неділі» однойменна стаття-коментар Василя Волощака. Автор її ділиться враженнями з екскурсії у краківському Вавелі, де мав змогу потримати в руках згаданий князівський атрибут, що його вивіз із Галичини польський князь Казимир: висотою близько 50 см хрест «міг служити в княжій руді як скиптр, бо мав рукоять, але міг бути рукояттю також встромлений і в підставу...» (1911. Ч. 24), особливо вразили автора публікації трираменна форма хреста й легка вага. Дотична до цієї теми інша стаття В. Щурата – «Українці золотарі у Львові XIV–XVII ст.», в якій йдеться про таких майстрів, як: Яцко Золотар, Яків Лепкий, Григорій Остафієвич, Андрій Касиянович.

Низка розвідок І. Крип'якевича розкриває різні аспекти культурно-політичної ситуації доби Хмельниччини: перші напади російських солдатів на українські села невдовзі після переяславської ради, супроводжувані масовими грабунками та насильством, зафіксував документ 1656 р. Реєстр награвованого майна українських козаків є цінним документом для етнографічних студій, водночас багато що з одягу, посуду, їжі мало іноземні назви, що засвідчувало активні торгівельні зв'язки українців. Опис підбитих білками шапок і кунтушів, інших дорогих речей у статті «З культури Хмельниччини» засвідчує, що «богатство не кінчиться на предметах щоденного ужитку: в кожду козацьку хату заходить вже розкіш, показують ся висші потреби й бажання» (1911. Ч. 8). А вже наслідки тривалішого «господарювання» російської влади на українських землях окреслено у статті Я. Весоловського «Батуринські руїни» – короткий екскурс в історію Батурина як гетьманської столиці завершився жорстоким руйнуванням міста, а згодом і розграбуванням гетьманських палат: «Батуринські палати опинили ся в некрасшім виді, як ханська палата в Бахчисерау, відки позабирано мармурові плити навіть з ханських могил» (1912. Ч. 46). Складним було питання виокремлення якоїсь однієї барви в козацьких прапорах часів Хмельниччини, бо козаки «брали прапор такий, який давав їм той, хто брав їх на службу» (Прапор Хмельницького. 1911. Ч. 6), однак у той час домінувала червона барва. Натомість Стефан Томашівський наголошував на необхідності устійнення жовто-блакитного кольору національного прапора з огляду на популяризацію соціалістичних ідей під червоним стягом: «Вже давно серед деяких російських українців була опозиція щодо прийнятого в Галичині й на Буковині (навіть на Угорській Русі) синьо-жовтого знаку як буцімто неісторичного, натомість реклямовано червоній красці право на національний характер, бо се буцім історичний колір» (1911. Ч. 34).

Особливу увагу було присвячено історії Львова: статті цієї тематики ілюстровані світлинами Високого замку, львівських площ та вулиць. Важливим аспектом була національна ідентифікація території: у статті «Львів за Ягайла» (з приводу книги Фр. Яворського «Lwów za Jagiełłą») наведено докази українських коренів міста. Читацький резонанс викликала стаття В. Щурага «Гайдамаки у Львові» (1911. Ч. 5): як доповнення на

неї вчений опублікував у наступному числі спогади о. Юліана Дуткевича п. н. «Ще про гайдамаків у Львові». Характерною рисою польської політики була жорстокість, з якою польська влада страчувала гайдамаків, використавши їх попередньо на будівельних та інших важких роботах. У тогочасному геополітичному контексті, зумовленому претензіями поляків на Галичину, вагомим дослідженням була розвідка В'ячеслава Будзиновського, автор якої аргументовано спростовував легенду «про винайдене русинів Австрією», а точніше – галицьким губернатором Стадіоном у 1848 р., яка «стратила свою вартість як зброю поляків против наших домагань, і для нас перестала бути небезпечна» (1911. Ч. 3). Варто зазначити, що такий підхід типовий для колонізаторів, адже влада російської імперії теж стверджувала, що український національний рух був ініційованим Австро-Угорщиною.

Інтенсивний розвиток науки та техніки, наукові відкриття, що докорінно змінили спосіб життя людей у ХХ ст., спонукали українських учених Галичини до нових досліджень у галузі природничих наук. Інформаційна стаття «Професор Пуллой про катодне промінє» (за підп. ...ий...) містила короткий виклад тез лекції Івана Пуллюя у Празі, з оглядом дотичних праць і розповідь про досліди для слухачів для унаочнення, він поділився також досвідом власного дослідження катодних променів, також про проміння рентгена. До сфери фізики можна віднести й розвідку Юліана Гірняка «Плинні кристали». Статті І. Раковського «Взаємини між приладами людського тіла» й «Міжнародна вистава гігієни в Дрезні 1911 р.» присвячені медичній тематиці: якщо перша стосується біології, то друга була своєрідним путівником з гігієни на тлі історії розвитку людської цивілізації. У кінці ХІХ–ХХ ст. популярними були дослідження з психіатрії та психології, в контексті яких мала б викликати інтерес читачів стаття Володимира Баб'яка «Вплив температури й раси на геніяльність та на божевілле»: у той час тема божевілля здобула особливу популярність у науці й літературі. В. Гребеняк у дослідженні «Фізична характеристика українського народу» (1912. Ч. 13–14) подав галерею різних європейських типів та запропонував власну версію, до яких із них належать українці. Стаття Миколи Залізняка «Що то є номографічні науки?» стала

спробою системного узагальнення принципів наукового пізнання: на його думку, воно «зводить ся до систематичного схематизованя дійсности. Коли се та, то найголовнішим питанєм теорії науки стає питанє про ті способи спрощуваня, при помочи яких наука виконує свої завданя» (1912. Ч. 8). Автор під криптонімом Ст. Г. інформував про четвертий міжнародний філософський конгрес у Болонї 1911 р., відгуків про який, на жаль, майже не було в українській пресі.

У «Неділі» дискутувалися й питання наукового висвітлення минулого нашої нації: І. Крип'якевич здійснив порівняльну характеристику історії України Михайла Грушевського й Миколи Аркаса, наголошуючи на тому, що вони орієнтовані на різну читацьку аудиторію, тож обидва видання є цінними й потрібними, докладніше вчений зупинився на характеристиці ілюстрацій у відредагованому посмертному виданні Аркаса (І. К. Аркасова історія України. 1911. Ч. 20). Стаття була актуальна у контексті різко негативної реакції самого Грушевського на видання колеги, що трагічно вплинула на долю Аркаса. Ця резонансна і водночас прикра історія не залишилася поза увагою сучасних істориків [2].

Популяризації знань про Україну в Західній Європі сприяла книга Георга Бінайме «La Diète de Galicie, les tendances autonomiques, par Dr. Bienaimé [Сейм Галичини, економічні тенденції]»: вона не тільки інформувала французького читача про політичні реалії Галичини, а й містила короткий історичний екскурс – галицьких читачів повідомляв про це Іван Муретов статтею «Француз про Галичину» [1911. Ч. 9–10]. Добра обізнаність із ситуацією у Франції стала підставою для І. Муретова спростувати допис у ч. 23 «Неділі» за 1911 р. «Російська трибуна в Парижі для українських справ» про журнал «Парижській Вѣстникъ». Перелічуючи інформаційні замітки у згаданому паризькому часописі, автор поставив риторичне запитання: мало це чи багато? Відповідаючи ж на нього, він згадав випадки цензурування україніки редакторами, з одного боку, та відзначив пасивність українців, які не змогли ефективно використати для пропаганди національного руху вікно можливостей, – з іншого. Відомості про українців містила й книга Емілі Грін Бельч «Our Slavic Fellow Citizens [Наші слов'янські співгромадяни]», в якій багато уваги присвячено українцям з Галичини й Буковини.

У статті «Американці про русинів» В. Степанківський (підп. В. Подолянин) відзначав високу оцінку працьовитості та самоорганізації українців: «Русини в Канаді є найбільш успіваючою нацією. Вона не нахвалить ся їх спосібности в короткий час переймати висші технічні методи хліборобської господарки, їх витревалости і здібности до організації» (1911. Ч. 21).

Спогади, незважаючи на суб'єктивний характер висвітлення, є вагомим історичним документом, тому важливо їх зберігати й популяризувати, – наголошував Іван Кревецький у статті «Наша мемуаристика (1900–1910)» [1911. Ч. 6–15]. Більшість цих матеріалів опубліковані на шпальтах преси, тож преса фіксує як сьогочасся, так і історичну тяглість. За основу автор взяв хронологічний принцип висвітлення (поділений на десятиліття), авторами ж аналізованих споминів були і наддніпрянці, і галичани. Серед згаданих І. Кревецьким видань – «Громадський Друг», «Записки НТШ», «ЛНВ», «Нива», «Правда», «Сьвіт», загалом у публікації відчутний підхід фахового бібліографа (1911. Ч. 6–7). Окрім оглядової статті, друкувалися у газеті й самі спогади – про Шевченка та його друзів, про Петра Ніщинського, Ганну Барвінок, деякі з них мали художній характер (у змісті річника за 1911 р. виділені в окрему тематичну групу п. н. «Спомини»).

Видатною подією українського культурного життя початку ХХ ст. стала організація у Коломиї виставки народного мистецтва, докладну характеристику якої подав Д. Лукіянович у публікації «Вистава домашнього промислу в Коломиї» (1912. Ч. 37–41). І хоча у пресі було висловлено багато претензій як до організаторів виставки, що не змогли забезпечити належної реклами, так і до громадян, які «не висказали розуміння завдання», все ж ця культурна акція стала важливою подією, засвідчила високий мистецький і фаховий рівень народних майстрів, викликала зацікавлення іноземців. Не вгасає до неї інтерес і сучасних вчених [9, с. 133, 135]. Водночас вона спонукала організувати влітку 1912 р. аналогічну, спільну із наддніпрянцями, акцію – виставку в Одесі, на якій Галичина була представлена окремим павільйоном. Культура Західної України стала відкриттям для багатьох українців Росії, як дізнаємося з публікації А. І. «Австрійська Україна на одеській виставі». Розлога розповідь про цю подію

містить відомості про 26 галицьких учасників, що представляли 5 спілок, 4 товариства та 7 приватних осіб: «Таке єднанє українців галицьких, буковинських і російських і спільна їх праця для розвою домашнього промислу очевидно має велике значінє, хоч би тільки в недалекій будучности» (1912. Ч. 50).

Короткі повідомлення про новини літературного життя у Галичині та за кордоном, зокрема україніка, друкувалися у межах постійних рубрик «Записки», «Pro memoia», рецензії на нові літературні твори та наукові розвідки у сфері історії, історії Церкви та богослов'я, психології, філософії вміщені під рубрикою «Критика» («Критичні замітки»). У часописі функціонували також рубрики: «З часописий і журналів», «Бібліографія», «Нові часописи», «Літературні новини», «Підслуханє» («Жарти»), «Переписка редакції» тощо. Ілюстрації «Неділі» пропагували твори українських митців, знайомили з історичними та культурними пам'ятками, пейзажами й етнічними костюмами різних регіонів України та світу, портретами визначних культурних діячів і репродукціями картин талановитих художників, визначними подіями з життя тогочасного галицького суспільства.

Висновки. Тижневик «Неділя» віддзеркалив формування нових напрямів у світовій науці на початку ХХ ст. та їх рецепцію на теренах Галичини, долання бездержавності української нації, розділеної поміж двома імперіями, змагання інтелігенції перебувати на одному інтелектуальному й мистецькому рівні з більш розвиненими західноєвропейськими країнами. Наукове товариство імені Шевченка компенсувало відсутність національної академії наук, а преса – академічних наукових видань. Тижневик «Неділя» став однією з публічних платформ для наукової реаліза-ції, об'єднавши авторів Галичини і Наддніпрянщини. Систематизація та аналіз публікацій часопису засвідчили широкий тематичний спектр його наукового контенту, давши підстави виокремити студії з літературознавства, історії, мистецтвознавства, музики, театру, сформулювати основні проблемно-тематичні вузли публікацій та компаративні лінії у контексті формування спільного духовного простору нації.

Література

1. Гарбузюк М. Початок професійної акторської діяльності Леся Курбаса: до проблеми датування. *Просценіум*. 2012. № 1/3. С. 3–10.
2. Гирич І. Ще до проблеми «Аркас і Грушевський». *Історія, історіософія, джерелознавство*. Історичний збірник. Київ, 1996. С. 221–231.
3. Гнатишак М. За нові засоби культурно-мистецького вислову. На маргінесі перерібки й інсценізації «Владимира» Теофана Прокоповича. *Мета*. 1939. Ч. 24. С. 5–6.
4. Гречило А. Перша світова війна та українські національні символи. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 25. С. 99–106.
5. Калинчук А. Ранні шевченкознавчі розвідки Михайла Возняка: пролегомени. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 5. С. 148–151.
6. Комариця М. Неділя. *Українські часописи Львова 1848–1939*. Т. 2: 1901–1919. Львів, 2002. С. 423–430.
7. Культуртригер. URL: <https://www.youtube.com/@kulturtrigger>
8. Мельник Я. Апокрифічний код українського письменства. Львів, 2017. 376 с.
9. Молинь Валентина. Виставка домашнього промислу в Коломиї. *Народознавчі зошити*. 2014. № 1(115). С. 130–136.
10. Серeda О. У полоні аргу: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття: монографія. Львів, 2023, 364.
11. Стеблій Ф. Василь Щурат – дослідник минулого Галичини. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Зб. наук. пр. Вип. 15. Львів, 2006/2007. С. 727–737.

References

1. Harbuziuk, M. (2012). Pochatok profesiinoi aktorskoj diyalnosti Lesia Kurbasa: do problemy datuvannia [The Beginning of Les Kurbas's Professional Actorish Activity: the Problem of Dating], *Prostsenium*, (1/3), 3–10 (in Ukr.).
2. Hyrych, I. (1996). Shche do problemy «Arkas i Hrushevskiyi» [More about the Problem «Arkas and Hrushevskiyi»], *Istoriya, istoriosofiya, dzhereloznavstvo*. Istorychnyi zbirnyk. Kyiv, 221–231 (in Ukr.).
3. Hnatyshak, M. (1939). Za novi zasoby kulturno-mystetskoho vyslovu. Na marginesi pereribky y instsenizatsii «Vladymira» Teofana Prokopovycha [For New Ways of Cultural and Artistic Expression. On the Margins of the Adaptation and Staging of «Vladimir» by Teofan Prokopovych], *Meta*, (24), 5–6 (in Ukr.).
4. Hrechylo, A. (2015). Persha svitova viina ta ukrainski natsionalni symvoly [The First World War and Ukrainian National Symbols], *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, Lviv, 25, 99–106 (in Ukr.).
5. Kalynychuk, A. (2022). Ranni shevchenkoznavchi rozvidky Mykhaila Vozniaka: prolehomeny [Mykhailo Vozniak's early Shevchenko studies:

prolegomena], *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia, (5), 148–151 (in Ukr.).

6. Komarytsia, M. (2002). Nedilia [Sunday], *Ukrainski chasopysy Lvova 1848–1939*. Lviv, 423–430, (2: 1901–1919) (in Ukr.).

7. Kulturtryher. URL: <https://www.youtube.com/@kulturtrigger> (in Ukr.).

8. Melnyk, Ya. (2017). Apokryfichniy kod ukrainskoho pysmenstva [Apocryphal code of Ukrainian Literature], Lviv, 376 (in Ukr.).

9. Molyn, V. (2014). Vystavka domashniogo promyslu v Kolomyi [Exhibition of home crafts in Kolomyia], *Narodoznavchi zoshyty*, (1(115), 130–136 (in Ukr.).

10. Sereda, O. (2023). U poloni artu: ukrainska mystetska presa Halychyny mizhvoyennoho dvadtsiatylittia [In Captivity of Art: the Ukrainian Art Press of Halychyna in the Interwar Twenty Years]: monohrafiia, Lviv, 364 (in Ukr.).

11. Steblii, F. (2006/2007). Vasyl Shchurat – doslidnyk mynuloho Halychyny [Vasyl Shchurat is a Researcher of Galicia's history], *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: zb. nauk. pr.* Lviv, (15), 727–737 (in Ukr.).

Mariana Komarytsia

Doctor of Philology, Senior Research Fellow

Head of the Department of the Research Institute for Press Studies

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

(Lviv, Ukraine)

SCIENTIFIC CONTENT OF THE «NEDILIA» WEEKLY (1911–1912)

The Ukrainian intellectual elite from Galicia understood the importance of building national cultural values through their scientific interpretation. The vectors of this rethinking are projected onto separate branch groups of the illustrated magazine «Nedilia» publications (weekly supplement to the newspaper «Dilo») and relate to various scientific fields – history, literary studies, linguistics, visual arts, music, theatre, natural sciences, etc. The authors of the publications such as Mykhailo Wozniak, Volodymyr Doroshenko, Natalia Kobrynska, Ivan Krypyakevych, Ivan Rakovsky, Hnat Khotkevych, Ivan Franko, Vasyl Shchurat, and others – considered the problems of national culture in the pan-European context, made comparative parallels regarding the social status, financial situation and public resonance of the activities of Ukrainian and foreign scientists and artists results.

Journal materials initiated such scientific disciplines as Shevchenko studies and Shashkevych studies contained rich historical and archaeological material on Ukrainian history in general, and

Lviv, in particular, reflected a high assessment of the results of the Shevchenko Scientific Society. Historical research updates the topics of the prehistory of Ukraine, the era of Khmelnytskyi, identification of Ukrainian national symbols and at the same time. The newspaper's publications make it possible to trace the connection between the development of Galician scientific processes and the press. In addition to purely professional publications, society needed popular science publications that would promote to a wider public space the researches, primarily in the humanitarianism field. The unity of the spiritual space of Ukrainians, separated by the border of two empires, is evidenced by the newspaper's authors and the thematic dominants of scientific studies.

Keywords: the Galician press of the beginning of the 20th century, «Nedilia» weekly, scientific content, comparative studies, the nation unity.

Nadiia Kulesha

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>

Dr., starszy pracownik naukowy, kierownik działu Instytutu Prasoznawczego
Lwowska Narodowa Biblioteka Naukowa im. W. Stefanyka

(Lwów, Ukraina)

Nadija_Kulesha@ukr.net

УДК 070.447:[061.2:001](477):070(438)"18/19"

**WYDAWNICTWA PERIODYCZNE
NAUKOWEGO TOWARZYSTWA IMIENIA
SZEWCZENKI W RECEPCJI PRASY POLSKIEJ
KOŃCA XIX – POCZĄTKU XX WIEKU**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-3

У статті розглянуто, проаналізовано й охарактеризовано віднайдені у польських часописах кінця XIX – початку XX ст. публікації, присвячені періодичним виданням Наукового товариства імені Шевченка у Львові, діяльність якого від часу його заснування стала предметом зацікавлення зарубіжних вчених.

За результатами дослідження зроблено висновки щодо того, як випуски періодичних видань НТШ сприймалися у польській пресі, зокрема, визначено назви часописів, розкрито тематичне спрямування, фахову приналежність, місце випуску досліджуваних видань. Проаналізовано теми, жанри, частоту публікацій, присвячених випускам наукової періодики НТШ на сторінках польських часописів.

З'ясовано, що авторами публікацій, які друкувалися на сторінках видань «Krytyka», «Kurjer Lwowski», «Kwartalnik Historyczny», «Lud», «Przegląd Krajowy», «Świat Słowiański» і «Wisła», були відомі польські та українські історики, літератори, фольклористи, славісти, публіцисти, громадсько-політичні діячі, а саме: Александер Брюкнер, Єжи Дмитров, Василь Доманицький, Станіслав Здзярський, Богдан Лепкий, Ярослав Лещинський, Остап Луцький, Александер Мединський, Михайло Мочульський, Францішек Равіта-Гавронський та Іван Франко, також ідентифіковано імена авторів, прихованих за криптонімами.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка у Львові, періодичні видання НТШ, польська преса, стаття, рецензія.

Postawienie problemu. Działalność Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie była przedmiotem zainteresowań naukowców zagranicznych, przede wszystkim znanych slawistów – językoznawcy niemieckiego i polskiego, historyka literatury i slawisty Aleksandra Brücknera, austriackiego folklorysty i etnografa Raimunda Friedricha Kaindla, filologa czeskiego-słowiańskiego Jiří Polívki, chorwackiego językoznawcy-slawisty i krytyka literackiego Vatroslava Jagića. Jeśli chodzi o środowisko naukowe naszych najbliższych sąsiadów – Polaków – sukcesy i porażki ukraińskiej instytucji naukowej we Lwowie zostały niemal całkowicie zignorowane. W przededniu obchodów 150-lecia Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki warto zbadać zasięg wyświetlenia działalności wydawniczej NTSz w prasie polskiej wskazanego okresu, kiedy to ukazał się cały cykl publikacji Towarzystwa.

Celem artykułu jest przeprowadzenie analizy treści prasy polskiej końca XIX – początku XX wieku w sprawie publikacji w niej (prasie) materiałów o periodykach Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie, zbadanie i charakterystyka tych publikacji, identyfikacja autorów tych publikacji, poznanie specjalizacji tematycznej rozpatrywanej prasy, jej przynależności terytorialnej, zainteresowania tematyczne autorów recenzji i artykułów.

Przedmiot badań. Publikacje dotyczące wydawnictw Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w prasie polskiej końca XIX i początku XX wieku.

Analiza badań i publikacji. Zapowiadany problem nie został rozpatrzony przez współczesnych naukowców na poziomie pełnoprawnych badań. Analizę komentarzy i recenzji publikacji Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w językach obcych można znaleźć w materiałach ówczesnej prasy ukraińskiej, przede wszystkim w wydawnictwie «Zapysky Naukoho Towarystwa imeny Szewczenka» [«Записки Наукового Товариства імені Шевченка»] oraz czasopiśmie «Literaturno-Naukowyj Wistnyk» [«Літературно-Науковий Вістник»]. Rozczarowująca konkluzja W. Hnatiuka na temat reakcji najbliższych sąsiadów na wydawnictwo Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki wydaną w 1899 r. świadczy o całkowitej nieznajomości «całego cyklu wydawnictw» Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki przez polski świat naukowy i prasę polską do roku 1899 [1].

Metodologia badań. Do postawionego zadania zastosowano kompleksowe podejście naukowe do przedmiotu badań, które łączy w sobie metody poszukiwań systematycznych, analitycznych, opisowych, problemowo-tematycznych i statystycznych.

Przedstawienie materiału. Nie pretendując do pełnego ujawnienia proponowanego tematu, rozważmy znalezione przez nas publikacje dotyczące wydawnictw Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki we Lwowie, które ukazały się w prasie polskiej pod koniec XIX i na początku XX wieku (mianowicie w latach 1892–1913).

Pierwsza wzmianka w prasie polskiej o prasie naukowej Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki ukazała się 18 marca 1892 roku w czasopiśmie «Kurjer Lwowski»¹ i była awtorstwa Iwana Franki, który szczegółowo opisuje przebieg ostatnich posiedzeń Towarzystwa Szewczenki (na których zdecydowano o jego przekształceniu w naukowe), a mianowicie przyjęcie nowego statutu: «Według nowouchwalonego statutu celem tow. jest pielęgnowanie i rozwijanie nauki w języku ojczystym, pielęgnowanie sztuki, gromadzenie i konserwowanie wszelkich pamiątek, starożytności i przedmiotów naukowych Rusi–Ukrainy. Jako środki do tego służyć będą: badania naukowe z filologii ruskiej i słowiańskiej, z historii rusko-ukraińskiej literatury i sztuki, z historii, i archeologii Ukrainy–Rusi, a także z nauk filozoficznych, politycznych, ekonomicznych i prawniczych, matematycznych, przyrodniczych z geografją i lekarskich; odczyty, rozprawy i dyskusje naukowe; zjazdy uczonych, literatów i artystów; wydawanie naukowych «Zapisków» towarzystwa i innych utworów naukowych» [7, s. 3].

Pierwsza recenzja publikacji Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki (dalej – NTSz) w prasie polskiej ukazała się dopiero w 1899 roku w warszawskim miesięczniku geograficznym i etnograficznym «Wisła»², redaktorem i wydawcą w tym okresie był Erazm Majewski. W związku z tą recenzją Wołodymyr Hnatiuk napisał: «Choć minęło już kilka lat odkąd nasze Towarzystwo przekształciło się w naukowe i zaczęło publikować cały cykl publikacji. Choć recenzje

¹ «Kurjer Lwowski» – gazeta wydawana we Lwowie w latach 1883–1935.

² «Wisła» – czasopismo wydawane w latach 1887–1905 i 1916–1917 w Warszawie. Publikowało artykuły i rozprawy etnograficzne, antropologiczne, folklorystyczne, sprawozdania, recenzje, przekłady, bibliografię polską i obcą.

tych publikacji ukazywały się już w różnych krajach i w różnych językach, nasi najbliżsi sąsiedzi, Polacy, milczeli na ich temat jak pod klątwą. Najwyższa polska instytucja naukowa, Akademia Nauk w Krakowie, do dziś je ignoruje, choć wszystkie publikacje znajdują się w jej bibliotece. Nie będziemy tutaj analizować tego, kto na takim ignorowaniu skorzysta, wspomnimy jedynie na marginesie o gołym fakcie, aby pokazać, że nawet w nauce może być coś, czego nie powinno być»³ [1, s. 37].

Recenzent – Stanisław Zdziarski⁴ – zainteresowany wydawnictwem «Etnograficzny Zbirnyk» («Етнографічний Збірник») zauważył: «Powstanie Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki zintensyfikowało ruch naukowy wśród Ukraińców Galicji, zwłaszcza że na czele Towarzystwa stał prof. M. Hruszewski». Krytyk widzi analogie pomiędzy publikacjami komisji etnograficznej NTSz a publikacjami etnograficznymi Krakowskiej Akademii Nauk, uważa jednak, że praca ta nie powinna ograniczać się do zbierania materiałów, ale powinna być zrównoważona wnikliwymi badaniami, szczególnie badaniami monograficznymi. Przedstawiając krótki przegląd publikacji kolejnego tomu wydawnictwa «Etnograficzny Zbirnyk», S. Zdziarski poczynił szereg uwag dotyczących systematyzacji i analizy materiału [15, s. 186–187].

W kolejnym zeszycie kwartalnika «Wisła» S. Zdziarski kontynuuje analizę wydawnictwa «Etnograficzny Zbirnyk», poświadczając że redagują go osoby posiadające wykształcenie zawodowe w tej dziedzinie, podkreślając że dwa tomy zawierają materiały etnograficzne zebrane przez młodego naukowca W. Hnatiuka, a bogaty materiał zebrany podczas jego krótkiej pierwszej podróży na Ruś Węgierską świadczy o pracowitości i zdolnościach naukowych autora, który jest gotowy do pracy bez żadnych korzyści materialnych [16, s. 316–317].

Natychmiast pojawiła się polemiczna reakcja na tę recenzję W. Hnatiuka, w której polemizował z opinią «studenta Uniwersytetu Lwowskiego» S. Zdziarskiego, wskazując na szereg niewłaściwych komentarzy do drugiego tomu wydawnictwa «Etnograficzny Zbirnyk» i wzywając zainteresowanych naukowców dokładniejszego zapoznania się z tematyką recenzji i kręgiem osób, które pracowały

³ Tutaj i dalej przetłumaczone z ukraińskiego przez Autorkę.

⁴ Zdziarski Stanisław (1878–1928) – historyk literatury, sławista, folklorysta.

nad jej powstaniem. Z żalem należy zauważyć, że lektura recenzji doprowadziła W. Hnatiuka do gorzkiego stwierdzenia faktu o «głębokiej “nieznajomości” wszystkich spraw ukraińskich wśród Polaków, co jednak uważane jest za niezwykłą znajomość tematu» [1, s. 37].

Wracając do Stanisława Zdziarskiego, przypomnijmy jego inne recenzje, które ukazały się w czasopiśmie «Wisła» w latach 1899–1901. S. Zdziarski przedstawił tematykę szeregu opublikowanych pieśni, opowiadań, zaklęć, legend, wierzeń, wróżb, przedstawionych w tomach V i VI «Etnograficznoho Zbirnyka» przez W. Hnatiuka, B. Grinczenkę, M. Dragomanowa, R. F. Kaindla, F. Kolesę, M. Pavlyka, O. Storozhenkę, I. Franko i innych, na podstawie opowieści folklorystycznych analizuje zderzenia przedstawicieli różnych warstw społecznych i grup etnicznych – chłopstwa i szlachty, Ukraińców i Żydów. Recenzent zwrócił uwagę na profesjonalizm i fachowość w przygotowaniu materiałów etnograficznych, a także na wysoki poziom naukowy licznych komentarzy i notatek, podkreślił, że problematyka recenzowanych przez niego tomów wydawnictwa «Etnograficznyj Zbirnyk» stanowi ważne źródło do studiowania i zrozumienia relacji pomiędzy Polakami i Ukraińcami [17, s. 670–673]. Z podobnym zainteresowaniem analizował S. Zdziarski także kolejne tomy tego wydawnictwa – siódmy, ósmy i dziewiąty [18, s. 514–516].

Pierwsze publikacje na temat wydawnictwa NTSz w czasopiśmie Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie «Lud»⁵ ukazały się dopiero w 1900 r. Autor pod kryptonimem F. R. G.⁶ złożył recenzję do dziewiątego rocznika wydawnictwa «Zapysky Naukoho Towarystwa imeny Szewczenka» [«Записки Наукового Товариства імени Шевченка»] (dalej – «Zapysky NTSz»), w którym analizuje esej M. Hruszewskiego na temat mieczy brązowych ze wsi Komarnyki w Galicji oraz pracę dra Wł. Ochrymowicza na temat akcentów języka ukraińskiego. Odnosząc się do pozostałych działów

⁵ «Lud» (1895 – do dzisiaj) – polskie czasopismo naukowe z zakresu etnologii i antropologii kulturowej, wychodziło w latach 1895–1939 we Lwowie. Z czasopismem podjęli współpracę znani etnografowie, m. in. ukraiński folklorysta Iwan Franko.

⁶ Rawita-Gawroński Franciszek (1846–1930) – polski historyk amator (badacz dziejów wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej), powieściopisarz, publicysta; był współorganizatorem Towarzystwa Ludoznawczego założonego we Lwowie i współpracownikiem czasopisma «Lud» tego towarzystwa.

publikacji, recenzent podkreśla: «Materiał jest gromadzony, a sumienny badacz będzie mógł go ocenić i wykorzystać, pomimo alfabetu łacińskiego» [6]. W tym samym numerze pisma «Lud» recenzent analizuje pierwszy tom publikacji «Materyjały etnologii ukraińsko-ruśkojii» [«Материяли етнологіі українсько-руської»], który ukazał się w 1899 roku. Prezentując publikacje pierwszego tomu nowej serii, krytyk uważa go za bardzo ważny wśród publikacji ukraińskich. Szczególnie podkreślono rolę Czecha P. Chwojki (mieszkańca Kijowa), który dostarczył materiał ilustracyjny do badań archeologicznych F. Wowka, nie mniej ważne są ilustracje w artykułach M. Mohylczenki o ceramice Czernihowa i W. Hnatiuka o zdobnictwie ludowym w Galicji. Recenzent uważa pracę M. Korduby na temat pisanek na Wołyniu za jedną z najciekawszych w tomie, zwracając jednocześnie uwagę na pewne nieścisłości merytoryczne i braki w klasyfikacji próbek ozdobnych [5]. Najprawdopodobniej kryptonim recenzenta F. R. G. należał do Franciszka Rawity-Gawrońskiego, który był współorganizatorem założonego we Lwowie Towarzystwa Ludoznawczego i współpracownikiem czasopisma «Lud», gdzie publikowane były jego materiały.

W roku 1902 w tym samym czasopiśmie ukazała się recenzja drugiego tomu «Materiałów etnologii ukraińsko-ruskiej» za rok 1899 A. Medyńskiego⁷. Recenzent proponuje długą wycieczkę w dorobek naukowy innych badaczy zajmujących się Ziemią Huculską, podkreślając nowatorstwo badań Wł. Szuchewicza – będącego efektem ponad 20-letniej pracy naukowca, w której zwrócono uwagę nie tylko na szczegóły życia codziennego, ale także takie cechy, jak gościnność, umiłowanie wolności, impulsywność. Szczególną uwagę zwraca się na fuzję pobożności i zabobonu, trudną sytuację ekonomiczną związaną z przechodzeniem majątku huculskiego na własność przedsiębiorczych Żydów, co w dużej mierze zdeterminowało ruch opryszków [14].

Aleksander Brückner⁸, który wysoko cenił działalność NTSz i szczegółowo recenzował szereg jej publikacji w języku niemieckim

⁷ Medyński Aleksander (1880–1940) – polski nauczyciel, historyk, dziennikarz. Jako nauczyciel uczył oprócz innych dyscyplin geografii, historii powszechnej, oraz jako przedmiotu nadobowiązkowego historii kraju rodzinnego, prowadził wycieczki krajoznawcze.

⁸ Brückner Aleksander (1856–1939) – polski slawista, historyk literatury i kultury polskiej. Profesor Uniwersytetu Berlińskiego. Był członkiem Akademii Umiejętności, Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu i Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki we Lwowie.

w berlińskim czasopiśmie naukowym, przesłał swoją recenzję wydawnictwa NTSz w lwowskim czasopiśmie Towarzystwa Historycznego «Kwartalnik Historyczny»⁹ pod redakcją Aleksandra Semkowicza. Recenzent skupił swoją uwagę na drugim tomie apokryfów wydanym przez I. Franko, zawierającym ukraińskie teksty rękopisowe. Zwrócono uwagę na szczegółowość przedmowy na temat ewangelii apokryficznych i ich wpływu na średniowieczną inteligencję i sztukę różnych ludów słowiańskich, na wagę autorskich wersji tekstów apokryficznych, opatrzonych komentarzem naukowym i odniesieniami bibliograficznymi. Za cenny materiał do dalszych badań uważa się także zbiór anegdot galicyjsko-ruskich, zebrany przez W. Hnatiuka i opublikowany jako tom VI wydawnictwa «Etnograficzny Zbirnyk». A. Brückner podkreśla, że kompilator usystematyzował materiał, podając paralele z innymi zbiorami ukraińskimi, rosyjskimi i polskimi. Nie mniej wysoko ceniono pracę lingwistyczną I. Wierchrackiego na temat gwar ugro-rosyjskich, opublikowaną oddzielnie jako przedruk z «Zapisek NTSz», uzupełnioną bogatym i dokładnym słownikiem. W kontekście przeglądu publikacji tomów XXXI i XXXII «Zapisek NTSz» (1899) uwagę zwraca fakt, że rząd rosyjski zabronił przedstawiania raportów w języku ukraińskim na zjeździe archeologicznym z 1899 r., co zmusiło galicyjskich naukowców do odmowy udziału w nim i opublikowania swoich odkryć naukowych w wydaniu NTSz. We wspomnianych tomach odwołują się artykuły Wł. Hnatyuka, M. Hruszewskiego, M. Korduby, Wł. Ochrymowicza, S. Rudnickiego i innych [2].

Redaktorzy pism krakowskich byli bardziej skłonni do relacjonowania działalności NTSz. W latach 1905–1913 w czasopiśmie «Świat Słowiański»¹⁰ ukazywały się artykuły i recenzje na temat wydawnictw lwowskiego towarzystwa naukowego. Bohdan Łepki¹¹, który w latach 1905–1907 redagował działy tego pisma «Kronika

⁹ «Kwartalnik Historyczny» – najstarsze polskie czasopismo historyczno-humanistyczne, wychodziło w latach 1887–1939 we Lwowie. Po wojnie w latach 1946–1950 wydawane w Krakowie a od 1950 roku do chwili obecnej w Warszawie przez PAN.

¹⁰ «Świat Słowiański» (1905–1914) – miesięcznik poświęcony badaniu życia umysłowego i kulturalnego narodów słowiańskich oraz przedstawieniu polskiego poglądu na kwestię słowiańską. Czasopismo było organem «Klubu Słowiańskiego», stowarzyszenia słowianofilów krakowskich. Kwestie południowosłowiańskie zajęły niemałą uwagę polskich badaczy obok wysuniętych na pierwszy plan spraw ukraińskich i rosyjskich.

¹¹ Bohdan Łepki (1872–1940) – ukraiński prozaik, poeta i literaturoznawca, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, senator RP V kadencji.

Ruska» i «Przegląd prasy ruskiej», został autorem pierwszego obszernego artykułu na temat działalności NTSz. W tym artykule B. Łepki podaje zarys rozwoju, ustrój i stan majątkowy Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie, przypominając wszystkie zaangażowane w nie wybitne osobistości Naddniestrza i Naddniestrzańskiej Ukrainy, szczególnego wkładu w jego rozwój O. Barwińskiego, I. Franki i M. Hruszewskiego. Autor podaje wykaz i krótki opis 15 wydawnictw naukowych Towarzystwa, w tym periodyków: «“Zapiski Towarzystwa imienia Szewczenki» (wychodzą sześć razy do roku w tomach o 200 stronicach, dotychczas wyszło LXI tomów, zawierających przeszło 3.000 prac i artykułów dotyczących Ukrainy–Rusi)¹², “*Prawniczą Czasopys*” (10 roczników), “*Etnograficzny zbirnyk*” (15 tomów), “*Literaturno-Naukowy Wistnyk*” (na wzór zachodnio-europejskich revue (dotychczas 87 tomów po 10 do 12 ark. druku), dający dość żywy obraz obecnego znacznego rozwoju ukraińskiej belletrystyki, zwłaszcza nowelistyki), “Kronika Towarzystwa imienia Szewczenki” (ogłaszana po ukraińsku i po niemiecku), i “Zbirnyky” poszczególnych sekcji Towarzystwa» [11, s. 115–116]. W szczególności B. Łepki dokonał ilościowego podsumowania prac opublikowanych w momencie jej publikacji: «Jak widzimy, przewyższa Tow. im. Szewczenki ilością publikacji znacznie taką np. serbską królewską Akademię, która wydaje: Hlas, Hodyszniak, Spomenyk, Srpsky, Etnografsky Sbornyk, a również chorwacką w Zagrzebiu, która np. w roku 1903 publikowała tylko 8 tomów... natomiast ilością wydawnictw (40 tomów rocznie) zbliża się Towarzystwo im. Szewczenki do Akademii w Pradze» [11, s. 116].

Przegląd roczników «Świata Słowiańskiego» umożliwił odnalezienie materiałów innych autorów na temat publikacji naukowych NTSz. W szczególności w dziale «Recenzje i sprawozdania» Jerzy Dmytrow, charakteryzując tomy 101 i 102 wydawnictwa «Zapysky NTSz», zauważył: «Oba te powyżej wymienione tomy poważnego ruskiego wydawnictwa przynoszą wiele ciekawego materiału, mogącego zainteresować szersze nawet koła czytelników polskich» [3, s. 421]. Jak udało nam się dowiedzieć, Dmytrow posługiwał się także kryptonimem «ek.», którym podpisywał recenzję

¹² B. Łepki podkreślił: «Dziś pracownikowi na polu ukraińskiej kultury niepodobna wprost obejść się bez tego wydawnictwa» [11, s. 115].

tomu 98 wydawnictwa «Zapysky NTSz». Pisząc o tym tomie, autor recenzji przywołuje opublikowane w nim prace ukraińskich naukowców, skupiając swoją uwagę na pracach I. Dżydzory: «Do bardzo ciekawej a mało zbadanej dotychczas dziedziny sięga Iwan Dżydzora w pracy: “Ekonomiczna polityka rosyjskiego prawitelstwa suproti Ukrainy w 1710–1730 r.”». Recenzent wnikliwie analizuje dane statystyczne podane przez autora pracy, podkreślając w szczególności rusko-polskie (czyt.: ukraińsko-polskie) stosunki gospodarcze [4, s. 175–180].

W tym że dziale «Recenzje i sprawozdania» ukazały się artykuły Jarosława Leszczyńskiego, który napisał recenzje tomów 103–107 wydawnictwa «Zapysky NTSz».

Autor szczegółowo zaprezentował zawartość tomów, oceniając opublikowane prace ukraińskich badaczy. W szczególności recenzent dyskutuje z Mychajłem Hruszewskim na temat teorii Peiskera przedhistorycznego życia Słowian [8, 394], docenia pracę Iwana Dżydzory «Ekonomiczna polityka rosyjskiego prawitelstwa suproti Ukrainy» za «wiele cennych uwag z historii Rusi» [8, s. 394–395]. Recenzent szczególnie wyróżnia studium o Pawlinie Święcickim Wołodymyra Radzykewycza, który rozwija w dalszym ciągu znaczenie naukowej i literackiej pracy tego publicysty z drugiej połowy XIX wieku. Jarosław Leszczyński podkreśla: «Trzeba zwrócić uwagę, że Święcicki, jak wielu innych (Antonowicz, Pawłyk i chłopoman poeta Hordyński-Fed’kowicz), był Polakiem» [8, s. 395]. Analizując tom 104, recenzent zwraca szczególną uwagę na pracę Jarosława Hordyńskiego «Do biografii i charakterystyki M. Ustijanowycza» [8, s. 396–397].

Studiując 105. tom wydawnictwa «Zapysky NTSz», Leszczyński skupia uwagę na pracy Iwana Franki «Studiji nad ukraïńskymy narodnymy piśniamy», analizuje w szczególności pieśni z cyklu bitwy na Żółtych Wodach i pod Korsuniem [9, s. 644–645]. Leszczyński uważa za ważne dla powstania szczegółowej biografii Markijana Szashkiewicza «Przyczynki do biografii Markiana Szaszkiwycza», którą podał Mychajło Terszakowec [9, s. 645–646]. Najbardziej szczegółowo jednak recenzent zbadał pracę «Przyczynki do studij nad naszoju emigracijojeju» w dziale tego tomu «Kronikę naukową», w której «autor p. Zenon Kuzela na podstawie kilku monografij poświęconych wychodźtwa, daje mniej więcej przejrzysty obraz

ruskiej emigracji. Ponieważ jest to bardzo aktualne dla nas, dlatego obszerniej streszczę ten referat» [9, s. 647–648]¹³.

Z recenzji tomu 106 wyróżni analizę pracy p. t. «Studiji nad narodnymi piśniami», w której «podaje Dr. Franko dalej pieśni ludowe, tym razem osnute na tle pogromów żydowskich w r. 1648». Leszczyński akcentuje wniosek I. Franki, że pieśni te pozbawione prawdy historycznej; za to nie pozbawione znaczenia literackiego i poczucia artyzmu w odmalowaniu niektórych momentów [9, s. 649].

W recenzji tomu 107 Leszczyński zwraca uwagę na pracę Iwana Kreweckiego o batalionie ruskich strzelców 1849–1850 i podkreśla: «Dla historyi wzajemnych stosunków Polaków i Rusinów nie wolno tego epizodu zapoznawać [...], ponieważ epizod ten w historyi Rusinów jest chyba najbardziej upokarzający; świadczy tylko o sprawności austriackiej zasady “divide et impera”» [10, s. 115]. Cenne informacje dla historyków prasy Leszczyński widzi w pracę Mychajła Woźniaka o stosunkach redakcyjnych w czasopismach «Wisnyk» i «Zorja Hałycka» w latach 1850–1851 [10, s. 115–116]. W tomie 108 periodyku «Zapysky NTSz» recenzent kontynuuje analizę zarysu półwiekowej historyi lwowskiej Stauropigii, który podał Fedir Sribnyj [10, s. 116–117], podkreśla znaczenie dalszego ciągu pracy nad historyczną «wirszą» z r. 1702. p. t. «Żart nepotrebnyj» [10, s. 117], podkreślając szczególnie wagę dzieła M. Woźniaka «Z kulturnoho žyttia Ukrajiny XVII–XVIII wieku»: «Cenna – powtarzam – jest ta praca, bo cała prawie literatura ruska XVIII. w. jest dotychczas w rękopisach. Wiek XVIII. roi się od śpiewników. Zasługą jest więc wydobywanie każdej pieśni z pomroki zapomnienia literatury XVIII. w. tak dziwnej, a w wielkiej części tak pięknej» [10, s. 117]. Osobno recenzent podkreśla konkluzję profesora A. Brücknera, «który przecież wiele rzucił światła krytycznego na stare ruskie śpiewniki; zupełnie słusznie zwrócił on uwagę na przynależność ich do dwu literatur w zasadzie: do polskiej i ruskiej» [10, s. 117].

Analizując recenzje J. Leszczyńskiego publikacji «Zapysky NTSz», można stwierdzić, że we wszystkich recenzowanych przez niego pracach ukraińskich naukowców autor skupiał się na kwestii polskiej, podkreślając polskie pochodzenie części ukraińskich

¹³ Leszczyński kontynuował rozważania na ten temat w recenzji tomu 107 wydania «Zapysky NTSz» [10, s. 116].

działaczy i naukowców, przychylny stosunek polskich działaczy do ikonicznych postaci ukraińskiej kultury i nauki oraz towarzyszenie im w różnych aspektach życia, podkreślał problem dobrych stosunków wzajemnych dwu narodów.

W wydawanym w Krakowie czasopiśmie «Krytyka»¹⁴ materiały dotyczące kolejnych tomów wydawnictw periodycznych NTSz zamieszczał głównie Mychajło Mochulski¹⁵, posługując się kryptonimem M. M.-ski. W 1901 roku wydawanie i redakcję pisma przejął Wilhelm Feldman¹⁶. To właśnie za jego kierownictwa redakcją pisma, czyli w latach 1903–1908, w «Krytyce» w dziale pod nagłówkiem «Przegląd prasy obcej» ukazywały się materiały dotyczące wydawnictw ukraińskich, a mianowicie «Zapysky NTSz» i «Literaturno-Naukowyj Wistnyk», a już w 1909 r. nie odnaleziono ani jednej publikacji na ten temat. Od 1910 roku dział przestał istnieć i w przyszłości recenzowano jedynie prasę polską. W pierwszej recenzji M. Mochulskiego, którą udało nam się zbadać, stwierdzono, że «Literaturno-Naukowyj Wistnyk» skurczył się z powodu zakazu jego dystrybucji w Rosji. Autor wymienia poezję Łesi Ukrainki publikowaną w dziale beletrystyki, dzieła O. Kobylańskiej, I. Franki, M. Staryckiego, mistrzowski przekład poezji Goethego autorstwa P. Kulusza oraz przekłady M. Grinczenki. Wśród artykułów naukowych wymienia szkic etnograficzny W. Szaszkiewicza «O Zakopanem» oraz pracę H. Chotkiewicza «O bandurystach i lirnikach», podkreślając troskę Chotkiewicza o los ówczesnych bandurystów i lirników, prześladowanych przez władze rosyjskie [13, s. 156]. Warto zaznaczyć, że w latach 1903–1906 na łamach «Krytyki» ukazało się co najmniej 12 recenzji M. Mochulskiego do wspomnianych wydań¹⁷.

¹⁴ «Krytyka» (1896–1897, 1899–1914) – miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, nauce i sztuce.

¹⁵ Moczulski Mychajło (1875–1940) – ukraiński krytyk literacki, tłumacz. Członek NTSz.

¹⁶ Wilhelm Feldman (1868–1919) – wybitny publicysta, krytyk literacki i historyk literatury, dramaturg i prozaik.

¹⁷ *Zob.:* M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk. *Krytyka*. Kraków, 1903. T. 1. S. 156; M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk. *Krytyka*. Kraków, 1903. T. 1. S. 249–250; M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk (Marzec). *Krytyka*. Kraków, 1903 T. 1. S. 319; M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk. *Krytyka*. Kraków, 1903 T. 1. S. 464; M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk. *Krytyka*. Kraków, 1904 T. 1. 1904. T. I. S. 476; M. M.-ski [Mychajło Moczulskyj]: *Zapysky* (Wyd. Nauk. Tow. im. Szewczenki). *Krytyka*. Kraków, 1904. T. 1. S. 476–477; M. M.-ski [Michajło Moczulskyj]. Lit. Nauk. Wisnyk. Ks. X–XII. *Krytyka*. Kraków, 1905. T. I. S. 70–71.

Ostap Łucki¹⁸, znany ukraiński krytyk literacki, w artykule poświęconym przeglądowi stanu kulturalnego Rusi Galicyjskiej w tym czasie naświetla działalność NTSz oraz charakteryzuje jego najważniejsze wydawnictwa drukowane, w szczególności periodyki – organ naukowy «Zapysky NTSz», czasopismo literackie «Literaturno-Naukowyj Wistnyk» (podkreślając, że jest to wówczas jedyne ruskie (ukraińskie) pismo literackie) oraz «Kronika Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki» wydawana w języku ruskim (ukraińskim) i niemieckim. [12, s. 38–39]. Recenzje kolejnych numerów czasopisma «Literaturno–Naukowyj Wistnyk» O. Łuckiego (pod kryptonimem O. Ł.) ukazywały się w latach 1906–1907.

W czasopiśmie kijowskim «Przegląd Krajowy»¹⁹, wydawanym przez Wacława Lipińskiego²⁰, ukazała się recenzja autora pod kryptonimem W. D-cki (Wasył Domanicki) ósmego tomu «Źródła do dziejów Ukrainy-Rusi» pod redakcją M. Hruszewskiego. W tomie tym znalazł się pierwszy tom «Materiałów do historii Kozaków» zebranej przez Iwana Krypjakiewycza. Autor recenzji podkreślił: «Tom materiałów, zebranych przez młodego historyka Jana Krypiakiewicza w bibliotece Ossolińskich we Lwowie, Czartoryjskich i Akademii Umiejętności w Krakowie, zawiera 233 dokumentów, obejmujących okres od 1531 do 1632 roku. Pośród nich niewątpliwie najcenniejszym jest list Stefana Batorego z r. 1582, zawierający owe sławne “wolności” kozackie» [19]. Recenzent gorąco polecał tę poważną publikację naukową wszystkim miłośnikom i badaczom dziejów kraju naszego, ponieważ przestudjowanie tych źródeł historii da im jasny i dokładny obraz wzajemnych stosunków Ukrainy i Polski w tym okresie.

Podsumowanie. Przedstawione publikacje na temat wydawnictw Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w prasie polskiej w latach 1892–1913 (od ukazania się pierwszego czasopisma naukowego Towarzystwa w 1892 roku do przedednia I wojny światowej) zmuszają do stwierdzenia pewnej nieznajomości tych wydawnictw przez polskie

¹⁸ Łucki Stanisław (Ostap) (1883–1941) – ukraiński polityk, publicysta, działacz społeczny, poseł na Sejm II RP II i III kadencji, a w latach 1935–1939 – senator II RP IV i V kadencji.

¹⁹ «Przegląd Krajowy» – tygodnik wydawany w Kijowie w 1909 roku.

²⁰ Wacław Lipiński, Wjaczesław Lypynski (1882–1931) – ukraiński polityk, historyk, socjolog, publicysta, teoretyk i czołowy przedstawiciel ukraińskiego konserwatyzmu.

środowisko naukowe. Recenzje tych publikacji ukazały się jedynie w kilku polskich czasopismach (mianowicie w siedmiu): po jednym czasopiśmie w Warszawie i Kijowie, trzech we Lwowie i dwóch w Krakowie. Wśród jedenastu autorów rozpatrywanych publikacji dziewięciu to znane postacie nauki i literatury, tożsamości dwóch autorów – Jarosława Leszczyńskiego i Jerzy Dmytrowa nie udało się ustalić. Udało się natomiast rozszyfrować kryptonim F. R. G., należący najwidoczniej do Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Pierwsza recenzja publikacji naukowych NTSz ukazała się dopiero w 1899 roku w warszawskim czasopiśmie geograficzno-etnograficznym «Wisła», choć «Zapysky Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki» ukazywały się już wówczas od siedmiu lat, a obok nich pojawiały się także inne wydawnictwa Towarzystwa. Najwięcej publikacji o wydawnictwach lwowskiej instytucji naukowej znalazło swoje miejsce w krakowskich pismach «Krytyka» i «Świat Słowiański». Pierwszy z nich znany był ze swoich demokratycznych zasad redakcyjnych i na czele którego stali redaktorzy sympatyzujący z kwestią ukraińską. Publikacje w drugim czasopiśmie można zawdzięczać orientacji tematycznej samego wydawnictwa oraz Bohdanowi Łepkiemu, który w latach 1905–1907 był redaktorem kilku działów pisma. Obydwa pisma, w odróżnieniu od czasopism Królestwa Polskiego, nie podlegały cenzurze, co umożliwiała im korespondentom swobodne wyrażanie opinii na temat Rosji. Materiały o publikacjach NTSz zostały podane w formie artykułów i recenzji, dotyczyły one przede wszystkim wydawnictw «Zapysky Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki», «Etnograficzny Zbirnyk», «Literaturno-Naukowy Wistnyk» i «Materiały Etnologii Ukraińsko-Ruskiej». Jeśli chodzi o komponent temporalny, to i tak już niewielkie zainteresowanie wydawnictwami NTSz w prasie polskiej spadło do zera w przededniu I wojny światowej, gdyż wraz z jej wybuchem oba krakowskie czasopisma, które płaciły największe zainteresowanie publikacjami NTSz, przestały istnieć.

Bibliografia

1. В. Гн. [Гнатюк В.]. Польські рецензії на видання нашого Товариства. *Літературно-Науковий Вістник*. Львів, 1899. Т. VIII. Кн. 10. Рубр.: Хроніка і бібліографія. I. Літературні вісті і уваги. С. 37–38.
2. Brückner A. Wydawnictwa Towarzystwa Imienia Szewczenka. *Kwartalnik Historyczny*. Rocznik XV. Lwów, 1901. S. 350–352.

3. Dmytrow Je. Recenzje i sprawozdania. Zapysky naukowoho towaristwa imeny Szewczenka, Lwów 1911, t. 101, t. 102. *Świat Słowiański*. Kraków, 1911. T. II. Nr 84. S. 421–427.

4. ek. [Dmytrow Jerzy], rz. Zapysky naukowoho towaristwa imeny Szewczenka, Lwów 1910, t. 98. *Świat Słowiański*. Kraków, 1911. T. II. Nr 80/81. S. 175–180.

5. F. R. G. [Rawita-Gawroński Fr.]. Materjały ukraińsko-ruśkoj etnologii. Za redakcyjeju Chw. Wowka. t. I. Lwów. 1899. *Lud*. Lwów, 1900. T. VI. Z. 1. S. 402–404.

6. F. R. G. [Rawita-Gawroński Fr.]. Zapysky naukowoho Towarystwa imeny Szewczenka. Rocznik IX. R. 1900. T. I. *Lud*. Lwów, 1900. T. VI. Z. 1. S. 401–402.

7. [Franko I.]. Towarzystwo imienia Szewczenki. *Kurjer Lwowski*. 1892. Nr 78. S. 2–3.

8. Leszczyński Ja. Zapysky Naukowoho Towarystwa imeny Szewczenka. Tom CIII, R. 1911, Zeszyt III i tom CIV, roku 1911-go, zeszyt IV. Lwów. *Świat Słowiański*. Kraków, 1912. T. I. Nr 89. S. 394–398.

9. Leszczyński Ja. Zapysky naukowoho Towarystwa imeny Szewczenka. R. 1911. tom CV, tom CVI. *Świat Słowiański*. Kraków, 1912. T. II. Nr 92/93. S. 644–649.

10. Leszczyński Ja. Записки Наукового Товариства імени Шевченка. (Zapysky naukowoho Towarystwa imeny Szewczenka). R. 1912. T. CVII. Str. 240; T. CVIII. Str. 240. *Świat Słowiański*. Kraków, 1913. T. I. Nr 98. S. 114–118.

11. Lępk Bohdan. Towarzystwo naukowe imienia Szewczenki we Lwowie, Sprawozdanie z działalności. *Świat Słowiański*. Kraków, 1905. T. I. Nr 2. S. 109–119.

12. Łucki Stanisław. Kulturalny stan współczesnej Rusi Galickiej. *Krytyka*. Kraków, 1904. T. 1. S. 33–41. [38–39].

13. M. M.-ski [M. Moczulski]. Lit. Nauk. Wistnyk... *Krytyka*. 1903. T. 1. S. 156.

14. Medyński A. Materjały do ukraińsko-ruskoj etnologii. Wydanie etnograficznej komisji. Tom II. Lwów. 1899, 8-ka. 144 s. *Lud*. Lwów, 1902. T. VIII. Z. 1. S. 436–438.

15. Zdziarski St. Etnograficzny Zbirnyk wydaje Naukowe Towarystwo Imeny Szewczenka pod redakcyjeju M.]. Lwów. 1896, str. VI+76+38+3. *Wisła*. Warszawa, 1899. T. XIII. S. 186–187.

16. Zdziarski St. Etnograficznyj Zbirnyk. Wyd. etnograficznej komisji naukowego Towarzystwa im. Szewczenki. Lwów, III, 1897, str. 20+236; IV, 1898, str. 8+251. *Wisła*. Warszawa, 1899. T. XIII. S. 316–317.

17. Zdziarski St. Etnograficznyj Zbirnyk, wydawany przez Komisję Etnograficzną Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. Lwów, 1898. T. V, str. IV+267, 1899; Tom VI, str. 4 nl.+XII+2 nl.+370. 8-ka. *Wisła*. Warszawa, 1900. T. XIV. Z. 5. S. 670–673.

18. Zdziarski St. Etnograficznyj Zbirnyk, wydawany przez Komisję Etnograficzną Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. Lwów, 1900. Tom VII,

str. 168; tom VIII, str. IX+166; tom IX, str. 4 nl.+834+1 nl. *Wisła*. Warszawa, 1901. T. XV. Z. 4. S. 514–516.

19. W. D-cki [Domanicki W.]. «Żereła do istorji Ukrainy-Russy», wydaje komisya archeologiczna Naukowego Tow. im. Szewczenki we Lwowie. T. VIII «Materiały do istorji ukraińskiej kozacczyny» wydane pod ogólną redakcją Michała Hruszewskiego. T. I «Dokumenty po rik 1631» zebrał Jan Krypiakiewicz. Lw. 1908, I–XII. 1–407. *Przegląd Krajowy*. Kijów, 1909. № 1. Dział literacko-naukowy. S. 7.

References

1. V. Hn. [Hnatiuk, V.]. (1899). Polski retsenzii na wydania nashoho Tovarystva [Polish reviews of our Society's publications]. Rubryka: Khronika i bibliografiia. I. Literaturni visti i uvahy [Heading: Chronicle and bibliography. I. Literary news and attention], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, Lviv, v. VIII, (10), 37–38 (in Ukr.).
2. Brückner, A. (1901). Wydawnictwa Towarzystwa Imienia Szewczenka, *Kwartalnik Historyczny*, Lwów, (XV), 350–352 (in Pol.).
3. Dmytrow, Je. (1911). Zapysky naukowoho towaristwa imeny Szewczenka, Lwów 1911, t. 101, t. 102, *Świat Słowiański*, Kraków, v. II, (84), 421–427 (in Pol.).
4. ek. [Dmytrow, Jerzy], rz. (1911). Zapysky naukowoho towaristwa imeny Szewczenka, Lwów 1910, t. 98, *Świat Słowiański*, Kraków, v. II, (80/81), 175–180 (in Pol.).
5. F. R. G. [Rawita-Gawroński, Fr.] (1900). Materjały ukraińsko-ruśkoj etnologii. Za redakcyjeju Chw. Wowka. t. I. Lwów, *Lud*, Lwów, v. VI, (1), 402–404 (in Pol.).
6. F. R. G. [Rawita-Gawroński, Fr.]. (1900). Zapysky naukowoho Towarystva imeny Szewczenka. Rocznik IX. r. 1900. t. I, *Lud*, Lwów, v. VI, (1), 401–402 (in Pol.).
7. [Franko, I.]. (1892). Towarzystwo imienia Szewczenki, *Kurjer Lwowski*, Lwów, (78), 2–3 (in Pol.).
8. Leszczyński, Ja. (1912). Zapysky Naukowoho Towarystva imeny Szewczenka. Tom CIII, R. 1911, Zeszyt III i tom CIV, roku 1911-go, zeszyt IV. Lwów, *Świat Słowiański*, Kraków, v. I, (89), 394–398 (in Pol.).
9. Leszczyński, Ja. (1912). Zapysky naukowoho Towarystva imeny Szewczenka. R. 1911. tom CV, *Świat Słowiański*, Kraków, 1912, v. II, (92/93), 644–649 (in Pol.).
10. Leszczyński, Ja. (1913). (Записки Наукового Товариства імені Шевченка). Zapysky naukowoho Towarystva imeny Szewczenka. R. 1912. T. CVII; T. CVIII, *Świat Słowiański*, Kraków, v. I, (98), 114–118 (in Pol.).
11. Łepki, B. (1905). Towarzystwo naukowe imienia Szewczenki we Lwowie, Sprawozdanie z działalności, *Świat Słowiański*, Kraków, v. I, (2), 109–119 (in Pol.).
12. Łucki, St. (1904). Kulturalny stan współczesnej Rusi Galickiej, *Krytyka*, Kraków, v. 1, 33–41 (in Pol.).

13. M. M.-ski [Moczulski, M.]. (1903). Lit. Nauk. Wistnyk... *Krytyka*, Kraków, v. 1, 156 (in Pol.).

14. Medyński, A. (1902). Materiały do ukraińsko-ruskoj etnologii. Wydanie etnograficznej komisji. Tom II. Lwów. 1899, 8-ka. 144 s., *Lud*, Lwów, v. VIII, (1), 436–438 (in Pol.).

15. Zdziarski, St. (1899). Etnograficzny Zbirnyk wydaje Naukowe Towarystwo Imeny Szewczenka pod redakcejju M. Hruszewskoho. Lwów. 1896, str. VI+76+38+53, *Wisła*, Warszawa, T. XIII, 186–187 (in Pol.).

16. Zdziarski, St. (1899). Etnograficzny Zbirnyk. Wyd. etnograficznej komisji naukowego Towarzystwa im. Szewczenki. Lwów, III, 1897, str. 20+236; IV, 1898, str. 8+251, *Wisła*, Warszawa, v. XIII, 316–317 (in Pol.).

17. Zdziarski, St. (1900). Etnograficzny Zbirnyk, wydawany przez Komisję Etnograficzną Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. Lwów, 1898. Tom V, str. IV+267, 1899; Tom VI, str. 4 nl.+XII+2 nl.+370. 8-ka, *Wisła*, Warszawa, v. XIV, (5), 670–673 (in Pol.).

18. Zdziarski, St. (1901). Etnograficzny Zbirnyk, wydawany przez Komisję Etnograficzną Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. Lwów, 1900. Tom VII, 168 s.; tom VIII, str. IX+166; tom IX, str. 4 nl.+834+1 nl., *Wisła*, Warszawa, v. XV, (4), 514–516 (in Pol.).

19. W. D-cki [Domanicki, W.]. (1909). «Żereła do istorji Ukrainy-Russy», wydaje komisya archeologiczna Naukowego Tow. im. Szewczenki we Lwowie. T. VIII «Materiały do istorji ukraińskiej kozaczczyny» wydane pod ogólną redakcją Michała Hruszewskiego. T. I «Dokumenty po rik 1631» zebrał Jan Krypiakiewicz. Lw. 1908, I–XII. 1–407, *Przegląd Krajowy*, Kijów, (1). Dział literacko-naukowy, 7 (in Pol.).

Nadiia Kulesha

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow,
Head of the Department of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

PERIODICAL PUBLICATIONS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN THE RECEPTION OF THE POLISH PRESS IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

A content analysis of the content of the Polish press of the late 19th and early 20th centuries was carried out. regarding the publication in it of materials about periodicals of the Shevchenko Scientific Society in Lviv. The publications of Polish and Ukrainian authors – Alexander Brückner, Jerzy Dmytrov, Vasyl Domanytsky, Bohdan Lepky, Jaroslav Leszczynsky, Ostap Lucky, Mychajlo Mochulsky, Aleksander Medynsky, Franciszek Ravita-Gavronsky, Ivan Franko, Stanislaw Zdziarsky – found in the Polish magazines «Kwartalnik

Historyczny», «Krytyka», «Lud», «Przegląd Krajowy», «Świat Słowiański» and «Wisła» were researched and characterized. The professional specialization of the press in which these materials were printed, its territorial affiliation, was clarified. A statistical summary of the found publications was made (aspects: publication, authors, territorial component). An attempt was made to identify unknown and pseudonymous authors of the considered publications.

Keywords: Shevchenko Scientific Society in Lviv, periodicals of the Shevchenko Scientific Society in Lviv, Polish press, author, article, review.

Grzegorz Zamoyski

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2338-6028>

Dr hab., profesor nadzwyczajny,
kierownik Katedry Ekonomii Politechniki Rzeszowskiej
(Rzeszów, Polska)
grzam@prz.edu.pl

УДК 070:665.6(477.83-25)"1893/1914"

LWOWSKIE CZASOPISMO «NAFTA» W LATACH 1893–1914¹

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-4

У статті йдеться про львівський часопис «Nafta», який видавався у 1893–1914 рр. Цей періодик виходив у формі місячника або двотижневика, до складу його редакційної колегії належали професори вищих навчальних закладів Львова та галицькі діячі в галузі економіки і промисловості.

«Nafta» була не першим часописом, присвяченим проблематиці нафтового промислу – способам видобутку нафти, економічним питанням, особливо функціонування нафтової промисловості в інших країнах та діяльності місцевої і державної влади щодо цього промислу. Часописи такої тематики виходили раніше в Горліцах і Кросні, а після початку видавання «Nafty» – також і в м. Ясло (Pawłowski 1995: 366). Однак ці видання були ефемеридами, а львівська «Nafta» як багаторічний орган Нафтового крайового товариства (раніше – Товариства нафтових техніків) виходила до кінця липня 1914 р.

Ключові слова: Галичина, Львів, нафтовий промисел у Галичині, польські часописи в Галичині.

Wstęp. Rozwój wydobywania ropy naftowej na terenie Galicji przypadł na ostatnie dekady XIX wieku i początek wieku XX. Z całą pewnością wpływ na rosnące zainteresowanie wydobywaniem tego surowca miała możliwość uzyskania znacznych dochodów. Ponadto początkowe zastosowanie ropy naftowej i jej pochodnych jako źródła energii wykorzystywanej głównie do oświetlenia pomieszczeń ulegało

¹ Artykuł został opublikowany w języku angielskim w wydawnictwie «Energy Policy Studies». Rzeszów, 2022. No. 1(9). S. 75–84.

stopniowemu rozszerzeniu na zastosowanie tego surowca także jako źródła ogrzewania czy napędu.

Pierwsze prymitywne sposoby wydobywania tego surowca z reguły miały miejsce tam, gdzie ropa ukazywała się bezpośrednio na powierzchni ziemi. By wydostać ją z głębszych odwiertów konieczne było zastosowanie nowych technik wiertniczych a także skorzystanie z wiedzy geologicznej, która mogła wskazać na miejsca wierceń. To wymagało poszukiwań, współpracy i zdobywania wiedzy. Lwów – będący w tym okresie centrum naukowym Galicji – był więc naturalnym ośrodkiem, skupiającym naukowców, działaczy i przedsiębiorców zainteresowanych rozwojem wiedzy o szeroko pojętych poszukiwaniach i badaniach nad ropą naftową. Centrum tego ośrodka był Uniwersytet i lwowska Szkoła Politechniczna i prowadzone w niej badania nad ropą naftową (Brzozowski 1995).

Geneza czasopisma. W lipcu 1893 roku we Lwowie ukazał się pierwszy numer miesięcznika «Nafta», organu Towarzystwa Techników Naftowych we Lwowie. Na stronie tytułowej czasopisma znalazło się wezwanie *Do Czytelników!*, przedstawiające przyczyny powstania i cele działalności czasopisma. Redakcja wskazała na *«dotkliwy brak łączności i sposobu porozumiewania się między pracownikami na polu różnych gałęzi przemysłu naftowego rozrzuconymi po całym kraju i za granicą»* raz fakt, że *«żaden środek nie może prowadzić skuteczniej do takiego celu jak wydawnictwo własnego organu»*. Jednocześnie uznano, że gazeta nie aspiruje do naukowego rozpatrywania problemów, lecz *«pragniemy tylko umożliwić jednostkom pracującym w tym zawodzie porozumiewanie i pouczanie się przez publiczne wypowiedanie swych odkryć, spostrzeżeń, doświadczeń i potrzeb»*. Aby cel ten mógł zostać zrealizowany redakcja apelowała do czytelników o współpracę poprzez *«jak najliczniejsze i najczęstsze korespondencje i doniesienia ze wszystkich naszych obszarów górniczych i rafineryj»* («Nafta» 1893; 1).

Początkowo czasopismo ukazywało się jako miesięcznik, ale już w sierpniu 1894 r. wstrzymano jego regularne wydawanie, gdyż ukazał się tylko jeden numer obejmujący pięć miesięcy roku. W skierowanym do czytelników pośłaniu *Od redakcji* nie podano przyczyn *«kilkumiesięcznego zastoju w wydawaniu czasopisma»*, aby *«nienudzić Szanownych Czytelników»*. Zapowiedziano jednocześnie,

że od początku roku 1895 gazeta będzie się ukazywać dwa razy w miesiącu («Nafta» 1895: 113). Zapowiedź ta została zrealizowana i w kolejnym roku ukazało się 24 numery czasopisma, ukazujące się 15 i 30 każdego miesiąca. Jednak od początku roku następnego znów nastąpiła kilkumiesięczna przerwa w ciągłości ukazywania się periodyku, która trwała do 20 maja 1896 roku, kiedy ukazał się pierwszy w tym roku zeszyt, wydawany ponownie jako miesięcznik; miał się on ukazywać 20-go każdego miesiąca. Winieta czasopisma informowała, że nowym redaktorem odpowiedzialnym został Adolf Strzelecki a redakcja znów nie wskazała powodów przerwy, informując lakonicznie że *«nie wdając się w rozbiór przyczyn, które przerwę te spowodowały – przyczyn zupełnie niezależnych od poprzedniej i obecnej redakcji – zapewnić musimy, że z wytężeniem sił wszelkich dążymy do tego, aby odtąd rozpoczął się nowy okres w życiu czasopisma, okres stałego i pomyślnego rozwoju»* («Nafta» 1896: 1).

W kolejnym numerze redakcja poinformowała, że gazeta z dwutygodnika stała się miesięcznikiem i będzie wychodzić odtąd w zwiększonej objętości dwóch arkuszy druku. Jednocześnie poinformowano, że redakcja będzie starać się wejść w ścisły kontakt z Towarzystwem Naftowym i redakcją wydawanych przez to Towarzystwo «Sprawozdań» («Nafta» 1896: 17). W ciągu tego roku nastąpiły kolejne zmiany. W październikowym zeszycie pojawiła się informacja, że czasopismo będące dotąd organem Towarzystwa Techników Naftowych we Lwowie będzie ukazywać się wspólnym nakładem z Krajowym Towarzystwem Naftowym (KTN) a redakcja starać się będzie o *«wytworzenie i utrzymanie ścisłej łączności wśród ogółu naszego naftciarstwa»*. Redakcję odpowiedzialną objął Stanisław Schnür-Pepłowski a administracyjną dr Stanisław Olszewski, sekretarz KTN. Redaktorzy zaprosili do współpracy kilkunastu specjalistów – m.in. Klaudiusza Angermana, Juliana Fabiańskiego, Stanisława Margulca, Zygmunta Nowosieleckiego czy Ludwika Zdanowicza («Nafta» 1896: 85). Decyzją wydziału KTN zdecydowano, by od 1 listopada periodyk ukazywał się wspólnym wysiłkiem obu towarzystw naftowych a «Nafta» miała pozostawać pod kierownictwem komitetu, który tworzyli August Gorayski (przewodniczący), Stanisław Szczepanowski (zastępca) oraz Kazimierz Gąsiorowski, Leon Syroczyński, Wacław Wolski, Roman Załoziecki,

Rudolf Zuber oraz pod redakcją S. Schnür-Pepłowskiego («Nafta» 1896: 97).

W ostatnim numerze czasopisma w 1896 r. ogłoszono decyzję komitetu redakcyjnego o wydawaniu «Nafty» od 1897 r. ponownie jako dwutygodnika («Nafta» 1896: 121). W latach 1896–1898 w swojej winiecie informowano, że «Nafta» to czasopismo poświęcone sprawom krajowego przemysłu naftowego.

W sierpniu 1897 roku Towarzystwo Techników Naftowych, któremu przewodniczył W. Wolski, będące wcześniej założycielem «Nafty» rozwiązało się a powodem było zorganizowanie przez KTN sekcji technicznej, do której gremialnie wstępowali dotychczasowi członkowie TTN. KTN zobowiązało się samodzielnie wydawać periodyk («Nafta» 1897: 182). W efekcie czasopismo stało się wydawnictwem Krajowego Towarzystwa Naftowego w Galicji.

Ten stan nie przetrwał zbyt długo, bowiem od początku 1900 roku KTN *«wydzieliło «Naftę» ze swojego zakresu czynności a tem samem przestaje ona być jej organem»*. Redakcja zwróciła się do czytelników o wsparcie materialne i pomoc w wydawaniu czasopisma. W efekcie czasopismo stało się organem *“galicyjskiego przemysłu naftowego”* – dopiero w roku 1905 ponownie organem Krajowego Towarzystwa Naftowego a od 2 zeszytu z roku 1914 wspólnym organem KTN i Izby Pracodawców w Borysławiu, bowiem *«Izba Pracodawców, która ma cele pokrewne Krajowemu Towarzystwu naftowemu, przystąpiła z całą gotowością do podtrzymania naszego pisma»* («Nafta» 1914: 1) i zgodziła się je subwencjonować.

Informowano jednocześnie o druku niemieckojęzycznej wersji gazety («Naphta»), która swoją treścią miała nieco odbiegać od wersji w języku polskim («Nafta» 1899: 328). Niemieckojęzyczne wydanie czasopisma ukazywało się w latach 1900–1908 jako «Naphta». Zeitschriftfürdie Petroleum-Industrie undBohrtechnik. Organ des Galiz. Landes Petroleum Vereines» a jego redaktorem był R. Załoziecki (Katalog 1931: 72). Z powodu trudności finansowych i coraz mniejszego wsparcia ze strony przemysłowców z końcem 1908 roku zaprzestano wydawania periodyku w wersji niemieckojęzycznej («Nafta» 1901: 1). Jak informowano w sprawozdaniu KTN za 1908 r. zaległość w drukarni wynosiła 6000 K, która zobowiązało się zapłacić KTN, podobnie jak uregulować deficyt z druku «Naphty» w kwocie 2500 K («Nafta» 1909: 22). Z powodu strajku

zecerów nie ukazał się ostatni 24 zeszyt w roku 1913 («Nafta» 1914: 1).

Redakcja czasopisma. Początkowo siedziba redakcji i administracji pisma mieściła się przy ulicy Piekarskiej 4A a w latach 1896–1898 przy ul. Zyplikiewicza 27. Siedziba redakcji i administracji czasopisma często ulegała zmianie i wiązała się ze zmianą siedziby wydawcy – Towarzystwa Techników Naftowych czy Krajowego Towarzystwa Naftowego we Lwowie. Od października 1898 r. redakcja po przenosinach z ul. Zyplikiewicza mieściła się w tzw. «Domu naftowym» przy ul. Chorążczyzna 17–19, by od początku roku 1900 przenieść się na ul. Zofii Chrzanowskiej 10 a już w roku następnym do budynku «Willa Romana» przy ul. Krzyżowej 39. Nie była to ostatnia przeprowadzka redakcji – w roku 1905 zmieniano adres dwukrotnie – najpierw w styczniu powrócono na ul. Chorążczyzna 17, by od 1 lipca zajmować pomieszczenia pod adresem Słowackiego 3, w którym redakcja mieściła się do końca czerwca 1907 r. W latach 1907–1912 administracja i redakcja czasopisma mieściły się przy ul. Kraszewskiego – najpierw pod numerem 1 a od października 1909 r. pod adresem Kraszewskiego 5. W ostatnich latach przed wybuchem I wojny światowej redakcja przeniosła się od 1 października 1912 r. na ul. Batorego 32 a rok później na ul. Senatorską 6.

Pierwszą redakcję «Nafty» tworzyli Antoni Błażowski, Kazimierz Gąsiorowski, Alfons Gostkowski, Zenon Suszycki, dr Paweł Wispek, inż. Wacław Wolski, dr Rudolf Zuber. Liczba redaktorów od początku 1894 roku zmniejszyła się z powodu śmierci A. Błażowskiego, prezesa Towarzystwa Techników Naftowych i właściciela kopalni w Schodnicy («Nafta» 1894: 9, 33–34). Pracami redakcji jako redaktor odpowiedzialny do końca 1895 roku kierował dr Rudolf Zuber, wówczas docent Uniwersytetu Lwowskiego.

W roku 1898 redakcję nadal tworzyli August Korczak Gorayski (przewodniczący), Stanisław Prus Szczepanowski (z-ca), członkowie – Kazimierz Gąsiorowski, dr Stanisław Olszewski, Leon Syroczyński i Wacław Wolski a redaktorem odpowiedzialnym pozostawał S. Schnür-Pełowski, zastąpiony od zeszytu 7 przez Romana Załozieckiego, który kierował pracami redakcji jako wydawca i redaktor do roku 1905, zaś od zeszytu 5 w tym roku do końca roku 1908 wspólnie ze Stefanem Bartoszewiczem. S. Bartoszewicz był redaktorem odpowiedzialnym «Nafty» w latach 1909–1914. Zmiany w składzie redakcji pisma

nastąpiły od roku 1901, gdy komitet redakcyjny tworzyli A. Niekrasz Chorkówki, dr S. Olszewski (Lwów), inż. W. Wolski (Schodnica). W tym samym roku od nr 3 członkiem komitetu był Jan Sholman (Schodnica), który zastąpił S. Olszewskiego. Ten skład redakcji utrzymał się do początku 1904 r., kiedy w składzie redakcji znaleźli się inż. Klaudiusz Angermann, dr Stefan Bartoszewicz, Władysław Długosz i Stanisław Mars. W latach następnych winieta czasopisma nie informowała o składzie redakcji.

Układ pisma. Charakterystyka zawartości. W 1901 roku winieta czasopisma zawierała rok wydawnictwa, miejsce i datę wydania (dzień lub miesiąc), numer kolejny zeszytu w ciągu roku; tytuł, informację o wydawcy, częstotliwość ukazywania się. W dalszej części winiety znajdowały się informacje o wysokości prenumeraty, skład komitetu redakcyjnego, redaktora i wydawcy, adres redakcji i administracji oraz spis treści zeszytu (np. «Nafta» 1901: 1). Druk był dwuszpaltowy a tytuły artykułów wyśrodkowane i oddzielone powiększoną i pogrubioną czcionką. Ze względu na skromną objętość periodyku (najczęściej wynoszącą 12–16 stron, w tym często 2–4 strony reklam), większe opracowania ukazywały się w kolejnych zeszytach czasopisma (np. R. Załoziecki, *Jakich środków użyć by dążyć do rozszerzenia zastosowania produktów naftowych*, 1906). Od 1894 roku reklamy przyjmowała lwowska agencja Juliana Topolnickiego a reklamodawcy musieli opłacić za całą stronę tekstu 18 złr, za pół strony opłata wynosiła 10 złr a przy powtórzeniach administracja «Nafty» mogła zastosować rabat wedle indywidualnej umowy.

W latach 1893–1895 czasopismo było drukowane w Drukarni Polskiej, mieszczącej się we Lwowie przy ulicy Sykstuskiej 6. Od 1896 do 1897 drukowano periodyk w drukarni E. Winiarza a od roku 1898 do ostatniego numeru – w drukarni «Słowa Polskiego», pozostającej początkowo (do 1902 r.) pod zarządem Z. Hałacińskiego, po którym zarząd drukarni (do końca 1912 r.) objął J. Ziemiński. W ostatnich latach przed wybuchem I wojny światowej zarząd drukarni znajdował się w rękach L. Nowakowskiego. Nakład czasopisma był ograniczony możliwościami finansowymi sponsorów oraz popytem – bowiem członkowie Towarzystwa Techników Naftowych a potem KTN otrzymywali egzemplarze za darmo. Wiadomo, że w 1908 r. nakład czasopisma w języku polskim wynosił 450 egzemplarzy a w

niemieckim – 400 («Nafta» 1908: 28). W 1894 roku prenumerata «Nafty» dla nie członków TTN w Austro-Węgrzech wynosiła rocznie 5 złr, półrocznie 2.50; w Niemczech odpowiednio 10 i 5 marek, w krajach waluty frankowej 12 i 6 frs; w Anglii 10 i 5 szylingów; w Rosji 5 i 2.50 rs. Od 1901 do 1907 r. roczna prenumerata wynosiła 12 koron, by w latach 1908–1914 wzrosnąć do 16 koron – przez cały ten okres członkowie KTN otrzymywali egzemplarze periodyku bezpłatnie. Prenumeratę od osób niebędących członkami KTN przyjmowała administracja czasopisma oraz księgarnia Gubrynowicza i Schmidta we Lwowie na Placu Katedralnym («Nafta» 1898: 1).

Układ treści publikowanych w periodyku ulegał zmianie. W pierwszych latach ukazywania się czasopisma jego układ był typowy – numer otwierały różnotematyczne artykuły, następnie liczne korespondencje, po nich Kronika, zawierająca informacje ze świata przemysłu naftowego – ruchy cen, informacje osobowe, wyniki ekonomiczne przedsiębiorstw naftowych itp. Numer kończyły reklamy i ogłoszenia. Od 1897 r. układ czasopisma został sformalizowany i podzielony na dwie wyraźnie nazwane części – I. Sprawy towarzystw naftowych i II. Część informacyjna. Treść zeszytu uzupełniały działy Korespondencje, Literatura, Kronika. Taki układ utrzymał się do końca 1899 roku, by powrócić do mniej formalnego układu wydawnictwa, w którym tematyka prezentowanych artykułów dotyczyła dwóch zasadniczych obszarów – problematyki wydobywania i eksploatacji ropy naftowej i wosku ziemnego a pod koniec ukazywania się wydawnictwa także gazu ziemnego oraz kwestii ekonomicznych.

Tematyka artykułów dotycząca szeroko rozumianej problematyki naftowej opierała się na kilku znanych autorach – przede wszystkim W. Wolskim, autorze licznych opracowań np. *O ujęciu gazów naftowych*, *O gwintach stożkowych*, *W sprawie reformy rur wiertniczych*, *O taraniu wiertniczym* oraz Romanie Zuberze autorze m.in. *Kilka uwag o teoriach powstawania nafty*, *Uwagi krytyczne nad nowoczesnymi hipotezami o powstawaniu nafty*, *Kilka słów o geologii Kaukazu*. Kilka artykułów zamieścili również Klaudiusz Angerman (np. *Borysław pod względem geologiczno-tektonicznym*), Jan Shelman (np. *Nóż do ucinania rur i prucia rur hermetycznych w otworach świdrowych*), Marian Wieleżyński (np. *Metody używane do oznaczania wartości opałowej produktów naftowych*), A. Fauck (np. *Nowe postępy techniki głębokich wierceń*), Wiktor Petit (np. *O*

wyciągaczach rur), Paul Stein (np. *Wiercenie szybko udarowe i jego rozwój*), J. Gruszkiewicz (np. *O gazie naftowym*) i Władysław Szaynok (np. *Zastosowanie przegrzanej pary w kopalnictwie nafty*).

Bardzo ciekawą tematykę zaprezentowali w tej grupie artykułów także z zakresu geologii E. Dunikowski (*Geologiczne warunki występowania ropy w dobrach państwowych w Galicji*), J. Grzybowski (*Mikroskopowe badania namulów wiertniczych z kopalń naftowych*), W. Szajnocha (*Pochodzenie karpackiego oleju skalnego*), L. Gawroński (*Dzisiejsze poglądy na geologię Karpat i drugorzędne złoża ropy*), M. Miączyński (*Geologiczne stosunki Borysławia i Tustanowic*), z zakresu budowy maszyn – G. Potworowski (*Regulator do motorów naftowych i gazowych*) i Wit Sulimirski (*Kilka słów o świdrze ekscentrycznym*), zaś metod wydobywania i przetwarzania ropy – B. Pawlewski (*Z technologii nafty*), F. Siudak (*Spostrzeżenia nad systemem wiertniczym Raky’ego*), G. Schneider (*Wiercenie obrotowe piłującymi dłutami i hartowanym śrutem stalowym*), Z. Bielski (*Rzut oka na nowsze sposoby głębokiego wiercenia*), F. Brugger (*Rozwój galicyjskiego systemu wiercenia*) czy A. Łukaszewski (*Wieże wiertnicze, rezerwuary ziemne i gromowody*). Część z ukazujących się w «Nafcie» artykułów stanowiła przedruki z innych – z reguły niemieckich czasopism specjalistycznych; bądź były to publikowane odczyty autorów, wygłoszone podczas międzynarodowych i krajowych zjazdów i kongresów a liczne z wydanych publikacji nie były podpisane – prawdopodobnie więc wyrażały stanowisko całej redakcji.

Drugą płaszczyzną tematyczną publikacji w periodyku były szeroko pojęte kwestie ekonomiczne i statystyka naftowa. Przez cały okres ukazywania się «Nafty» publikowano statystyki przemysłu naftowego w Galicji (np. *Statystyka kopalń nafty i wosku ziemnego w Galicji w 1896 r.*, *Spis kopalń nafty w okręgach górniczych Jasło, Drohobycz i Stanisławów w 1902 r.*) a potem także miesięczne wielkości produkcji na terenie zaboru. Od 1906 roku «Nafta» podawała comiesięczne wyniki wydobywania ropy w Borysławiu i Tustanowicach. Corocznie podawano wysokość wydobywania i handlu ropą w Galicji i Austro-Węgrzech, interesując się także statystykami jej produkcji w Rumunii, Rosji czy USA (np. S. Olszewski, *Statystyczny przegląd przemysłu naftowego w Baku 1896–1898*, K. Pietrusky, *Przemysł naftowy w Stanach Zjednoczonych Ameryki w roku 1908*).

Opracowania te często opierały się na austriackich i krajowych wydawnictwach urzędowych a także opracowaniach S. Olszewskiego (np. *Przywóz i wywóz produktów naftowych a Austro-węgier w 1895 r., Przemysł naftowy w Galicji w latach od 1884 do 1901 r.*). Znaczącą rolę odgrywała liczna korespondencja zarówno z miejscowości, gdzie znajdowały się kopalnie ropy naftowej (początkowo przede wszystkim ze Schodnicy a następnie z Borysławia i Tustanowic), jak i z Rumunii, Rosji czy nawet z terenu Indii Holenderskich.

Bardzo licznie publikowali na łamach «Nafty» jej redaktorzy – zarówno Roman Załoziecki, jak i Stefan Bartoszewicz. R. Załoziecki w latach 1897–1906 opublikował kilkanaście artykułów o różnej tematyce (np. *O zużytkowaniu odpadów fabryk naftowych, O zastosowaniu olejów i odpadków naftowych do opalania, Jakość naszej nafty eksportowej*). Podobnie w latach 1899–1908 S. Bartoszewicz (np. *Organizacja eksportowa naszego przemysłu naftowego i przemysł naftowy amerykański, S. Bartoszewicz, Spirytus i produkta naftowe jako materiały do oświetlania i wytwarzania siły motorycznej, Traktat handlowy z Niemcami, Historia i stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicji, Pogląd na dzieje przemysłu naftowego i środki sanacyjne*).

Od roku 1909 charakter pisma uległ zmianie – sporadycznie publikowano artykuły o tematyce technicznej, związanej z wydobywaniem i przetwarzaniem ropy naftowej. Periodyk zyskał charakter przeglądu problemów prawnych i ekonomicznych, skupiając się na bieżącej sytuacji w przemyśle naftowym.

Zakończenie. Wydobywanie i przetwórstwo ropy naftowej było główną gałęzią przemysłu w Galicji. Wydobywanie tego surowca stało się inspiracją dla rozwoju innych gałęzi przemysłu – przede wszystkim przemysłu maszynowego, produkującego na potrzeby kopalni ropy naftowej. Potrzeby przemysłu naftowego przyspieszyły rozwój infrastruktury drogowej, kolejowej, telekomunikacyjnej na terenie Galicji, zmieniając charakter społeczno-gospodarczy sporej części jej obszaru. Rozwój tej gałęzi był możliwy także dzięki szerokiej międzynarodowej wymianie naukowo-technicznej, w której uczestniczyli naukowcy i praktycy naftowi z monarchii austro-węgierskiej (w tym z Galicji), Niemiec, Rosji, Rumunii czy Francji. Wymiana ta była możliwa dzięki coraz większemu zainteresowaniu galicyjskich ośrodków naukowych we Lwowie i

Krakowie problematyką nauk ścisłych – np. chemii czy geologii i osiąganymi na tym polu sukcesami. Rozwój przemysłu naftowego spowodował także wykształcenie w austriackich uczelniach licznej grupy znakomitych galicyjskich inżynierów-górników i doprowadził do podjęcia działań na rzecz stworzenia Akademii Górniczej w Krakowie. Zakończyły się one powodzeniem w 1914 roku, jednak wybuch wojny uniemożliwił jej uruchomienie.

Wszystkie wspomniane wyżej opisy zjawisk można odnaleźć przeglądając strony lwowskiej «Nafty». Czasopismo ukazywało się przez 22 lata, borykając się w tym czasie z licznymi problemami – głównie finansowymi. Periodyk był całkowicie apolityczny – nie pojawiały się w nim teksty dotyczące kwestii politycznych, choć wspominano o nich w przypadku opisu sytuacji w okresie strajków w kopalniach ropy w Rosji w 1905 roku.

Informacje zawarte w 335 zeszytach tego lwowskiego czasopisma mają zasadnicze znaczenie dla zrozumienia dziejów galicyjskiego przemysłu i dla lepszego poznania historii tej części ziem polskich.

Bibliografia

1. Angerman K. Borysław pod względem geologiczno-tektonicznym. *Nafta*. 1904. Z. 2.
2. Bartoszewicz S. Organizacja eksportowa naszego przemysłu naftowego i przemysł naftowy amerykański. *Nafta*. 1904. Z. 1; Traktat handlowy z Niemcami. *Nafta*. 1905. Z. 4; Historia i stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicji. *Nafta*. 1906. Z. 19–20; Pogląd na dzieje przemysłu naftowego i środki sanacyjne. *Nafta*. 1908. Z. 24.
3. Bielski Z. Rzut oka na nowsze sposoby głębokiego wiercenia. *Nafta*. 1905. Z. 15–20.
4. Brugger F. Rozwój galicyjskiego systemu wiercenia. *Nafta*. 1908. Z. 17.
5. Brzozowski S. Tematyka naftowa w Szkole Politechnicznej we Lwowie do 1918 r. *Historia polskiego przemysłu naftowego*. T. 2, praca zbiorowa pod red. R. Wołowicza. Brzozów-Kraków, 1995.
6. Dunikowski E. Geologiczne warunki występowania ropy w dobrach państwowych w Galicji. *Nafta*. 1898. Z. 18.
7. Fauck A. Nowe postępy techniki głębokich wierceń. *Nafta*. 1901. Z. 10.
8. Gawroński L. Dzisiejsze poglądy na geologię Karpat i drugorzędne złoża ropy. *Nafta*. 1907. Z. 17–19.
9. Gruszkiewicz J. O gazie naftowym. *Nafta*. 1907. Z. 2.
10. Grzybowski J. Mikroskopowe badania namulów wiertniczych z kopalń naftowych. *Nafta*. 1897. Z. 23.

11. Katalog czasopism, wydawnictw ciągłych i zbiorowych Politechniki Lwowskiej opracowany na podstawie stanu księgozbioru w r. 1930. Lwów, 1931.
12. Łukaszewski A. Wieże wiertnicze, rezerwuary ziemne i gromowody. *Nafta*. 1908. Z. 19.
13. Miączyński M. Geologiczne stosunki Borysławia i Tustanowic. *Nafta*. 1908. Z. 22.
14. Olszewski S. Przywóz i wywóz produktów naftowych a Austro-węgier w 1895 r. *Nafta*. 1896. Z. 6; Przemysł naftowy w Galicji w latach od 1884 do 1901. *Nafta*. 1902. Z. 9; Statystyczny przegląd przemysłu naftowego w Baku 1896–1898. *Nafta*. 1899. Z. 7–8.
15. Pawlewski B. Z technologii nafty. *Nafta*. 1897. Z. 11.
16. Pawłowski W. Piśmiennictwo naftowe. *Historia polskiego przemysłu naftowego*. T. 2, praca zbior. pod red. R. Wolłowicza; Brzozów-Kraków, 1995.
17. Petit V. O wyciągaczach rur. *Nafta*. 1902. Z. 3.
18. Pietrusky K. Przemysł naftowy w Stanach Zjednoczonych Ameryki w roku 1908. *Nafta*. 1909. Z. 10–14,
19. Potworowski G. Regulator do motorów naftowych i gazowych. *Nafta*. 1897. Z. 20.
20. Schneider G. Wiercenie obrotowe piłującymi dłutami i hartowanym śrutem stalowym. *Nafta*. 1901. Z. 7.
21. Shelman J. Nóż do ucinania rur i prucia rur hermetycznych w otworach świdrowych. *Nafta*. 1899. Z. 15.
22. Siudak F. Spostrzeżenia nad systemem wiertniczym Raky’ego. *Nafta*. 1901. Z. 1–2, 5.
23. Stein P. Wiercenie szybko udarowe i jego rozwój. *Nafta*. 1904. Z. 15–16.
24. Sulimirski W. Kilka słów o świdrze ekscentrycznym. *Nafta*. 1901. Z. 12.
25. Szajnocha W. Pochodzenie karpackiego oleju skalnego. *Nafta*. 1899. Z. 1–3.
26. Szaynok W. Zastosowanie przegrzanej pary w kopalnictwie nafty. *Nafta*. 1904. Z. 1.
27. Wieleżyński M. Metody używane do oznaczania wartości opałowej produktów naftowych. *Nafta*. 1903. Z. 9.
28. Wolski W. O ujęciu gazów naftowych. *Nafta*. 1896. Z. 2; O gwintach stożkowych. *Nafta*. 1897. Z. 14; W sprawie reformy rur wiertniczych. *Nafta*. 1899. Z. 7; O taranie wiertniczym. *Nafta*. 1902. Z. 8.
29. Załoziecki R. O użytkowaniu odpadów fabryk naftowych. *Nafta*. 1897. Z. 4–6; O zastosowaniu olejów i odpadków naftowych do opalania. *Nafta*. 1901. Z. 12; Jakość naszej nafty eksportowej. *Nafta*. 1904. Z. 5; Jakich środków użyć by dążyć do rozszerzenia zastosowania produktów naftowych. *Nafta*. 1906. Z. 11–16.
30. Zuber R. Kilka uwag o teoriach powstawania nafty. *Nafta*. 1896. Z. 7; Uwagi krytyczne nad nowoczesnymi hipotezami o powstawaniu nafty. *Nafta*. 1898. Z. 16; Kilka słów o geologii Kaukazu. *Nafta*. 1899. Z. 5.

References

1. Angerman, K. (1904). Borysław pod względem geologiczno-tektonicznym, *Nafta*, (2) (in Pol.).
2. Bartoszewicz, S. (1904). Organizacja eksportowa naszego przemysłu naftowego i przemysł naftowy amerykański, *Nafta*, (1) (in Pol.); (1905). Traktat handlowy z Niemcami, *Nafta*, (4) (in Pol.); (1906). Historia i stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicji, *Nafta*, (19–20) (in Pol.); (1908). Pogląd na dzieje przemysłu naftowego i środki sanacyjne, *Nafta*, (24) (in Pol.).
3. Bielski, Z. (1905). Rzut oka na nowsze sposoby głębokiego wiercenia, *Nafta*, (15–20) (in Pol.).
4. Brugger, F. (1908). Rozwój galicyjskiego systemu wiercenia, *Nafta*, (17) (in Pol.).
5. Brzozowski, S. (1995). Tematyka naftowa w Szkole Politechnicznej we Lwowie do 1918 r., *Historia polskiego przemysłu naftowego*. T. 2: praca zbiorowa pod red. R. Wołowicza, Brzozów-Kraków (in Pol.).
6. Dunikowski, E. (1898). Geologiczne warunki występowania ropy w dobach państwowych w Galicji, *Nafta*, (18) (in Pol.).
7. Fauck, A. (1901). Nowe postępy techniki głębokich wierceń, *Nafta*, (10) (in Pol.).
8. Gawroński, L. (1907). Dzisiejsze poglądy na geologię Karpat i drugorzędne złoża ropy, *Nafta*, (17–19) (in Pol.).
9. Gruszkiewicz J. (1907). O gazie naftowym, *Nafta*, (2) (in Pol.).
10. Grzybowski J. (1897). Mikroskopowe badania namulów wiertniczych z kopalń naftowych, *Nafta*, (23) (in Pol.).
11. (1931). Katalog czasopism, wydawnictw ciągłych i zbiorowych Politechniki Lwowskiej opracowany na podstawie stanu księgozbioru w r. 1930, Lwów (in Pol.).
12. Łukaszewski, A. (1908). Wieże wiertnicze, rezerwuary ziemne i gromowody, *Nafta*, (19) (in Pol.).
13. Miączyński, M. (1908). Geologiczne stosunki Borysławia i Tustanowic, *Nafta*, (22) (in Pol.).
14. Olszewski, S. (1896). Przywóz i wywóz produktów naftowych a Austro-węgier w 1895 r., *Nafta*, (6) (in Pol.); (1902). Przemysł naftowy w Galicji w latach od 1884 do 1901, *Nafta*, (9) (in Pol.); (1899). Statystyczny przegląd przemysłu naftowego w Baku 1896–1898, *Nafta*, (7–8) (in Pol.).
15. Pawlewski, B. (1897). Z technologii nafty, *Nafta*, (11) (in Pol.).
16. Pawłowski, W. (1995). Piśmiennictwo naftowe, *Historia polskiego przemysłu naftowego*. T. 2: praca zbior. pod red. R. Wołowicza, Brzozów-Kraków (in Pol.).
17. Petit, V. (1902). O wyciągaczach rur, *Nafta*, (3) (in Pol.).
18. Pietrusky, K. (1909). Przemysł naftowy w Stanach Zjednoczonych Ameryki w roku 1908, *Nafta*, (10–14) (in Pol.).
19. Potworowski, G. (1897). Regulator do motorów naftowych i gazowych, *Nafta*, (20) (in Pol.).

20. Schneider, G. (1901). Wiercenie obrotowe piłującymi dłutami i hartowanym śrutem stalowym, *Nafta*, (7) (in Pol.).
21. Shelman, J. (1899). Nóż do ucinania rur i prucia rur hermetycznych w otworach świdrowych, *Nafta*, (15) (in Pol.).
22. Siudak, F. (1901). Spostrzeżenia nad systemem wiertniczym Raky'ego, *Nafta*, (1–2, 5) (in Pol.).
23. Stein, P. (1904). Wiercenie szybko udarowe i jego rozwój, *Nafta*, (15–16) (in Pol.).
24. Sulimirski, W. (1901). Kilka słów o świdrze ekscentrycznym, *Nafta*, (12) (in Pol.).
25. Szajnocha, W. Pochodzenie karpackiego oleju skalnego, *Nafta*, (1–3) (in Pol.).
26. Szaynok, W. (1904). Zastosowanie przegrzanej pary w kopalnictwie nafty, *Nafta*, (1) (in Pol.).
27. Wieleżyński, M. (1903). Metody używane do oznaczania wartości opałowej produktów naftowych, *Nafta*, (9) (in Pol.).
28. Wolski, W. (1896). O ujęciu gazów naftowych, *Nafta*, (2) (in Pol.); (1897). O gwintach stożkowych, *Nafta*, (14) (in Pol.); (1899). W sprawie reformy rur wiertniczych, *Nafta*, (7) (in Pol.); (1902). O taraniu wiertniczym, *Nafta*, (8) (in Pol.).
29. Załoziecki, R. (1897). O zużycowaniu odpadów fabryk naftowych, *Nafta*, (4–6) (in Pol.); (1901). O zastosowaniu olejów i odpadków naftowych do opalania, *Nafta*, (12) (in Pol.); (1904). Jakość naszej nafty eksportowej, *Nafta*, (5) (in Pol.); (1906). Jakich środków użyć by dążyć do rozszerzenia zastosowania produktów naftowych, *Nafta*, (11–16) (in Pol.).
30. Zuber, R. (1896). Kilka uwag o teoriach powstawania nafty, *Nafta*, (7) (in Pol.); (1898). Uwagi krytyczne nad nowoczesnymi hipotezami o powstawaniu nafty, *Nafta*, (16) (in Pol.); (1899). Kilka słów o geologii Kaukazu, *Nafta*, (5) (in Pol.).

Grzegorz Zamoyski

PhD, DSc, Associate Professor,
Head of the Department of Economics
at the Rzeszów University of Technology
(Rzeszów, Polen)

THE LVIV-BASED JOURNAL «NAFTA» IN 1893–1914

The article describes the Lviv-based journal «Nafta», which was published between 1893 and 1914. The journal was published as a monthly or biweekly and its editorial board was composed of professors of Lviv universities and Galician economic activists. «Nafta» was not the first journal devoted to the issues of the oil

industry – methods of its extraction, economic questions on this branch of the economy, information on the functioning of the oil industry in other countries or the actions of national and state authorities towards this industry. Such journals had already been published earlier in Gorlice and Krosno and, after the publication of «Nafta» began, also in Jasło (Pawłowski 1995: 366). However, these journals were ephemera, and the Lviv-based «Nafta», as the long-standing organ of the National Petroleum Society and earlier the Society of Petroleum Technicians, was published until the end of July 1914.

Keywords: Galicia, Lviv, oil industry in Galicia, Polish journals in Galicia.

Василь Габор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
vsgabor@gmail.com

УДК 070.421(477)"19"

МИХАЙЛО КАЧАНЮК

**ЯК РЕДАКТОР ГАЗЕТИ «РУСИНЬ» (1923 р.):
АТРИБУЦІЯ АВТОРСТВА ТА ІМІДЖЕВИЙ ФАКТОР**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-5

Проаналізовано і з'ясовано авторство тридцяти семи культурологічних, літературознавчих та передових статей, театральних відгуків і рецензій та шести художніх творів і п'яти перекладів маловідомого репресованого українського письменника, публіциста, літературознавця, перекладача і редактора Михайла Качанюка (1889–1937), опублікованих на сторінках ужгородської щоденної газети «Русинь» (1923) та її ілюстрованого додатка «Недѣля Русина» (1923) під псевдонімами М. Сірий (М. Сѣрый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., К., М., С. і без зазначення авторства. Атрибуцію авторства багатьох публікацій та оригінальних творів М. Качанюка, передовсім тих, які були опубліковані без підписів, встановлено на основі його видання «Національна культура» (Ужгород, 1923) й епістолярної спадщини, книги спогадів чеського вченого Ф. Тішого п. н. «Ужгород 1923» (Перечин, 1992), полемічних дискусій у пресі та на підставі аналізу тематичного спрямування і стилістичних особливостей письма.

Грунтовні публікації М. Качанюка суттєво вплинули на якісний рівень газети «Русинь» та її імідж, що дозволило виданню набути універсального характеру, і залишили яскравий слід у закарпатській пресі початку 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Михайло Качанюк, редактор, газета «Русинь», ілюстрований додаток «Недѣля Русина», атрибуція авторства, іміджевий фактор, публікації.

Постановка проблеми. Маловідомий репресований український письменник, публіцист, літературознавець, перекладач і редактор Михайло Адамович Качанюк (1889–1937) залишив яскравий слід у закарпатській пресі початку 20-х рр. ХХ ст., насамперед у щоденній газеті «Русинь» (1923), на сторінках якої друкував під псевдонімами М. Сірий (М. Сѣрый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., К., М., С. та без зазначення авторства ґрунтовні передові, культурологічні, публіцистичні й літературознавчі статті, рецензії, театральні огляди, художні твори і переклади. Отже, надзвичайно важливим є довести атрибуцію авторства М. Качанюка, повернути його творчий доробок широкому загалу, відновити історичну справедливість та засвідчити йому глибоку шану і вдячність за плідну й жертвовну працю у Підкарпатській Русі.

Мета дослідження – з’ясувати іміджевий фактор впливу публікацій М. Качанюка на якісний рівень часопису «Русинь» (1923) та атрибуцію авторства на основі його книги «Національна культура» (1923), епістолярної спадщини, спогадів чеського вченого Ф. Тішого «Ужгород 1923» (1992), полемічних дискусій у пресі та аналізу тематичного спрямування і стилістичних особливостей письма.

Об’єкт дослідження – публікації М. Качанюка, вміщені на шпальтах газети «Русинь» (1923) та її ілюстрованого додатка «Недѣля Русина» під псевдонімами М. Сірий (М. Сѣрый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., М., К., С. та без зазначення авторства.

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти теми української біографіки та проблем біографування й персоніфікованої історії української журналістики аналізуються в публікаціях В. Попика [12], О. Дроздовської [5], М. Процик-Кульчицької [13]

та ін. Кращому осмисленню задекларованої теми сприяють також дослідження журналістської та редакційно-видавничої діяльності українських редакторів, видавців і журналістів, які систематично здійснюють співробітники Науково-дослідного інституту пресознавства, зокрема Л. Сніцарчук [15], М. Комариця [7], Н. Кулеша [17], З. Наконечна [11], О. Серeda [14]. Цінним джерелом для розкриття псевдонімів і криптонімів українських журналістів, видавців та редакторів є також підготована до друку обсягова праця наукового співробітника НДІ пресознавства Н. Браїлян «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.» [3].

Методи дослідження. Використано такі методи: системний – для пошуку публікацій М. Качанюка, вміщених під різними псевдонімами і криптонімами на сторінках газети «Русинь» (1923) та її ілюстрованого додатка «Недѣля Русина», їх класифікації за тематичним спрямуванням; аналітичний – для осмислення специфіки публікацій та аналізу стилістичних особливостей письма; описовий – для характеристики контенту різножанрових публікацій, оригінальних творів і перекладів.

Виклад основного матеріалу. У закарпатській пресі початку 20-х рр. XX ст., а насамперед у щоденній газеті «Русинь» (1923) та її ілюстрованому додатку «Недѣля Русина», яскравий слід залишив маловідомий репресований український письменник, публіцист, літературознавець, перекладач і редактор М. Качанюк (1889–1937). Певний період він очолював редакцію газети і як редактор активно виступав на її сторінках із глибокими передовицями, культурологічними, публіцистичними й літературознавчими статтями, рецензіями, театральними оглядами, художніми творами і перекладами. Однак усі свої публікації він містив виключно під псевдонімами М. Сірий (М. Сърый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., К., М., С. та без зазначення авторства. Сучасна дослідниця Н. Браїлян зазначає ще один псевдонім автора: Марійка С.-К. [2]. Однак спочатку зупинимось на біографії автора.

Михайло Адамович Качанюк народився 10 березня 1889 р. у с. Кути, нині – Буського району Львівської обл. Під час Першої світової війни був офіцером у лавах австрійської армії, а впродовж 1918–1920 рр. – Української галицької армії. Від 1920 р. перебував

у таборі для інтернованих українських вояків у Чехословацькій Республіці.

Закінчив Львівський (1914 р.) і Карлів (Прага, 1920–1922 рр.) університети. За твердженням українського дослідника М. Мольнара, М. Качанюк був серед українців першим випускником Празького університету і в 1920/1921 академічному році захистив тут докторську дисертацію на тему «До естетики Шевченкової поезії». Авторами двох офіційних відгуків були чеські славісти Ян Малах та Їржі Полівка, які охарактеризували її як «цінну наукову працю» [8, с. 18]. Сучасна дослідниця Н. Браїлян також зазначає, що М. Качанюк закінчив Празький університет і 1921 р. здобув тут ступінь доктора філософії [2]. Натомість М. Мушинка стверджує, що М. Качанюк здобув ступінь д-ра філософії в Українському вільному університеті 1923 р. [9].

Ще під час навчання у Карловому університеті М. Качанюк активно співпрацював із сатирично-гумористичним журналом українського студентства «Віхоть» (1921), виступав у ньому під псевдонімами М. Сірий і М. Тоня, а під власним прізвищем містив статті у часописі «Український Стрілець» (Німецьке Яблонне), зокрема «Розвиток мови» (1921. Ч. 2).

У 1923 р. М. Качанюк жив на Закарпатті (Підкарпатській Русі) і працював у щоденній газеті «Русинь», але й після повернення до Праги продовжив співпрацю із закарпатською пресою. Він друкувався у журналі «Пластун» (Ужгород; Севлюш, 1923–1935), де опублікував під псевдонімом М. Сірий статтю «Виховуюче значіння пласту» (1924. Ч. 1/2), а під псевдонімом М. Тоня – художні твори (1924. Ч. 3/4, 5/6). На сторінках журналу «Пчілка» під псевдонімом М. Тоня оприлюднив «Оповідання про зв'язат» – «І. Бортичка; ІІ. Бобры и Василько» (1924. Р. 3. Ч. 1/2. Септембер.–октобер. С. 33–36).

Не знайшовши роботи в Підкарпатській Русі та у Празі, М. Качанюк 1924 р. переїхав до УСРР, у м. Харків. Був членом літературної організації «Західня Україна» (1926) і друкував в однойменному журналі культурологічні й літературознавчі статті та рецензії. Від 1932 р. працював референтом з драматургії Всеукраїнського товариства драматургів і композиторів. Започаткував видавання творчої спадщини Леся Мартовича.

У 1930 р. М. Качанюк разом з Т. Репою і Лебединцем завершили укладання польсько-українського словника на 30 друкованих аркушах [10].

Він – автор книг культурологічних нарисів: «Національна культура» (Ужгород, 1923), «Закарпатська Україна» (Харків, 1930); праці «Літературні ескізи. Публіцистична проза (До творчого методу І. Ткачука)»; літературно-критичних нарисів «Микола Тарновський» та «Мирослав Ірчан як драматург» (усі вийшли в Харкові 1931 р.), а також низки статей, рецензій, віршів та оповідань.

За спогадами Ф. Тішого, в «Бібліотеці “Русина”» 1923 р. вийшла брошура «Алкоголь и культура» Марійки С.-К. (Качанюкова) [16, с. 43]. Щоправда, в останніх анонсах редакції п. н. «Книжки “Русина”» (ч. 183, 186) цієї брошури серед переліку видань не зазначено.

З літературної хроніки журналу «Західна Україна» довідуємося також, що в середині 1930 р. М. Качанюк «здав до ДВУ науково-критичну працю про “Футуризм” розміром на 17 аркушів» [10], однак вона так і не вийшла у світ, правдоподібно, через зміну суспільно-політичної ситуації, зокрема процес Спілки визволення України, та погіршення офіційного ставлення до футуризму. Він перекладав також із чеської мови твори Петра Безруча, Отокара Бржезіни, Яна Коменського, братів Чапеків (Карела і Йозефа) і, ймовірно, з англійської – Рабіндраната Тагора.

Заарештований 31 грудня 1932 р. за сфабрикованою справою УВО і засуджений судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР 23 вересня 1933 р. за ст. 54-4-11 КК УСРР до п'яти років виправно-трудоих таборів. Відбував покарання в Карлазі та на Соловках. Особливою трійкою УНКВС Ленінградської області 9 жовтня 1937 р. засуджений до найвищої кари – розстрілу. 3 листопада 1937 р. страчений каральними органами СРСР в урочищі Сандармох поблизу м. Медвеж'єгорськ у Карелії (тепер – Російська Федерація). Реабілітований 1989 р.

Першою публікацією, яка повернула достойне ім'я М. Качанюка із забуття, була стаття М. Мольнара п. н. «Пам'яті невідомого українського письменника, перекладача та шевченкознавця» [8], надрукована у пражівському журналі «Дружно вперед» 1989 р. Про журналістську та редакторську діяльність М. Качанюка

в щоденній газеті «Русинь» широкий загал зміг довідатися зі спогадів Ф. Тіхого «Ужгород 1923» [16]. Чеський учений був фактичним головним редактором «Русина», а під час його відсутності ці обов'язки виконував М. Качанюк, хоча у самому виданні відповідальним редактором всюди зазначено закарпатського поета Василя Гренджу-Донського.

Уже в незалежній Україні про М. Качанюка вміщені словникові статті у низці видань – «Архіві Розстріляного Відродження» [1, с. 355.], Енциклопедії Сучасної України [9] та «Українській журналістиці в іменах» [2], а про його співпрацю з редакцією закарпатського часопису йдеться у нашій публікації «Щоденна газета “Русинь” (1923) як зразок універсального видання на Закарпатті» [4].

Найдетальніше співпрацю М. Качанюка зі щоденною газетою «Русинь» висвітлив Ф. Тіхий. Він згадував, що молодий українець, галицький емігрант д-р М. Качанюк розпочав працювати редактором у газеті «Русинь» з 1 квітня 1923 р.: «Це був ніжний, скромний, можна сказати – похлилий світловолосий хлопець, дуже розумний. Він був мені особливо симпатичний через те, що на відміну від більшості своїх земляків мав передовий, свідомо соціалістичний світогляд. ...Коли влітку я поїхав у відпустку, Качанюк заступав мене в редакції разом з редактором А. Штефаном», а «ювілейний сотий номер “Русина” від 21 червня 1923 р., обсягом і змістом багатий, Качанюк підготував сам» [16, с. 33–34].

Перші публікації М. Качанюка в «Русині» нам вдалося виявити вже в середині квітня 1923 р., але найвагомішим його доробком можна вважати цикл статей, зокрема і передових, які згодом стали основою його культурологічної книги «Національна культура» [6]. До неї ввійшло сім статей, а саме: «Національна и соціальна идея», «Проблем національноѣ и интернаціональноѣ культуры», «Що таке нація», «Національне пробудження», «Що таке культура?», «Вселюдска идея и національна культура» та «Культура и пролетаріат».

Із цих семи статей лише одна, «Культура а пролетаріат», була опублікована на сторінках «Русина» під псевдонімом М. Сірий (ч. 62), а без зазначення авторства надруковано дві передовиці п. н. «Ужгород, 15.VI» (ч. 96), «Ужгород, 18.VI»] (ч. 98)

і дві статті п. н «Що є нація» (ч. 149–150) та «Національне пробуджене» (ч. 151). Авторство М. Качанюка встановлене на основі його книжки «Національна культура».

Дві статті, а саме «Що таке культура?» та «Вселюдска идея и національна культура», які ввійшли до книжки, не були опубліковані на сторінках «Русина». Правдоподібно, що М. Качанюк написав їх у процесі роботи над книжкою. Як довідуємося зі спогадів Ф. Тішого, М. Качанюк писав йому в листі від 26 листопада 1923 р., що «збирається ще перед святом попроситись у відпустку, щоб мати змогу закінчити книжку, над якою він працював, вже оголошену в програмі “Книжок Русина” під назвою “Національна культура”» [16, с. 36].

У п’яти опублікованих статтях, що згодом увійшли до книги, М. Качанюк порушував питання національної й соціальної ідеї (ч. 96, 98), національного відродження (ч. 151), ролі культури (ч. 62), осмислював поняття нації (ч. 149–150) тощо. Висновки, до яких дійшов автор, були надзвичайно актуальними для тогочасного суспільства. Зокрема, у статті «Що є нація» він писав: «Найбільшою силою національної сполуки кожного народу – є стремління до політичної самостійності, а далі до зовнішньо явної організації т. є до побудовання своєї власної держави» (ч. 150). М. Качанюк тверезо оцінював і тогочасну суспільно-політичну ситуацію в Підкарпатській Русі. Так, у статті «Національне пробуджене», наводячи міркування І. Бочковського про три періоди розвитку поневолених народів (час національного пробудження, господарського самоствердження та політичний), він чітко зазначав, що «руський народ на Подкарп. Русі знаходиться тепер в першому періоді свого національного життя», бо культурна праця стає осердям його стремління, тому й розуміння національної культури є найважливішим питанням (ч. 151).

Загалом, у центрі уваги М. Качанюка як редактора щоденної газети «Русинь» і самобутнього публіциста було національне, політичне, економічне і культурне відродження руського (українського) народу Підкарпатської Русі («Правдиві освободителі», ч. 67). Він проповідував ідеї слов’янського братерства («Ужгород, 14.VI», ч. 95), виступав за просвіту («Ужгород, 11.VI», ч. 93) та проти односторонності

економічного рецепта в розвитку народу («Ужгород, 18.IV», ч. 53) і методу «хаотичного думання» («Ужгород, 14.IV», ч. 49), а в циклі чотирьох передовиць висловив цікаві міркування про соціалізм та релігію. Зокрема, він писав, що «розвиток соціалізму може бути тільки на основі гуманитарної, котра ставить як вартість перед собою життя, а не морд, мучеництво і насильство» («IV. Соціальне чуття – то принцип життя...», ч. 63), і стверджував, що «релігія, як і націоналізм – є царством духа. Кто заперече релігію, той заперече ист[н]ованье людского духа» («III. Релігія, як і націоналізм...», ч. 61).

Усім опублікованим культурологічним та аналітичним статтям М. Качанюка притаманна глибина і філософічність, що, своєю чергою, позитивно впливало на якісний рівень щоденної газети «Русинь» та її імідж, він разом з іншими авторами-інтелектуалами, зокрема Ф. Тіхим, А. Волошином, А. Гартлом, М. Возняком, І. Панькевичем, В. Гаджегою, М. Бращайком, В. Гренджою-Донським та ін., спричинився до витворення універсального характеру видання [4].

Нам вдалося проаналізувати і з'ясувати авторство М. Качанюка тридцяти семи передових, культурологічних і літературознавчих статей, театральних відгуків і рецензій та шести художніх творів і п'яти перекладів, опублікованих на сторінках ужгородської щоденної газети «Русинь» (1923), її ілюстрованого додатка «Недѣля Русина» (1923) та «Окремого додатка “Русина” к ч. 76 от дня 20 мая 1923» під псевдонімами М. Сірій (М. Сѣрый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., К., М., С. та без зазначення авторства.

Правдоподібно, перу М. Качанюка як редактора належать й багато інших передових статей, однак нам не вдалося достовірно з'ясувати їхнє авторство.

Під псевдонімом М. Сірій М. Качанюк опублікував вісім статей, рецензій та театральних відгуків, зокрема літературознавчу студію «Духнович, як релігійный поет» (ч. 66, 68), рецензії на збірку Василя Гренджі-Донського «Квіты з терньом. Золотѣ ключѣ» (ч. 138) і альманах «Поздравление Русинов памяти Духновича 1803–1923» (ч. 90) та театральні відгуки «Концерт Т. Шевченка в Ужгородѣ дня 24 мая т. р.» (ч. 81), «Руській національний театр» (ч. 84), «Грѣх – Винниченка. Выстава в руському театрѣ

в Ужгородѣ дня 22 с. м.» (ч. 173), а в ілюстрованому додатку – некролодъ «Остатна дорога († Панѣ Масарикова)» (ч. 16).

З огляду на те, що М. Качанюк певний період був редактором газети «Русинь», нашу увагу привернули насамперед передові та аналітичні статті, підписані криптонімом М. У них порушувалися культурологічні питання, суголосні ідеям, висловленим у книжці «Національна культура», та осмислювалися такі філософські категорії, як нація, культура, національна ідея, національне відродження тощо, а ще їх автор з великим пієтетом відгукувався про чеського вченого і фактичного редактора щоденної газети «Русинь» Ф. Тішого. Детальний аналіз такого плану публікацій, а також спогадів Ф. Тішого і листів М. Качанюка до чеського вченого дозволив нам дійти висновку, що їх автором є саме М. Качанюк. Для прикладу наведемо декілька висловлювань М. Качанюка із листів до Ф. Тішого, його статей та вірша, підписаних псевдонімом М. Сірий і криптонімами М. та М. Т.

В одному з листів М. Качанюк писав до Ф. Тішого: «Я ще раз мушу Вам сказати, що Ваша праця тут була геройським ділом. А чи ж хоч від кого будете мати якусь моральну вдяку? Ох, тепер тяжко. Справді є одиниці, що розуміють – але то мало» [16, с. 33–34].

Серед тих одиниць, які розуміли важливість праці Ф. Тішого у Підкарпатській Русі, був і сам М. Качанюк, бо в присвяченому чеському вченому вірші «Забудь!..» є такі рядки: «Забудь... одкинь свій сум, / Что од вѣрных колись друзей смѣх и глум / Збираеш, / Что мѣсто вдяки за свой труд / И злобу и проклѣн / Приймаеш... / Забудь усе!.. / Бо шлях твоїй йде / До грядучих поколѣнь!..» (ч. 100).

Вдячність чеському вченому за його подвижницьку працю М. Качанюк висловив і в рецензії на альманах «Поздравленіє Русинов памяти Духновича 1803–1923». Під псевдонімом М. Сірий він писав: «А д-ру Тихому, як редактору тої книжки и як одному из найбільших дослѣдников про Духновича и взагалѣ про наше культурне житя, можеме тут только щирим славянським сердцем подякувати, тим больше ще, что сам он з роду Чех, а все свое житя присвячує для нашої культуры» (ч. 90).

У передовій статті від 26 квітня 1923 р. автор під криптонімом М., розповідаючи про гідне відзначення 120-річного

ювілею О. Духновича, з гіркотою зазначав, що русини цього року якнайменше «почитали идеѣ, котрѣ поднѣс Духнович», а ще менше прагнули віднайти їх, тож не дивно, що ті далекі идеї, поставлені ним перед руським народом, не побачив ніхто з русинів, «а только Чех», себто Ф. Тіхий. У статті «Александр Духнович и теперѣшность», вів далі автор, Ф. Тіхий заглибився у душу руського народу і зумів сказати про закарпатського будителя те, що саме має бачити тепер руський народ, а саме: ідею національну, «котра сягає не только “од Бескида до Тисы”, але и поза Карпати», і другу ідею, що «только вѣра у своѣ власнѣ силы спасе руський народ!» (ч. 59).

Захоплено писав про Ф. Тішого М. Качанюк (під криптонімом М.) і в передовій статті від 20 квітня 1923 р., у якій висвітлював дискусію між чеськими науковцями – д-ром Отокаром Франкенбергером і д-ром Ф. Тіхим. Автор передовиці з симпатією відгукнувся про погляди Ф. Тішого на Підкарпатську Русь, які базувалися на «народницьком руськом ґрунтѣ» (ч. 59), і вважав, що руський народ запише золотими буквами «серденчноѣ вдяки» імена своїх прихильників, маючи на увазі насамперед Ф. Тішого, які допомагають йому «до его національного одродження, до нового воскресенія», і потомки понесуть їх «тысячѣ лѣта в будучность» (ч. 59).

У циклі чотирьох передових статей (щоправда, криптонім М. зазначений лише в останній передовиці) М. Качанюк навіть узяв епіграфи до двох статей з публікації Ф. Тішого «Александр Духнович и теперѣшность», які були актуальними для тогочасної суспільно-політичної ситуації, а саме: «Маеме свободу, маеме автономію, але сю свободу и сю автономію можеме дати самѣ лиш опятъ мы самѣ – своею власною працею, своею власною силою» (ч. 60) та «Религія совѣѣм не е “переможене становище”, як ошибочно думає заходна “вольна думка”» (ч. 61), вказавши автора – Ф. Т.

Усе це дало нам підставу стверджувати авторство М. Качанюка як редактора передових статей, опублікованих під криптонімом М. Загалом нам вдалося виявити дев'ять таких статей, а саме: «Ужгород, 14.IV» (ч. 49), «Ужгород, 18.IV» (ч. 53), «Ужгород, 20.IV» (ч. 54), «Ужгород, 11.VI» (ч. 93), «Ужгород, 14.VI» (ч. 95) і цикл із чотирьох передовиць:

«Ужгород, 26.IV» (ч. 59), «Ужгород, 27.IV» (ч. 60), «III. Религія, як и націоналізм...» (ч. 61), «IV. Соціяльне чутя – то принцип житя...» (ч. 63).

Під криптонімом М. автор опублікував також статтю «Правдивѣ освободителѣ» (ч. 67) та переклади трьох мініатюр Рабіндраната Тагора (Такура) п. н. «Забавки. Коли-ж и чому. Дѣточій способ» (ч. 90). Що переклад мініатюр належить саме перу М. Качанюка – засвідчує і його передова стаття [«Матерялѣстичный погляд на свѣт по войнѣ...»] від 27 травня 1923 р. (ч. 81), у якій він згадував Рабіндраната Тагора. У передовиці порушена філософська проблема взаємозв'язку матеріального та духовного, і з цього приводу М. Качанюк писав: «Голос великого индійского письменника и философа Рабиндраната Такура про свѣт духа, стає великим протиставленьем до сучасноти а ровночасно найсильнійшим его одзывом» (ч. 81). Близькою до тагорівського настрою є лірична мініатюра самого М. Качанюка «Дитина», опублікована під псевдонімом М. Тоня у «Литературному додатку “Русина”» до ч. 172.

Без зазначення авторства М. Качанюк як редактор опублікував також дві актуальні статті, а саме: «Що є нація» (ч. 149–150) та «Національне пробуджене» (ч. 151), що, як ми вже зазначали, ввійшли згодом до його книжки «Національна культура» (1923), та чотири передовиці, вже згадану вище [«Матерялѣстичный погляд на свѣт по войнѣ...»] (ч. 81) та «Ужгород, 8.V» (ч. 69), «Ужгород, 15.VI» (ч. 96) і «Ужгород, 18.VI» (ч. 98). Авторство М. Качанюка передової статті «Ужгород, 8.V» (ч. 69) нам вдалося з'ясувати на основі його публікації «Руській національний театр» (ч. 84). У ній він зазначав: «Як автор порушеного питання про руський театр (“Русинь”, ч. 69) хочу тут сказати шановному драматургови С. Черкасенкови (“Русинь”, ч. 78), что по моей думцѣ розвиток руського театра є мыслимый тогдѣ, як управа театра вповнѣ розумѣ тутешнѣ, мѣсцевѣ обставины» (ч. 84).

Ймовірно, що саме перу М. Качанюка належать й інші актуальні статті, у яких не зазначено авторства, зокрема «Розвой соціялізму» (ч. 50) та «Демократизм» (ч. 170), а також передовиці «Ужгород, 24.IV» (ч. 58), «Ужгород, 14.VII» (ч. 118) та ін., тематика яких споріднена з його книжкою «Національна культура».

Під криптонімом М. С. (скорочення від М. Сірий) М. Качанюк оприлюднив дев'ять публікацій на театральні теми, а також про пластовий рух і рецензію на чеськомовний часопис. Так, у газеті «Русинь» він опублікував театральні відгуки: «Королева Чардаша» (ч. 179), «Молієр на руської сценї» (ч. 245), «Руський театр. “Батько” Стриндберга» (ч. 224), «Руський театр. Вистава “Королева чардаша”» (ч. 207), «Руський театр. Премієра [Вистава «Натусь» Винниченка]» (ч. 223), «Руський театр. “Мирандолина” Гольдони-го» (ч. 236) та рецензію на «Časopis Narodního Musea, 1923. 1» (ч. 96), а в ілюстрованому додатку «Недїля Русина» – статті «Пласт» (ч. 16) і «Два свѣта» (ч. 17).

Ще три публікації М. Качанюка були вміщені на шпальтах «Русина» під іншими криптонімами, як-от: К. «Шевченковѣ повѣсти» (ч. 144), С. «Руський театр» (ч. 212) та С. М. «Август Стриндберг» (ч. 215).

Качанюкове авторство рецензії «Шевченковѣ повѣсти», опублікованої під криптонімом К., нам вдалося з'ясувати завдяки публікації М. Мольнара, у якій йшлося про М. Качанюка-шевченкознавця [8]. Це спонукало детальніше проаналізувати названу рецензію на двотомне видання повістей Т. Шевченка в перекладі українською мовою під редакцією Богдана Лепкого, яке вийшло в «Бібліотеці “Українського Слова”» в Берліні 1922 р., і дійти висновку, що вона належить перу саме М. Качанюка. Рецензія засвідчила глибоку обізнаність автора із творчістю Т. Шевченка та перекладами його повістей українською мовою. У ній М. Качанюк підкреслив, зокрема, що проза Т. Шевченка доповнює його поезію і «дає підклад для єѣ основного розумѣня», до того ж у повістях багато автобіографічного матеріалу, який насамперед є важливим («має першу вагу») для пізнання поета (ч. 144).

Помітну увагу привертають літературознавчі публікації М. Качанюка. Аналізуючи творчість закарпатських письменників чи рецензуючи окремі літературні новинки, М. Качанюк уміло підкреслював ту чи іншу важливу рису художніх творів або окремих видань. А його роздуми над релігійною поезією будителя закарпатських українців О. Духновича й сьогодні не втратили глибини і пізнавального значення. На переконання М. Качанюка, релігійні почуття О. Духновича були щирими душевними переживаннями з модерно-філософською рефлексією,

а найглибші рефлексії містилися у вірші «Вѣчність» і яскраво засвідчували вплив на поета філософії початку ХІХ ст. «Тота релігійно-рефлексійна черта творчости Духновича, – зазначав М. Качанюк, – одрѣжняе его од инших славянских будительов, як також надае ему певного рода характер литературного класицизму и одривае его по части од широких мас селянства» (ч. 68).

М. Качанюк як один із перших дослідників творчости О. Духновича звернув увагу читачів на елементи еротичного ліризму в поезії закарпатського поета. Він підкреслював, що О. Духнович правдивої еротики не соромився, бо не був аскетом, «а противно – повный життя и боротьбы» (ч. 68). А про нові вірші О. Духновича, вміщені в альманасі «Поздравленіє Русинов памяти Духновича 1803–1923», дослідник писав, що «там, де поет зближаеся до народноѣ пѣснѣ, стае его поезія звучною, легкою и живою, неначе-б од декотрого з модерных поетов» (ч. 90). Саме ж видання називав дуже цікавим і вважав, що кожен русин повинен мати його на своєму столі як символ нового відродження руського народу (ч. 90).

Схвально привітав М. Качанюк і поетичну збірку В. Гренджі-Донського «Квіти з терням». У своїй рецензії критик звернув увагу на те, що в історії руської (української) поезії у Підкарпатській Русі поет зробив великий крок уперед – «дав єґ основу загально національну» (ч. 138).

На сторінках закарпатської преси початку 20-х рр. ХХ ст. М. Качанюк виступив також як поет, прозаїк та перекладач. Так, у «Русині», в ілюстрованому додатку «Недѣля Русина» та «Литературному додатку “Русина”» до ч. 172 М. Качанюк опублікував під псевдонімом М. Тоня та криптонімами М. С., М. Т. та М. шість художніх творів та п’ять перекладів. Зокрема, під псевдонімом М. Тоня вмістив у «Литературному додатку “Русина”» до ч. 172 ліричну мініатюру «Дитина», а в «Недѣлі Русина» – етюд «Руська землейка» (ч. 20). Під криптонімом М. Т. опублікував у «Русині» вірш «Забудь!.. (Фр. Тихому)» (ч. 100), а в «Литературному додатку “Русина”» до ч. 172 – оповідання «Подущина». Авторство ще двох віршів М. Качанюка п. н. «Жовкне...» та «Як у тебе сумно...», опублікованих без підпису в ілюстрованому додатку «Недѣля Русина» (ч. 38), нам вдалося з’ясувати на основі листів М. Качанюка до Ф. Тішого. Ці вірші

дуже співзвучні із тогочасним внутрішнім станом М. Качанюка. Так, в одному з листів до Ф. Тішого він скаржився: «Чогось мені дуже скучно. Почуваюся самотнім» [16, с. 35], а в іншому так виливав чеському вченому свою душу: «Обіцяв я написати листа, от і пишу, та пишу в найприкріший для мене хвили в своєму житті. Дому не маю, вітчизни не маю; ні маленького місця не маю, де міг би жити. До Польщі вертатися не можу, а й в Празі довше бути не можу і т. д., і т. д., чого не хочу згадувати, бо все то прикре, сумне, гірке... а надії на щось ліпше не маю. Не гнівайтеся тому на мене, коли я, не маючи нікого коло себе, ще раз приходжу до Вас з болісною просьбою: якщо в Ваших силах буде, допоможіть мені дістати якусь посаду на Підк. Русі. Ось і на тій надії лежить все моє щастя, все, все, чим я можу нині жити. Ні, пане професор, я не є песиміст, сентименталіст, заблуканий у своїх особистих мріях, ні – я ще ніколи задля себе самого не почувався нещасним! Якщо навіть і таку прикру хвилю мав, то не стидався ніякої праці і ще таки заробив. Але бачити собі рідних, близьких людей, які ждуть від мене якоїсь маленької помочі, а я не в силі того зробити, от і трагедія! На життя дивлюся ясно, тверезо, але нині я вже осліп і кручуся в колесі, як той сліпий кінь, запряжений до кірятю, що тягне ту машину без кінця і надії... Що ж, не хочу Вам собою докучати. Кожний чоловік має свої гризоти, свої болі. Але я так пригадую собі, як не раз моя старенька мама скаржилась переді мною на прикре життя, а я говорив з усміхом: “На те біда, щоби з нею битися!” А вона тоді говорила: “Шкода, що тебе десь там вчили, а ти такий дурненький. Тож я хочу тільки пожалуватися!” – Так, так, – пригадую собі добре – і я би нині саме хотів сказати: тільки пожалуватися!..» [16, с. 36–37].

А ось які настрої звучать у віршах «Як у тебе сумно...» та «Жовкне...», вміщених у «Недѣлі Русина». У першому: «Як у тебе сумно, мой ты родный краю, / Лѣто вже минуло, пташка не спѣває, / А я ходжу, броджу по сумному гаю, / Абы хто не видѣв, як сердце ридает. / Летитъ чорный ворон, по под тебе мраче, / Чому он так краче страшным ревом смерти. / А може он краче, бо й то небо плаче, / Що нас присуджено з межи вольных стерти» (ч. 38). У другому: «Жовкне листя сумноѣ калини, / Бо лѣто минуло, / Менѣ здаєсь, що оно й не було. / Менѣ лѣто,

то менѣ, не лѣто, / Весна, не весною, / В мому серцю зима за зимою» (ч. 38).

Ф. Тіхий зазначав у споминах, що в «Недѣлі Русина» друкувалися оригінальні вірші М. Качанюка під псевдонімом М. Тоня [16, с. 33]. Ймовірно, чеський вчений мав на увазі саме ці вірші, бо жодних поетичних творів під псевдонімом М. Тоня в «Недѣлі Русина» не було опубліковано. Натомість під псевдонімом М. Тоня М. Качанюк опублікував переклади двох віршів – «Сѣмдесят тисяча нас» Петра Безруча та «Витаеме весну» Отокара Бржезіни і прозовий уривок Яна Коменського «Гостиннѣ друзѣ (Из книги “Лабиринт свѣта и рай серця”))» в «Окремому додатку “Русина” к ч. 76 от дня 20 мая 1923», а на сторінках «Русина» – твір Братів Чапеків п. н. «Из житя насѣкомцѣв (Комедія в трох діях)» під криптонімом М. С. (ч. 133) та три мініатюри Рабіндраната Тагора (Такура) «Забавки. Коли-ж и чому. Дѣточій способ» під криптонімом М. (ч. 90).

Окремо варто сказати про мову публікацій М. Качанюка. У той період й інші галицькі вчені та письменники, які жили і працювали на Срібній землі, зокрема В. Бірчак, І. Панькевич, В. Пачовський, свідомо адаптовували свої твори до місцевої мовної традиції. Цим же шляхом пішов і М. Качанюк: він тонко відчував мову і творчо засвоював закарпатський діалект, а в нарисі «Закарпатська Україна» (Харків, 1930) колоритно відтворив діалоги автохтонного населення.

Додамо наприкінці, що окремих досліджень вимагає оригінальна, літературознавча та перекладацька творчість М. Качанюка на сторінках радянської періодики 20–30-х рр. ХХ ст., зокрема в часописах «Західня Україна» (1927–1933) та «Літературний Архів» (1930–1931). Так, в останньому виданні була вміщена його публікація «Матеріали до історії футуризму на Радянській Україні» (1930. Ч. 1–4).

Висновки. У процесі пошуку та аналізу публікацій М. Качанюка на сторінках щоденної газети «Русинь» та її ілюстрованого додатка «Недѣля Русина», вміщених під псевдонімами М. Сірий (М. Сѣрый) і М. Тоня, криптонімами М. С., М. Т., С. М., К., М. і С. та без зазначення авторства, нам вдалося виявити і встановити його авторство тридцяти семи передових, культурологічних та

літературознавчих статей, театральних відгуків і рецензій та шести художніх творів і п'яти перекладів. Атрибуцію авторства багатьох публікацій та оригінальних творів М. Качанюка, і передовсім тих, які були опубліковані без підписів, нам вдалося встановити на основі його книги «Національна культура» (Ужгород, 1923) й епістолярної спадщини, спогадів чеського вченого Ф. Тішого «Ужгород 1923» (Перечин, 1992), полемічних дискусій у пресі та на підставі аналізу тематичного спрямування і стилістичних особливостей письма.

М. Качанюк належав до кола провідних авторів закарпатської преси початку 20-х рр. ХХ ст., які творили її якісно новий рівень та осмислювали історію, культуру й літературу тогочасної Підкарпатської Русі. Грунтовні публікації М. Качанюка насамперед суттєво вплинули на імідж щоденної газети «Русинь» (1923), що дозволило їй набути універсального характеру.

Література

1. Архів Розстріляного Відродження: матеріали архівно-слідчих справ українських письменників 1920–1930-х років / упорядкув., передм., прим. та комент. О. й Л. Ушкалових. Київ: Смолоскип, 2010. 456 с.
2. Брайлян Н. Качанюк Михайло Адамович. *Українська журналістика в іменах*: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 2011. Вип. 18. С. 133–134.
3. Брайлян Н. Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст. Львів, 2023. 880 с. [Видавничий оригінал].
4. Габор В. Щоденна газета «Русинь» (1923) як зразок універсального видання на Закарпатті. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 3–20. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-1](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-1).
5. Дроздовська О. До проблеми створення персоніфікованої історії української журналістики. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 450–460.
6. [Качанюк М.]. Національна культура. Ужгород: Накладом щоденної газети «Русинь», 1923. 50 с. Книжки «Русина». Ч. 16. Підп.: М. Сьрьий.
7. Комариця М. Художньо-публіцистична спадщина Софії Парфанович: слово – людина – доба. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 307–333. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-14).
8. Мольнар М. Пам'яті невідомого українського письменника, перекладача та шевченкознавця. *Дружно вперед*. 1989. № 4. С. 17–18.
9. Мушинка М. І. Качанюк Михайло Адамович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2012. Т. 12. С. 504.

10. Над чим працюють члени «ЗУ». *Західна Україна*. Харків, 1930. № 6. С. 56.
11. Наконечна З. Лев Чубатий (1895–1966): невідомі факти біографії редактора видавничого концерну «Українська Преса». *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 333–342. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-15).
12. Попик В. І. Виклики буремної доби і нові обрії української біографіки. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. пр. Київ, 2022. Вип. 23. С. 13–43.
13. Процик-Кульчицька М. Українські митці у пресознавстві: проблеми біографування та джерельна база. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 460–470.
14. Серeda О. Редакційно-видавнича та журналістська діяльність Степана Дмоховського (міжвоєнний період). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 366–387. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-17](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-17).
15. Сніцарчук Л. Журналістська діяльність Олександра Ковалевського у 1910–1939 рр. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27).
16. Тіхий Ф. Ужгород 1923 / пер. з чес. Лариси Мольнар. Перечин, 1992. 48 с.
17. Kulesza N. Artur Seelieb (1878–1958) – jako publicysta i popularyzator ukraińskiej kultury. *Prace historyczno-archiwalne*. Archiwum Państwowe w Rzeszowie & Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Rzeszowie. Rzeszów, 2020. T. XXXII. S. 177–189. DOI: <https://doi.org/10.30657/pha.32.2020.10>.

References

1. (2010). *Arkhiv Rozstrilianoho Vidrozhennia: materialy arkhivno-slidykh sprav ukraïnskykh pysmennykiv 1920–1930-kh rokiv* [Archive of the Executed Renaissance: materials of archival and investigative cases of Ukrainian writers of the 1920s and 1930s] / Uporiadkuv., peredm., prym. ta koment. O. i L. Ushkalovykh, Kyiv: Smoloskyp, 456 s. (in Ukr.).
2. Brailian, N. (2011). Kachaniuk Mykhailo Adamovych [Kachanyuk Mykhailo Adamovych], *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh*: materialy do entsykloped. slov., Lviv, (18), 133–134. (in Ukr.).
3. Brailian, N. (2023). Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukraïnskykh avtoriv XIX–XXI st. [Hidden names: a dictionary of pseudonyms of Ukrainian authors of the XIX–XXI centuries], Lviv, 880 s. [Vydavnychiy oryhinal] (in Ukr.).
4. Gabor, V. (2021). Shchodenna hazeta «Rusyn» (1923) yak zrazok universalnogo vydannia na Zakarpatti [Daily newspaper “Rusyn” (1923) as an example of a universal publication in Transcarpathia], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29)), 3–20. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-1](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-1) (in Ukr.).

5. Drozdovska, O. (2014). Do problemy stvorennia personifikovanoi istorii ukrainskoi zhurnalistyky [To the problem of creating a personalized history of Ukrainian journalism], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (4(22)), 450–460 (in Ukr.).
6. [Kachaniuk, M.]. (1923). Natsionalna kultura [National Culture], Uzhhorod: Nakladom chtodennoi hazety «Rusyn», 50 s. Knyzhky «Rusyna», no. 16. Pidp.: M. Siryi (in Ukr.).
7. Komarytsia, M. (2021). Khudozhno-publitsystychna spadshchyna Sofii Parfanovych: slovo – liudyna – doba [Artistic and journalistic heritage of Sofia Parfanovych: word – person – age], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29)), 307–333. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-14) (in Ukr.).
8. Molnar, M. (1989). Pamiati nevidomoho ukrainskoho pysmennyka, perekladacha ta shevchenkoznavtsia [In memory of the unknown Ukrainian writer, translator and Shevchenko expert], *Druzhno vpered*, (4), 17–18 (in Ukr.).
9. Mushynka, M. I. (2012). Kachaniuk Mykhailo Adamovych [Kachanyuk Mykhailo Adamovych], *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, Kyiv, (12), 504. (in Ukr.).
10. (1930). Nad chym pratsuiut chleny «ZU» [What the members of «ZU» are working on], *Zakhidnia Ukraina*, Kharkiv, (6), 56 (in Ukr.).
11. Nakonechna, Z. (2021). Lev Chubatyi (1895–1966): nevidomi fakty biohrafii redaktora vydavnychoho kontsernu «Ukrainska Presa» [Lev Chubatyi (1895–1966): unknown facts about the biography of the Ukrainian Press publishing concern editor], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29)), 333–342. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-15) (in Ukr.).
12. Popyk, V. I. (2022). Vyklyky buremnoi doby i novi obrii ukrainskoi biohrafiky [Challenges of turbulent times and new horizons of Ukrainian biography], *Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica: zb. nauk. prats*, Kyiv, (23), 13–43 (in Ukr.).
13. Protsyk-Kulchytska, M. (2014). Ukrainski myttsi u presoznavstvi: problemy biohrafuvannia ta dzherelna baza [Ukrainian artists in press studies: biographical problems and source base], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (4(22)), 460–470 (in Ukr.).
14. Sereda, O. (2021). Redaktsiino-vidavnycha ta zhurnalistska diialnist Stepana Dmohovskoho (mizhvoiennyi period) [Editorial, publishing and journalistic activities of Stepan Dmohovskiy (interwar period)], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29)), 366–387. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-17](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-17) (in Ukr.).
15. Snitsarchuk, L. (2020). Zhurnalistska diialnist Oleksandra Kovalevskoho u 1910–1939 rr. [Journalistic activity of Oleksandr Kovalevskiy in 1910–1939], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (10(28)), 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27) (in Ukr.).
16. Tikhyyi, F. (1992). Uzhhorod 1923 [Uzhhorod 1923] / per. z ches. Larysy Molnar, Perechyn, 48 s. (in Ukr.).

17. Kulesza, N. (2020). Artur Seelieb (1878–1958) – jako publicysta i popularyzator ukraińskiej kultury [Artur Seelieb (1878–1958) – as a publicist and popularizer of Ukrainian culture], *Prace historyczno-archiwalne*. Archiwum Państwowe w Rzeszowie & Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Rzeszowie, Rzeszów, (XXXII), 177–189. DOI: <https://doi.org/10.30657/pha.32.2020.10> (in Pol.).

Vasyl Gabor

Candidate of Science (Philology), Senior Research Fellow,
Senior Researcher at the Press Studies Research Institute
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

MYKHAILO KACHANYUK AS THE EDITOR OF THE NEWSPAPER «RUSYN» (1923): ATTRIBUTION OF AUTHORSHIP AND IMAGE FACTOR

In the article, the authorship of thirty-seven publications encompassing cultural, literary, and progressive themes, alongside theater reviews, critiques, six art pieces, and five translations by the lesser-known repressed Ukrainian writer, publicist, literary critic, translator, and editor Mykhailo Kachanyuk (1889–1937) has been analyzed and clarified. These works were published in the pages of the Uzhhorod daily newspaper «Rusyn» (1923) and its illustrated supplement «Nedilya Rusyna» (1923) under the pseudonyms M. Siryi (М. Сърый) and M. Tonya, as well as the code names M. C., M. T., C. M., K., M., C. and without specified authorship.

The attribution of authorship for many publications and original works of M. Kachanyuk, especially those lacking signatures, was established based on his publication «Natsionalna kultura» (Uzhhorod, 1923) and his epistolary legacy. Additional sources involved the memoirs of Czech scholar F. Tichý under the name of «Uzhhorod 1923» (Perechyn, 1992), polemical discussions in the press, and an analysis of the thematic direction and stylistic features of his writing.

M. Kachanyuk's comprehensive publications significantly influenced the qualitative standard of the «Rusyn» newspaper and its image, enabling the publication to acquire a universal character and leaving a vivid mark on the Transcarpathian press in the early 1920s.

Keywords: Mykhailo Kachanyuk, editor, *Rusyn* newspaper, *Nedilya Rusyna* supplement, attribution of authorship, image factor, publications.

Олеся ДроздовськаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
olesyadroz@gmail.com

УДК 070(=161.2)(518)"19"(092)

**ІВАН ПАСЛАВСЬКИЙ (1896–1947): КОЛІЗІЇ БІОГРАФІЇ,
РЕДАКТОРСЬКА І ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-6

Досі маловивченим залишається один із сегментів історії української друкованої журналістики XIX–XX ст. – українська преса, яка виходила у Китаї впродовж 1917–1944 рр. Люди, які брали участь у її створенні та функціонуванні, незаслужено забуті, а їхня визначальна роль у розвитку цього національного соціального інституту – неоцінена. Саме тому об'єктом нашого дослідження було обрано постать одного з активних учасників українського національного життя у Східній Азії – Івана Паславського. Увагу зосереджено на вивченні його співпраці з українськими часописами, які у 20–30-х рр. XX ст. виходили у Харбіні. Уточнено окремі епізоди життєвого шляху І. Паславського. Акцентовано ті фрагменти біографії, які потребують подальшого вивчення. Досліджено участь у заснуванні, видаванні й редагуванні таких пресових видань, як: «Далекий Схід» (1925–1926), «Маньчжурський Вістник» (1932–1937), «Українське Життя» (1925), «Українські “Листи з Далекого Сходу”» (1932). Наголошено на його співучасті у функціонуванні сторінки «Украинская Жизнь» у російськомовній газеті «Гун-Бао» (1929–1930). На шпальтах зазначених видань й у газеті «Далекий Схід» (1938–1939) виявлено понад сорок публікацій І. Паславського. Відзначено, що свої матеріали він підписував справжнім іменем, криптонімом І. П., псевдонімом Лев Галицький або залишав анонімними. Визначено проблематико-тематичний спектр його журналістської спадщини. Наголошено на необхідності продовження наукових пошуків щодо з'ясування

суперечливих фрагментів біографії І. Паславського і його діяльності як журналіста. Окреслено перспективи наукових студій, присвячених вивченню української преси у Китаї 1917–1944 рр., та осіб, які брали участь у її функціонуванні.

Ключові слова: Іван Паславський, Харбін, українська преса, «Далекий Схід» (1925–1926), «Далекий Схід» (1938–1939), «Маньджурський Вістник», сторінка «Украинская Жизнь», «Українське Життя», «Українські “Листи з Далекого Сходу”», журналістська і редакторська діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах повномасштабної російсько-української війни, зростання політичного та військового напруження у різних регіонах світу, загострюється розуміння цінності кожного життя, цінності внеску (навіть назагал непомітного) кожної людини у розвиток різних сфер суспільної взаємодії. Дотепер ще багато дійових осіб історії української преси XIX–XX ст. залишаються поза увагою популярних виступів та наукових дискусій. Спричинено це як кількістю осіб, що брали участь у функціонуванні газет та журналів¹, так і розпорошеністю, недоступністю для дослідників з різних суб’єктивних чи/та об’єктивних причин джерел інформації, а то й і втратою їх у часи різних соціальних катаклізмів XX ст. Сьогодні людиноцентричний напрям пресознавчих студій представлений чималою кількістю різножанрових матеріалів – від словникових гасел до дисертаційних робіт та монографій. Проте і надалі у цьому керунку залишається багато невідомих чи малознаних епізодів, які потребують ретельного вивчення, переосмислення, доповнення, уважного корегування тощо.

У нашій статті акцентуємо увагу на постаті Івана Паславського і його співучасті у формуванні та функціонуванні українського медійного простору у Східній Азії упродовж 20–30-х рр. XX ст. Він був одним із небагатьох представників української діаспори у цьому регіоні, які докладали неймовірних зусиль, аби українська преса, «не дивлячись на всі матеріальні труднощі, брак культурних сил та на політичні умовини, все таки існувала й розвивалась» [7, с. 426].

¹ Відзначимо, що причетність до пресової журналістики багатьох із них, так би мовити, «проявляється» лише з докладним вивченням як формальних структур, так і змісту видань.

Мета дослідження: виправити неточності у біографії І. Паславського, вказати на сумнівні епізоди у ній, які на цьому етапі вивчення не вдалося ані заперечити, ані підтвердити; дослідити його співучасть як співзасновника, редактора, видавця і автора у формуванні українського медійного поля у Китаї упродовж 1920–1930-х рр.; здійснити аналіз його творчої спадщини, яка розпорошена сторінками українських часописів, що виходили у Харбіні впродовж зазначеного періоду.

Об'єкт дослідження: життєпис І. Паславського, його співучасть, насамперед як редактора і автора, у функціонуванні українських друкованих медіа, які виходили у Харбіні впродовж 20–30-х рр. ХХ ст.: журнал «Українське Життя» (1925), газети «Далекий Схід» (1925–1926), «Далекий Схід» (1938–1939), «Маньджурський Вістник» (1932–1937), «Українські “Листи з Далекого Сходу”» (1932), сторінка «Украинская Жизнь» (1929–1930) у часописі «Гун-Бао».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Осмислення специфіки формування і функціонування системи української преси ХІХ–ХХ ст. чи конкретного часопису через аналіз участі кожного із співучасників цих процесів – це основне завдання окремого напрямку пресознавчих досліджень. У них акцент переноситься на людину, її життєвий шлях, переконання, досвід, персональну участь у різних сферах суспільної активності тощо. Водночас у цих розвідках увага зосереджується на таких формах співробітництва особи із пресовими виданнями, як: ініціатор створення, меценат, видавець, редактор, автор. Сьогодні науковці акцентують увагу на публікаційній активності у пресі знаних історичних фігур (згадаємо наукові статті І. Євдокименко [8], О. Католи [12], М. Комариці [14], Л. Сілевич [40], Л. Сніцарчук [42], М. Яблонського [49], В. Яременка [52]) та повертають із забуття невідомих чи маловідомих співтворців українського пресового поля (серед досліджень останніх років – розвідки З. Наконечної [20], О. Середи [39], М. Скорика [41], О. Хоменко [46]). Однак ще багато співучасників функціонування українських друкованих засобів масової інформації в Україні й світі залишаються поза фокусом уваги дослідників. Одним із них є «відомий український культурник» [51] І. Паславський. Лише у ХХІ ст. завдяки словниковим гаслам, які були опубліковані

в укладених В. Черномазом енциклопедичних довідниках «Зелений Клин» [11] й «Українці в Китаї» [44], в Енциклопедії історії України [29] та Енциклопедії Сучасної України [48], його ім'я повернулося із забуття. Окремі деталі життєвого шляху й діяльності у сфері масової комунікації І. Паславського зафіксовані у книгах І. Світа [38], А. Попка [32], О. Хоменко [46] й на шпальтах українських часописів, які виходили у Китаї і США.

Новизна. Уточнено біографічні дані І. Паславського – одного з провідних українських громадських діячів у Східноазійському регіоні. Вивчено його діяльність як співзасновника, редактора, видавця і автора українських часописів, які виходили у Харбіні впродовж 20–30-х рр. ХХ ст.

Методи дослідження. Для підготовки статті застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Серед них: історичний (для встановлення та інтерпретації першоджерел інформації про редакторську, журналістську діяльність І. Паславського і часописи, з якими він співпрацював); біографічний та гіпотетично-дедуктивний (для реконструкції життєвого й творчого шляху І. Паславського, виявлення і корекції помилок та неточностей у відомих словникових гаслах про нього); прес-кліпінг (для відбору на шпальтах пресових видань матеріалів за підписами І. Паславського); аналітичний та описовий (для розкриття тематики творчого доробку).

Виклад основного матеріалу. Небагато відомостей про ранні роки життя Івана Паславського дійшло до наших днів. Проте, незважаючи на доволі скупі, відібрані з різних джерел інформації дані, нам вдалося зауважити низку розбіжностей, що закралися у словникові гасла про нього. Вони опубліковані в енциклопедичних довідниках «Зелений Клин» [11, с. 149], «Українці в Китаї» [44], на поважних електронних ресурсах «Енциклопедія історії України» [29] й «Енциклопедія Сучасної України» [48]. Йдеться насамперед про його по батькові, дату, місце народження та смерті. Впевненість у тому, що не вся інформація зазначеного гатунку є достовірною, підсилила відома розвідка Івана Світа «Українсько-японські взаємини 1903–1945», яка вийшла друком у Нью-Йорку 1972 р. У ній

поруч з іменем І. Паславського подається ініціал «М.»² [38, с. 79, 84] та наголошується, що він «родом з Перемишля» [38, с. 84]. Натомість у довідниках «Зелений Клин» та «Українці в Китаї» зазначається, що І. Паславський народився «31.05.1895, с. Буців», яке нині у складі Яворівського р-ну Львівської обл., помер – «після 1947, сел. Абезь, Комі АРСР, СРСР» [11, с. 149], а за іншою версією – після 1945 р. [48]. В оновленій редакції словникової статті про І. Паславського на ресурсі «Енциклопедія історії України» дублюється інформація про дату, місце народження й смерті (1947 р.), однак по батькові зазначено як «Стефанович». До слова, у першій редакції цієї статті, за авторства дослідника історії української діаспори у Далекосхідному регіоні А. Попка, відомостей про роки народження і смерті та по батькові І. Паславського немає, а місцем народження вказується місто Перемишль (тепер – Польща) [29].

Істину, як нам видається, вдалося встановити завдяки виданням «Книга памяти жертв политических репрессий. Свердловская область» [13] і «Покаяние: Коми республиканский мартиролог жертв массовых политических репрессий» [30]. У першому зафіксовано Паславського Івана Михайловича, який народився 1896 р. у Перемишлі [13, с. 111], а у другому – Паславського Івана Стефановича, народженого у 1895 р. у «с. Буцив, Медиковский район, Дрогобычская область» (тепер – Яворівського р-ну Львівської обл.), в'язня Ухто-Іжемського виправно-трудового табору, заарештованого 15 жовтня 1947 р. та засудженого 4 листопада цього ж року до десяти років позбавлення волі [30, с. 815]. Про те, що саме перший із них є об'єктом нашого наукового зацікавлення, переконує той факт, що він, як зазначено у згаданому джерелі, працював в управлінні Української національної колонії у Харбіні [13, с. 111].

Ще на двох епізодах з біографії І. Паславського, які зафіксовані у згаданих раніше енциклопедичних гаслах за авторства В. Чорномаза, хочемо зупинити увагу. Йдеться про місце його навчання та участь в організації Пласту на Яворівщині. У них зазначається, що І. Паславський навчався «в гімназії в

2 Нещодавно його розкрив (як «Михайлович») В. Чорномаз в енциклопедичних гаслах, опублікованих у виданнях «Українці в Китаї» [44] й Енциклопедії Сучасної України [48].

Яворові, де став одним із засновників та провідників Пласту (1913)» [11, с. 149; 48]. Цю інформацію автор словникових гасел почерпнув із статті В. Масюка «Історія 17-го Пластового Куреня ім. М. Драгоманова в Яворові», який, покликаючись на І. Світа, розповідав про те, як склалася доля І. Паславського після вступу до легіону УСС [18, с. 525]. Однак зафіксовані І. Світом дані, як ми уже з'ясували, стосуються І. М. Паславського. Таким чином, ймовірно, відбулося об'єднання біографій Івана Михайловича Паславського та Івана Стефановича Паславського. Дозволимо собі припустити, що відомості про місце навчання та пластову діяльність стосуються радше Івана Стефановича.

Отже, оновлена, хоча і надалі з низкою невідомих, біографія діяльного представника української громади у Харбіні та учасника процесу формування українських друкованих засобів масової інформації у Східноазійському регіоні матиме такий виклад.

Паславський Іван Михайлович народився 1896 р. у м. Перемишль (тепер – Польща). Навчався у місцевій гімназії³. З початком Першої світової війни вступив до лав Українських січових стрільців⁴. Мав чин старшини [38, с. 93]. У січні 1915 р. потрапив до російського полону й був вивезений до табору військовополонених у Павлограді (тепер – Омської обл., РФ) [38, с. 84]. Після звільнення з табору залишився у Сибірському краї, створив сім'ю [11, с. 149; 18, с. 525]. У 1920 р. перебрався до Владивостока [11, с. 149], пізніше – до Іркутська [48]. Із утвердженням радянської влади на теренах колишньої Російської імперії змушений був у 1923 р. переїхати до Харбіна. Тут, як зазначено у книзі О. Хоменко, був торгівцем⁵ [46, с. 109]. Водночас, незважаючи на складні обставини життя емігранта, з головою поринув у громадську роботу. Був одним з ініціаторів

³ Припускаємо це, опираючись на матеріали А. Артимовича «Учні Перемиської гімназії в українських військових формаціях 1914–1920 рр.» [1] та М. Хроновята «Організація Українських Січових Стрільців у Перемишлі» [47].

⁴ Можливо, саме його згадують А. Артимович та М. Хроновят у переліку «прізвищ стрільців з перемиської сотні» [1, с. 160; 47, с. 37]. Свою участь у Першій світовій війні у складі збройних сил Австро-Угорщини І. Паславський підтвердив у замітці «Хвилину уваги», яка була надрукована у газеті «Маньжурський Вістник» [27].

⁵ В. Чорномаз наомість стверджує, що викладав у лиці Св. Миколая [11, с. 149; 44]. Розбіжність цих даних, а також інформація про переїзд І. Паславського з Владивостока до Іркутська наводять на думку про те, що і в цих фрагментах відбулося сплетення життєписів двох людей.

та співзасновників Українсько-галицького комітету у м. Харбін, який з метою надання допомоги військовополоненим галичанам розпочав роботу у червні 1924 р. Станом на 1925 р. (можливо, від перших днів) І. Паславський був головою ради цієї організації [5]. Входив до складу ініціативної групи (разом з Р. Барилловичем, Г. Тоцьким, Ф. Богданом, В. Кушнарєнком, Д. Пономарєнком та М. Козловським), заходами якої у липні 1926 р. у Харбіні було засновано товариство «Січ», перейменоване у грудні 1928 р. на «Просвіту» [31, с. 60]. Тривалий час був одним із провідних діячів цієї культурно-просвітницької організації: входив до складу правління, кілька разів обирався головою (у 1928–1933 рр. і 1935–1937 рр.), очолював її книгозбірню (вересень 1933 р. – березень 1935 р.) [11, с. 149; 31, с. 62; 45]. Окрім того, був членом президії Українського національного громадського комітету, Української ради громадських уповноважених, низки інших товариств. Брав участь у створенні Української національної громади в Маньчжоу-Го та Української національної колонії в Маньчжоу-Го (далі – УНК). Як актор-аматор долучався до діяльності драматичних гуртків «Просвіти», Спілки української молоді, УНК (від 1938 р. очолював Українське театральне-співоче товариство при цій організації). Виступав на харбінському радіо з лекціями, серед яких – присвячена М. Лисенкові, з нагоди роковин його смерті, від 1941 р. вів курси українознавства, які функціонували при УНК, входив до складу української трупи в Українському національному домі. У 1944 р. був обраний секретарем УНК, однак через заборону японської влади не зміг приступити до виконання своїх обов'язків [11, с. 149; 34; 48; 51].

Точної дати смерті та місця захоронення І. М. Паславського дотепер не встановлено. Про останні роки його життя відомо таке: у 1945 р., після окупації Маньчжурії радянськими військами, його було вивезено до СРСР [11, с. 150]; заарештовано 8 березня 1947 р., а 10 травня цього ж року засуджено до десяти років виправно-трудових таборів [13].

Окрім зазначеної активної громадської діяльності, І. М. Паславський залишив по собі слід як людина, що докладала чималих зусиль, аби забезпечити українській громаді у Харбіні рідномовне пресове представництво. Першим відомим нині досвідом співробітництва І. Паславського із друкованими засобами масової

інформації стала робота кореспондентом у російській газеті «Вечерняя газета» [11, с. 149], яка під редагуванням письменника В. Іванова виходила у Владивостоці упродовж 1921–1922 рр. [15]. Серед активних співробітників цього видання був також І. Світ, про що свідчать публікації за його підписами. Їх можна переглянути у числах зазначеного часопису, які в електронному форматі представлені на сайті Державної публічної історичної бібліотеки Росії. Матеріалів І. Паславського у цих числах, на жаль, не виявлено.

Від 18 вересня до 27 листопада 1925 р. у Харбіні виходив щотижневий журнал «Українське Життя». Цей часопис розпочав свій шлях до української аудиторії за вкрай несприятливих умов, які описані в опублікованих у тижневику «Маньджурський Вістник» спогадах «Українська преса Д. Сходу» [43]. «Потреба в українському друкованому слові, – зазначав невідомий автор, – вже тоді (у 1925 р. – О. Д.) була дуже великою, а тому гурток патріотів, вбачаючи... занепад громадського життя після приходу до “влади” в “Українському Клюбі” українських большевиків та їх прихвостнів, постановив боротись з цим лихом, у першу чергу друкованим словом» [43]. Однак перепоною до втілення задуму у життя стала, як повідомлялося у цій публікації, «хінська влада куплена і перекуплена большевицькими грішми», яка «навіть і слухати не хотіла про те, щоб українці могли легально видавати свою газету» [43]. Групою ентузіастів, очолюваною В. Опадчим⁶, усе ж було знайдено вихід: після тривалих пошуків заангажовано «за скромну плату ніпонця п. Окавару, що видавав в московській мові щоденну газету “Восток”. Він погодився, щоб український тижневик під назвою “Українське Життя” виходив як додаток до “Востока”» [43]. Саме тому у вихідних даних журналу зазначається: «Видавець-редактор: Окавара». Однак, як повідомляв автор цитованих спогадів, на посаду редактора було запрошено саме І. Паславського, який із «запалом приступив до діла» і «вів редакцію самотужки». «І треба було бачити нераз таку

⁶ Опадчий Василь Степанович (1872–1934) – український підприємець (будівельна справа), активний громадський діяч і «ширий жертводавець» [37]. Був співзасновником, адміністратором, експедитором та жертводавцем журналу «Українське Життя». Як зазначалося у спогадах «Українська преса Д. Сходу», він «кинув сотні карбованців на тижневик... без нього і одного числа не появилось би» [43].

картину, – відзначав він, – вже далеко за північ, в друкарні, при миготячому світлі редактор виправляє сьому, восьму коректуру...» [43]. Таким чином, І. Паславський, який вважав, що часопис має бути міцним ґрунтом для об'єднання українців у Східній Азії [2], дбав про те, аби його цільова аудиторія отримувала інформацію у якісному викладі. Незважаючи на всі його титанічні зусилля, видання усе ж виходило з одруківками. Як пояснював редактор, це траплялося через те, що працівниками друкарні були «чужинці», які не володіли українською мовою [4].

Редактор Паславський вів активну комунікацію з читачами не лише з приводу певних видавничих проблем. Він намагався залучати їх до ведення на сторінках видання дискусій з провду конкретних питань. Наприклад, у коментарі до замітки «Музей визвольної боротьби України» він пропонував читачам висловитися на шпалтах журналу, як краще організувати збір матеріалів про українське суспільно-політичне, культурне тощо життя на Далекому Сході «з часів визвольної боротьби України» [36].

У журналі «Українське Життя» віднаходимо низку матеріалів, що ілюструють діяльність І. Паславського не лише як редактора, а й маркетолога. «Кожний українець національно свідомий, знаний зі своєї чесноти, – апелював редактор до почуття відповідальності за справу загальнонаціональної ваги, – внесе негайно передплату на “Українське Життя”. У цілому світі є біля 300 українських часописів і журналів. На один мільйон українців на Д.-Сході є тільки один український журнал!» [35]. У першому числі він повідомляв, що надсилав до редакцій і видавництв (ймовірно, інших українських пресових видань) по два примірники «Українського Життя» з надією на рівноцінний обмін [3]. У такий спосіб редактор досягнув поширення серед широкої української аудиторії інформації про вихід на медіаринок нового пресодруку. Наприклад, 26 жовтня 1925 р. у щоденнику «Свобода» (Джерсі-Сіті) було опубліковано замітку «Українська газета в Азії». Її автор писав: «Перше число журналу представляється надзвичайно гарно і заслуговує на те, щоб поручити його нашим читачам до як найбільшого поширення. [...] Промовив до нас український кольтоніст, що почав творити своє власне життя на грані старих культур, народів Сходу: Японії, Хін і Монголії. [...]

По інформаціях пізнати, що редакція в руках вправних, свідомих ідейних людей, які вдержують тісний зв'язок з краєм. [...] Привітаймо пробуджене життя на Далекому Сході та замовимо собі журнал таких як ми емігрантів з далекої Азії, недалекого Тихого Океану» [17].

У другому числі «Українського Життя» І. Паславський опублікував лист читача, який мав переконати тогочасну потенційну читацьку аудиторію, а нині свідчить про те, що редагований ним пресовий проєкт був необхідний українцям, які за різних обставин опинилися на відстані кількох тисяч кілометрів від рідної землі. «Я так несподівано вражений цією Дорогою Ластівкою, – писав кореспондент, – що не маю слів висловити так, як мені того б хотілося, своє задоволення, свою щирю і велику подяку Тим Громадянам Українцям, котрі взяли на себе початок сього великого і разом з тим надзвичайно поважного тягару видання (одинокого на весь Далекий Схід) Українського Часопису. [...] Золотими скрижалями напишуться імена їх в історії визвольної боротьби за нашу Батьківщину. Хай наш журнал, писаний дорогою нам Рідною Мовою, буде тою провідною зіркою, яка показуватиме шлях соткам тисяч наших Братів...» [50, с. 12]. Незважаючи на гостру затребуваність з боку української аудиторії, як свідчить цитований матеріал, журнал припинив функціонування разом із газетою «Восток» через недостатнє фінансове забезпечення [43].

Від грудня 1925 р. до травня 1932 р. українська громада в Харбіні не мала рідномовного пресового речника, якщо не брати до уваги часопис «Далекий Схід», про який йтиме мова згодом. Усі спроби представників української громадськості не змогли подолати муру заборон з боку китайської поліції. Автор цитованих раніше спогадів з цього приводу писав: «Старання перед хінською–гомінданіською владою, щоб дозволили друкувати газету українською мовою, завдяки більшовикам та правим московським групам, не дали ніяких результатів» [43]. У цей період вакуум в українському інформаційному просторі заповнила сторінка п. н. «Украинская Жизнь» у китайському російськомовному щоденнику «Гун-Бао»⁷ [38, с. 84; 44, с. 298–300]. Вона функціонувала від 26 січня 1929 р. до 22 серпня

⁷ Світ побачило 72 числа накладом «понад 850 тисяч примірників» [38, с. 84].

1930 р. Її редактором був І. Світ, а одним з активних авторів та співредактором – І. Паславський [11, с. 149; 44, с. 300].

Ситуація з українським пресовиданням у Східноазійському регіоні покращилася після 1 березня 1932 р., коли постала «Маньджурська Імперія, що проголосила вільні права для усіх народів, в цьому числі і для українців» [43]. Скориставшись такою можливістю, І. М. Паславський «рішився на ризиковане діло» [43] – 1 травня цього ж року випустив у світ перше число двотижневика «Українські “Листи з Далекого Сходу”». Дозвіл на його видавання він, як запевняє І. Світ, отримав від архимандрита Фабіяна Абрантовича [38, с. 108]. Нині не зовсім зрозуміло, на підставі чого Апостольський адміністратор для католиків східного обряду в Харбіні міг вирішувати долю українських друкованих ЗМІ.

Як голова харбінської «Просвіти», І. Паславський підтримував зв'язок із представниками українських товариств й організацій в Галичині, з діаспорою у країнах Європи й Америки. У листуванні з ними він (зазначається у спогадах, на які ми опираємося) повідомляв про наміри видавати україномовну газету в Харбіні [43]. Звертаючись до своїх адресатів, видавець і редактор новоствореного часопису писав: «“Листи з Д/Сходу” – це скромний почин українського слова в Азії, що повинні заповнити хоч в частині велику прогалину та подавати закордонним українцям необхідні інформації про життя, працю й стремління українців Д/Сходу» [43]. Ці матеріали, на думку автора спогадів п. н. «Українська преса Д. Сходу», «зробили своє, подали досить інформаційного матеріалу, та пробудили ще більший інтерес українства до справ Д/Сходу» [43]. Проте цей інтерес не мав практичного втілення. І. Паславський вклав у видавання газети понад 200 000 крб [43]. На ці кошти вдалося випустити у світ лише п'ять чисел: здвоєне ч. 5/6 вийшло 15 липня 1932 р. У ньому редактор звертався до читачів із проханням негайно прийти на допомогу газеті, оскільки за два місяці функціонування вона отримала лише двох передплатників [6]. І це притому, що І. Паславський неодноразово нагадував: для того, аби двотижневик у чотиристорінковому форматі зміг виходити цілий рік, йому достатньо трьохсот підписників. При умові отримання п'ятиста річних передплатників видавець-редактор планував збільшити обсяг видання до восьми сторінок [10].

У джерелах інформації зафіксовано низку інших фактів співучасті І. Паславського у створенні українських пресових видань у Харбіні. Зокрема, він (разом з В. Опаччим) входив до складу ініціативної групи, заходами якої було засновано газету «Далекий Схід»⁸. За поданням А. Попка, впродовж 1925–1926 рр. [33], а В. Черномаза – у 1925 р. [44, с. 70], світ побачило лише два числа цього часопису.

Як згадував І. Світ, І. Паславський разом з ним брав участь у перемовинах із представником японської влади у Харбіні щодо справи заснування української газети у місті, а згодом «багато допомагав» у випуску першого числа двотижневика «Маньджурський Вістник» [38, с. 111, 114]. За його ж свідченнями, незважаючи на те, що його (І. Світа. – *О. Д.*) прізвище фігурувало у вихідних даних газети, у «редакційній праці брало участь чимало українців, головню з управи Товариства “Просвіта”». Склад редакції остаточно був сформований у квітні 1933 р., і одним з її членів обрано І. Паславського [16]. Окрім того, він мав виконувати функції адміністратора додатка до «Маньджурського Вістника» – щомісячного часопису, «органу української націоналістично-державницької думки на Далекому Сході»», який п. н. «Ватра» планувалося видавати від червня 1934 р. [9; 11, с. 149]. Однак цей пресовий проєкт редакції харбінського тижневика не вдалося реалізувати.

Співробітництво І. М. Паславського з українськими друкованими засобами масової інформації, які виходили у Харбіні впродовж 20–30-х рр. ХХ ст., не обмежувалося лише функціями співзасновника, видавця та редактора. На шпальтах кожного із згаданих видань, а також у часописі «Далекий Схід» (Харбін, 1938–1939)⁹ відклалися різножанрові тексти за його підписами: справжнє ім'я та прізвище, криптонім І. П., псевдонім Лев Галицький і його варіант Л. Галицький. На час підготовки цієї розвідки ми зафіксувати понад двадцять авторизованих публікацій І. Паславського у цих виданнях. Однак ця цифра не

⁸ До сьогодні дослідникам не вдалося віднайти жодного числа цього часопису й встановити дату виходу першого. Тому важко зрозуміти, чи газета виходила до вересня 1925 р., чи у грудні 1925 р. – на початку 1926 р. (до появи або після припинення функціонування «Українського Життя»).

⁹ О. Хоменко зазначає, що І. Паславський був одним із журналістів цього видання [46, с. 109].

є остаточною, оскільки у нашому розпорядженні були неповні комплекти газет «Маньджурський Вістник» та «Гун-Бао». Чимало публікацій у часописах журналіст уміщував без підписів, як, наприклад, у журналі «Українське Життя». На тому, що автором усіх надрукованих у ньому передових статей був І. Паславський, наголошує В. Черномаз [44, с. 357–358]. Висловимо припущення, що матеріали у цьому часописі, підписані від імені редакції чи адміністрації, також належать йому, як і більшість (а можливо, й усі) неавторизованих публікацій на шпальтах газети «Українські “Листи з Далекого Сходу”». Однією з підстав для таких сміливих міркувань є повторюваність тем, схожість у формулюванні думок, пропозицій щодо вирішення різних проблем життя українців у Китаї, які журналіст висловлював у авторизованих та анонімних матеріалах.

Головна ідея журналістського доробку І. Паславського суголосна з основним завданням журналу «Українське Життя», яке він окреслив у програмній статті. Полягає вона у боротьбі за «цілковите національно-соціальне визволення українського народу» й консолідацію усіх сил задля втілення у життя спільної мети – досягнення самостійності соборної України [2, с. 2]. У його творчій спадщині можна виділити три основні проблемні напрями, на яких і зупинимо увагу.

Перший: історія українського національного життя на Зеленому Клині, у Сибіру й Китаї. І. Паславський акцентував події періоду Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. й у 1920–1930-х рр. Привертая увагу до діяльності українських громадських товариств й організацій. Порушуючи питання збереження документів та матеріалів, які у майбутньому можуть бути цінним джерелом до вивчення суспільно-політичного, культурного, економічного тощо життя українців у цих регіонах, наголошував: «Д-Схід має багато пам'яток з часів визвольної боротьби України. Багато усякого цінного матеріалу загинуло, но ще багато залишилось у громадян... Рік за роком йде, пам'ятки нищатья, гублятья, передаютья в чужі руки, тож слід нам подбати, щоб зберегти ті цінности, на які звичайно мало хто з нас звертає увагу» [36]. Наслідком прагнення журналіста до формування історичної пам'яті та збереження документальних свідчень став його пресовий проєкт – газета «Українські “Листи

з Далекого Сходу”». Її сміливо можна назвати літописом українського життя на далекосхідній території нинішньої Російської Федерації й у Східній Азії до 1932 р.

У творчому доробку І. Паславського є й матеріали, присвячені окремим епізодам історії українських друкованих засобів масової інформації, а саме: журналу «Українське Життя», який у 1921 р. виходив у Нікольську-Уссурійському (тепер – РФ) [25], й сторінці «Украинская Жизнь» у харбінській газеті «Гун-Бао» [22]. У статті, присвяченій першому року функціонування української сторінки у китайській російськомовній газеті, І. Паславський писав: «Здавалося б, що у житті українців в Маньчжурії річниця української сторінки, не така вже й велика подія. – Ну, що ж, вийшло 44 сторінки, що тут такого особливого? Але ми, звісно неупереджено, повинні визнати, що це справа не проста, звичайна, але навпаки має велике значення. [...] ...у загальному підсумку, це 400 000 сторінок, прочитаних в тому ж підсумку, сотнями тисяч людей, і своїми і чужими. Все, що було більш помітним, цікавим, друкувалося в “Украинской страничкѣ”, були й статті дискусійні, що викликали відгуки не лише тут, але й за кордоном, в українській, російській і англійській пресі. [...] З відчуттям глибокого задоволення зустріли українці сторінку, тим більше, що через відсутність тут своєї української газети, сторінка замінювала її. ... вона пробуджувала в них найкращі наміри, висвітлювала та інформувала про життя їхньої батьківщини»¹⁰ [22].

Другий: актуальні питання українського громадсько-політичного життя. І. Паславський був переконаний, що преса – «це не тільки голос громадянства, але і його дзеркало, в котрому мусять відбиватись його прями й криві лінії» [27]. Тому у своїх матеріалах привертав увагу й до цих «кривих ліній». Зокрема, порушував питання розбрату та інертності у середовищі п'ятдесятитисячної української громади у Китаї, наголошував на необхідності об'єднання усіх національно свідомих сил (закликав: «Усі сили, усе для організації українських мас! Організованою силою здобудем собі, всі наші права» [19, с. 1]), акцентував низький освітній та культурний рівень загалу українського суспільства, переконував у необхідності навчання молодшого покоління та просвіти старшого, наголошував на

¹⁰ Тут і далі переклад з російської мови О. Дроздовської.

потребі заснування у Харбіні української школи (підкреслював: «Національне шкільництво, поруч церкви, у кожного розвиненого народу за усі часи свого історичного буття завжди стояло на першому місці» [23]). Журналіст вправно розставляв акценти, відповідаючи на закиди опонентів у питаннях мови, політичних позицій. Наприклад, у відповіді одному із таких «критиків» писав (спеціально зберігаємо оригінальну мову публікації): «Ну и фабрикант этот Грушевский. Состряпал (не без участия нѣмцев) “галиційскую мову”, насадил “самостійное свинство”, сорок милліонов хохлов и малороссов превратил в украинцев и внѣдрил среди них этот “галиційскій жаргон”. Ну хорошо, одного только не понимаю: как же эта “галиційская мова” существовала до Грушевского, 100, 500 и 1000 лѣт тому назад?» [24]. Одним із найбільших лих українського суспільства вважав «малоросійство» як національну ідентифікацію. «До одних із найбільше осоружних явищ в житті українців в Маньджурії належить виміряюче “племя малоросів”, – зазначав І. Паславський у двотижневику «Маньджурський Вістник». – “Малороси”, “малоросійщина” – це гидка спадщина від старої Москви. [...] Сьогодні “малороси”, “малоросійщина” – це синоніми гидкої національної зради, що п'янується та побороюється рішуче і безоглядно Українською Нацією» [21].

До цієї групи можемо віднести й дискусійну статтю «Ударныя задания сибирских украинцев», яку І. Паславський опублікував на сторінці «Украинская Жизнь». У ній журналіст висловлював думку про те, що «раніше чи пізніше, політичний світ постане перед необхідністю вирішення грандіозної проблеми – створення сибірської держави, найбільшого політичного і економічного фактора не лише на азіатському континенті, але й на світовому», та розмірковував про долю і перспективи українців, які живуть у Сибіру й на російському Далекому Сході. Він наголошував, що лише при умові «повної державної незалежності Сибіру» українці, які живуть там, зможуть реалізувати свої національно-політичні, культурні й економічні прагнення, а представники українських діаспор у Китаї, в інших країнах Європи та Америки повинні їх усіляко підтримувати [26].

Третій: українсько-російські стосунки. У журналістській спадщині І. Паславського не багато публікацій, присвячених

конкретно цій проблемі. Однак при першій же нагоді він не забував нагадувати, у чому полягає першопричина майже усіх бід українського народу. При цьому він постійно констатував, ілюструючи свої твердження фактами, спроможність українців дати відсіч та вистояти навіть в умовах найжорстокішого терору. Наприклад, у журналі «Далекий Схід» підкреслював: «Україна була завжди найтвердішим горіхом для большевиків. Свідчать про це масові повстання, криваві розправи з наїздниками, процеси та розстріли, як теж і легальні протести українських большевиків проти гноблення України. Для прикладу пригадаємо, що з усіх большевицьких республік Україна боронила найзавзятіше свою конституцію й ту крихітку прав, яку ця конституція їй признавала. Один большевицький юриста доказує, що за рр. 1926–37 на усіх 33 скарг за порушення конституцій окремих республік аж 27 було від харківського українського уряду» [28, с. 131].

Висновки. Впродовж 1917–1944 рр. на землях, які тепер входять до складу Китайської Народної Республіки, виходило понад двадцять українських часописів. Люди, що були причетними до забезпечення вихідців з різних українських регіонів рідномовним пресовим представництвом, продовжують залишатися поза науковим дискурсом. Саме тому важливо вводити до наукового обігу їхні імена: застосовуючи холистичний підхід, реконструювати приватну та професійну біографії, фіксувати й аналізувати різні аспекти їхньої співучасті у функціонуванні українських пресових видань. Для встановлення усіх фактів співробітництва цих осіб із друкованими медіа, як ми бачимо на прикладі І. Паславського, необхідно залучати усі можливі джерела інформації. Адже у вихідних даних жодного із згаданих у цій розвідці часописів його ім'я та виконувані ним функції (видавця-редактора, редактора, члена редакційної колегії, співредактора) не вказувалися. Це дослідження є першою спробою ввести до наукового обігу постать І. Паславського як активного співтворця у 1920–1930-х рр. українського пресового поля у Харбіні. На сьогодні нам не вдалося остаточно встановити істину щодо окремих епізодів його біографії, яка подається у довідкових виданнях, та впевнено вести мову про нього як про автора низки анонімних публікацій, що друкувалися у таких виданнях, як «Українське Життя» та «Українські “Листи з Далекого

Сходу»». Сподіваємося, що незабаром будуть віднайдені джерела інформації, які підтвердять наші припущення.

Література

1. Артимонович А. Учні Перемиської гімназії в українських військових формаціях 1914–1920 рр. *Перемисьль – західний бастион України*: збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. Нью-Йорк; Філадельфія: Перемиський Видавничий Комітет, 1961. С. 156–162.
2. Від Редакції. Вже дев'ятий рік настав... *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 1. 18 верес. С. 1–2.
3. До В. П. Редакції і Видавництва. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 1. 18 верес. С. 16.
4. До Вш. Читачів. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 3. С. 16.
5. До українського Громадянства. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 7. 30 жовт. С. 4.
6. До шановних наших читачів. *Українські «Листи з Далекого Сходу»*. Харбін, 1932. Ч. 5/6. 1/15 лип. С. 4.
7. Дрок Р. Українці на Далекому Сході (допис з Харбіна). *Вістник*. Львів, 1939. Кн. 6. Т. II. Черв. С. 423–427.
8. Євдокименко І. Нариси Софії Русової: чинники впливу на вибір жанрової форми публікацій. *Образ*: наук. журн. Суми, 2022. Вип. 3(40). С. 29–38. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3\(40\)-29-38](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3(40)-29-38).
9. З місяця червня... *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1934. № 12(68). 14 цвітня. С. 1.
10. Звергаємось з уклінним проханням... *Українські «Листи з Далекого Сходу»*. Харбін, 1932. Ч. 3. 1 черв. С. 4. Рубр.: Біжуча хроніка.
11. Зелений Клин (Український Далекий Схід): енциклопед. довід. / уклад В. Черномаз. Владивосток: Видавництво Далекосхідного федерального університету, 2011. С. 149–150.
12. Катола О. Тематичне новаторство публікацій Софії Яблонської у галицькій пресі міжвоєнної доби. *Пресознавство / Press Studies*. Львів, 2022. Вип. 1. С. 217–226. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-14>.
13. Книга памяти жертв политических репрессий. Свердловская область. Екатеринбург: Средне-Уральское книжное издательство, 2006. Т. 6: О–П. С. 111.
14. Комариця М. Художньо-публіцистична спадщина Софії Парфанович: слово–людина–доба. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 307–333. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-14).
15. Куликова Л. К., Маслова А. Н. Дальний Восток в период Великой октябрьской социалистической революции и гражданской войны (1917–1922 гг.): указатель литературы. Хабаровск, 1968. С. 203.

16. Л. Д. Тижневик «Манджурський Вістник» 1932–1937. *Свобода*. Джерзи Ситі, 1962. Ч. 17. 26 січ. С. 4. Рубр.: 3 наукових конференцій УВАН у ЗДА.
17. М. Українська газета в Азії. *Свобода*. Джерзи Ситі, 1925. Ч. 249. 26 жовт. С. 2.
18. Масюк В. Історія 17-го Пластового Куреня ім. М. Драгоманова в Яворові. *Яворівщина і Краковеччина*: регіональний історично-мемуарний збірник. Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1984. С. 523–540.
19. На нові позиції. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 5. 16 жовт. С. 1–2.
20. Наконечна З. Лев Чубатий (1895–1966): невідомі факти біографії редактора видавничого концерну «Українська Преса». *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 333–342. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-15).
21. Паславський І. Агонія «малоросійщини». *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1935. № 12(104). 8 квіт. С. 1.
22. Паславський І. В годовщину «Украинской странички» Гун-Бао. *Гун-Бао*. Харбін, 1930. № 966. 6 февр. С. 3. Сторінка «Украинская Жизнь». Підп.: Лев Галицький.
23. Паславський І. За рідну школу. *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1933. № 22(31). 1 лип. С. 2.
24. Паславський І. Моих нѣскольکو отвѣтов. *Гун-Бао*. Харбін, 1930. № 972. 13 февр. С. 3. Сторінка «Украинская Жизнь». Підп.: Лев Галицький.
25. Паславський І. Тижневик «Українське Життя». *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1935. № 26(118). 27 верес. С. 2. Підп.: І. П.
26. Паславський І. Ударныя задания сибирских украинцев. *Гун-Бао*. Харбін, 1929. № 833. 26 сент. С. 3. Сторінка «Украинская Жизнь». Підп.: Лев Галицький.
27. Паславський І. Хвилину уваги. *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1932. № 5. 7 жовт. С. 6.
28. Паславський І. Черговий наступ большевизму на Україну. *Далекий Схід*. Харбін, 1938. Ч. 9. 20 серп. С. 131–132. Підп.: І. П.
29. Паславський Іван. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Paslavskij_I (дата звернення: 02.09.2023).
30. Покаяние: Коми республиканский мартиролог жертв массовых политических репрессий. Сыктывкар, 1999. Т. 2. Ч. 1. С. 815.
31. Попок А. Піонер українського відродження (з історії діяльності товариства «Просвіта» на Далекому Сході). *Самостійна Україна*. Київ, 2001. Ч. 4/482. Жовт.–листоп.–груд. С. 59–63.
32. Попок А. Українські поселення на Далекому Сході: іст.-соціолог. нарис. Київ, 2001. 304 с.
33. Попок А. Україномовна преса в регіоні. *Кобза: Українці в Росії*. Незалежний сайт діаспори. URL: <http://kobza.com.ua/ukrajinskyj-istorychnyj-klub/841-ukrajinomovna-presa-v-regioni-ukr.html> (дата звернення: 03.09.2023).

34. Радіо-виклад. *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1937. № 18. 2 трав. С. 2. Рубр.: Українці в Азії.
35. Редакція. До відома наших вельми шановних читачів у місті і на лінії. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 4. 9 жовт. 2 с. обкл.
36. Редакція. Шановні Громадяне! *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 1. 18 верес. С. 10.
37. Світ І. Пам'яті В. Опадчого. *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1935. № 2(94). 7 січ. С. 7. Підп.: І. С.
38. Світ І. Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972. 372 с.
39. Середя О. Редакційно-видавнича та журналістська діяльність Степана Дмоховського (міжвоєнний період). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 366–387. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-17](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-17).
40. Сілевич Л. Публікації Лідії Шишманової-Драгоманової в українській пресі першої третини ХХ ст. *Образ: наук. журн.* Суми, 2021. Вип. 2(36). С. 14–21. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2\(36\)-14-21](https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2(36)-14-21).
41. Скорик М. Повернення із забуття (за матеріалами судового процесу над Сергієм Жигалком). *Український Інформаційний Простір*. Київ, 2021. Ч. 1(7). С. 149–174. URL: <http://ukrinfospace.knuim.edu.ua/article/view/233894/232531>.
42. Сніцарчук Л. Журналістська діяльність Олександра Ковалевського у 1910–1939 рр. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27).
43. Українська преса Д. Сходу. *Маньджурський Вістник*. Харбін, 1935. № 26(118). 27 верес. С. 2.
44. Українці в Китаї (перша половина ХХ ст.): енциклопед. довід. / уклад. В. А. Чорномаз. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 634 с.
45. Філія Т-ва «Просвіта» в Харбіні. *Українські «Листи з Далекого Сходу»*. Харбін, 1932. Ч. 2. 15 трав. С. 3.
46. Хоменко О. Далекосхідна одіссея Івана Світа. Київ; Нью-Йорк, 2021. 584 с.
47. Хроновят М. Організація Українських Січових Стрільців у Перемишлі. *Вісті Комбатанта*. Торонто; Нью-Йорк, 1972. Ч. 1(57). С. 31–40.
48. Чорномаз В. А. Паславський Іван Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-880605> (дата звернення: 18.10.2023).
49. Яблонський М. Р. Редакційно-видавнича діяльність Петра Волиняка. Українська біографістика. Київ, 2020. Вип. 19. С. 243–258. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.243>.
50. Яковенко В. Лист до редакції журналу «Українське Життя» в м. Харбіні. *Українське Життя*. Харбін, 1925. Ч. 2. 25 верес. С. 12–13.
51. Японці притискають українське життя в Харбіні. *Свобода*. Держси Сіті, 1941. Ч. 254. 3 листоп. С. 2.

52. Яременко В. Журналістика і публіцистика Бориса Грінченка в контексті сьогодення. *Український Інформаційний Простір*. Київ, 2021. Ч. 2(8). С. 108–128. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/245852/243345>.

References

1. Artymovych, A. (1961). Uchni Peremyskoi himnazii v ukrainskykh viiskovykh formatsiakh 1914–1920 rr. [Students of Przemyśl Gymnasium in Ukrainian military formations 1914–1920], *Peremysl – zachidnyi bastion Ukrainy: zbirnyk materialiv do istorii Peremyslia i Peremyskoi zemli, zladzhenyi redaktsiinoiu kolegiieiu pid provodom prof. B. Zahaikvycha, Niu-York; Fyladelfiia: Peremyski Vydavnychyi Komitet*, 156–162 (in Ukr.).
2. Vid Redaktsii. (1925). Vzhe deviatyi rik nastav... [Already the ninth year has come...], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (1), 1–2 (in Ukr.).
3. (1925). Do V. P. Redaktsii i Vydavnytstv [To the highly respected Editorial Boards and Publishing Houses], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (1), 16 (in Ukr.).
4. (1925). Do Vsh. Chytachiv [To Honorable readers], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (3), 16 (in Ukr.).
5. (1925). Do ukrainskoho Hromadianstva [To Ukrainian citizens], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (7), 4 (in Ukr.).
6. (1932). Do shanovnykh nashykh chytachiv [To our honorable readers], *Ukrainski «Lysty z Dalekoho Skhodu»*, Kharbin, (5/6), 4 (in Ukr.).
7. Drok, R. (1939). Ukraintsi na Dalekomu Skhodi (dopys z Kharbina) [Ukrainians in the Far East], *Vistnyk*, Lviv, (6, II), 423–427 (in Ukr.).
8. Yevdokymenko, I. (2022). Narysy Sofii Rusovoi: chynnyky vplyvu na vybir zhanrovoy formy publikatsii [Essay of Sofia Rusova^ factors influencing the choice of genre from of publications], *Obraz: nauk. zhurn.*, Sumy, (3(40)), 29–38. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3\(40\)-29-38](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3(40)-29-38) (in Ukr.).
9. (1934). Z misiatsia chervnia... [Since June...], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (12(68)), 1 (in Ukr.).
10. (1932). Zvertaiemos z uklinnykh prokhanniam... [We humbly request...], *Ukrainski «Lysty z Dalekoho Skhodu»*, Kharbin, (3), 4. Rubr.: Bizhucha khronika (in Ukr.).
11. (2011). Zelenyi Klyn (Ukrainskyi Dalekyi Skhid) [Zelenyi Klyn (Ukrainian Far East)]: entsykloped. dovid. / uklad V. Chornomaz, Vladyvostok: Vydavnytstvo Dalekoskhidnoho federalnoho universytetu, 149–150 (in Ukr.).
12. Katola, O. (2022). Tematychno novatorstvo publikatsii Sofii Yablonskoi u halyskii presi mizhvoiennoi doby [The thematic novelty of Sofia Yablonska's publications in galician periodicals of the interwar period], *Presoznavstvo / Press Studies*, Lviv, (1), 217–226. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-14> (in Ukr.).
13. (2006). *Kniga pamyati jertv politicheskikh repressiy. Sverdlovskaya oblast*, Ekaterinburg: Sredne-Uralskoe knижnoe izdatelstvo, (6: O–P), 111 (in Rus.).
14. Komarytsia, M. (2021). Khudozhno-publitsystychna spadshchyna Sofii Parfanovych: slovo–liudyna–doba [Sofia Parfanovych's artistic and journalistic

legacy: word–personality–age], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29), 307–333. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-14) (in Ukr.).

15. Kulikova, L. K., Maslova, A. N. (1968). *Dalniy Vostok v period Velikoy oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii i grajdanskoy voynyi (1917–1922 gg.): ukazatel literatury* [The Far East during the Great October Socialist Revolution and Civil War (1917–1922): Index of Literature], Habarovsk, 203 (in Rus.).

16. L. D. (1962). Tyzhnevyyk «Mandzhurskyi Vistnyk» 1932–1937 [Weekly *Manchurian Vistnyk* 1932–1937], *Svoboda*, Dzherzy Syti, (17), 4. Rubr.: Z naukovykh konferentsii UVAN u ZDA (in Ukr.).

17. M. (1925). *Ukrainska gazeta v Azii* [Ukrainian newspaper in Asia], *Svoboda*, Dzherzy Syti, (249), 2 (in Ukr.).

18. Masiuk, V. (1984). Istoriiia 17-ho Plastovoho Kurenia im. M. Drahomanova v Yavorovi [History of the 17th Plast's M. Drahomanov's kuren in Yavoriv], *Yavorivshchyna i Krakovechchyna: regionalnyi istorychno-memuarnyi zbirnyk*, Niu York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 523–540 (in Ukr.).

19. (1925). Na novi pozytsii [To new positions], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (5), 1–2 (in Ukr.).

20. Nakonechna, Z. (2021). Lev Chubaty (1895–1966): nevidomi fakty biohrafii redaktora vydavnychoho kontsernu «Ukrainska Presa» [Lev Chubaty (1895–1966): unknown facts about the biography of the editor of publishing concern *Ukrainska Presa*], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29), 333–342. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-15) (in Ukr.).

21. Paslavskiy, I. (1935). Ahoniia «malorosiishchyny» [Agony of a Little Russian Identity], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (12(104), 1 (in Ukr.).

22. Paslavskiy, I. (1930). V godovschinu «Ukrainskoy stranichki» Gun-Bao [On the anniversary of «Ukrainian page» *Hun-Bao*], *Hun-Bao*, Kharbin, (966), 3. Storinka «Ukrainskaya Jizn». Pidp.: Lev Galitskiy (in Rus.).

23. Paslavskiy, I. (1933). Za ridnu shkolu [For my native school], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (22(31), 2 (in Ukr.).

24. Paslavskiy, I. (1930). Moih neskolko otvetov [My few answers], *Hun-Bao*, Kharbin, (972), 3. Storinka «Ukrainskaya Jizn». Pidp.: Lev Galitskiy (in Rus.).

25. Paslavskiy, I. (1935). Tyzhnevyyk «Ukrainske Zhyttia» [Weekly *Ukrainske Zhyttia*], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (26(118), 2. Pidp.: I. P (in Ukr.).

26. Paslavskiy, I. (1929). Udarnyya zadaniya sibirskikh ukraintsev [The main tasks of Siberian Ukrainians], *Hun-Bao*, Kharbin, (833), 3. Storinka «Ukrainskaya Jizn». Pidp.: Lev Galitskiy (in Rus.).

27. Paslavskiy, I. (1932). Khvylynu uvahy [A minute of attention], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (5), 6 (in Ukr.).

28. Paslavskiy, I. (1938). Chervoyi nastup bolshevizmu na Ukrainu [Another offensive of Bolshevism on Ukraine], *Dalekyi Skhid*, Kharbin, (9), 131–132. Pidp.: I. P (in Ukr.).

29. Paslavskiy Ivan. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Paslavskij_I (date of application: 02.09.2023) (in Ukr.).

30. (1999). Pokayanie: Komi respublikanskiy martirolog jertv massovyih politicheskikh repressiy [Repentance. Komi Republican martyrology of the victims of mass political repressions], *Sykytvkar*, (2, 1), 815 (in Rus.).

31. Popok, A. (2001). Pioner ukrainskoho vidrozhennia (z istorii diialnosti tovarystva «Prosvita» na Dalekomu Skhodi) [Pioneer of the Ukrainian renaissance (from the history of the activities of the «Prosvita» society in the Far East)], *Samostiina Ukraina*, Kyiv, (4/482), 59–63 (in Ukr.).

32. Popok, A. (2001). Ukrainski poseleennia na Dalekomu Skhodi: ist.-sotsioloh. narys [Ukrainian settlements in the Far East: Historical and sociological essay], Kyiv, 304 (in Ukr.).

33. Popok, A. Ukrainomovna presa v rehioni [Ukrainian-language press in the region], *Kobza: Ukraintsi v Rosii. Nezalezhnyi sait diaspyry*. URL: <http://kobza.com.ua/ukrajinskij-istorychnyj-klub/841-ukrajinomovna-presa-v-regioni-ukr.html> (date of application: 03.09.2023) (in Ukr.).

34. (1937). Radio-vykklad [Radio lecture], *Mandzhurskiy Vistnyk*, Kharbin, (18), 2. Rubr.: Ukraintsi v Azii (in Ukr.).

35. Redaktsiia. (1925). Do vidoma nashykh velmy shanovnykh chytachiv u misti i na linii [To the attention of our honorable respected readers in the city and on the line], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (4), obklad, 2 (in Ukr.).

36. Redaktsiia. (1925). Shanovni Hromadiane! [Dear Citizens!], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (1), 10 (in Ukr.).

37. Svit, I. (1935). Pamiaty V. Opadchoho [In memory of V. Opadchyi], *Mandzhurskiy Vistnyk*, Kharbin, (2/94), 7. Pidp.: I. S (in Ukr.).

38. Svit, I. (1972). Ukrainsko-yaponski vzaiemny 1903–1945: Istorychny ohliad i sposterezhennia [Ukrainian-Japanese relations 1903–1945: Historical survey and observations], *Niu-York*, 372 (in Ukr.).

39. Sereda, O. (2021). Redaktsiino-vydavnycha ta zhurnalistska diialnist Stepana Dmokhovskoho (mizhvoiennyi period) [Editorial, publishing and journalistic activities of Stepan Dmokhovsky (in interwar period)], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11/29), 366–387. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-17](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-17) (in Ukr.).

40. Silevych, L. (2021). Publikatsii Lidii Shyshmanovoi-Drahomanovoi v ukrainskii presi pershoi tretyny XX st. [Publications of Lidia Shyshmanova–Drahomanova in the Ukrainian press of the beginning of the 20th century], *Obraz: nauk. Zhurn.*, Sumy, (2/36), 14–21. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2\(36\)-14-21](https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2(36)-14-21) (in Ukr.).

41. Skoryk, M. (2021). Povnennia iz zabuttia (za materialamy sudovoho protsesu nad Serhiem Zhyhalkom) [The return from shot oblivion (based on the materials of Serhii Zhyhalko trial)], *Ukrainskiy Informatsiynyi Prostir*, Kyiv, (1/7), 149–174. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/233894/232531> (in Ukr.).

42. Snitsarchuk, L. (2020). Zhurnalistska diialnist Oleksandra Kovalevskoho u 1910–1939 rr. [Journalistic work of Oleksandr Kovalevskiy in 1910–1939s],

Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva, Lviv, (10(28), 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27) (in Ukr.).

43. (1935). Ukrainiska pressa D. Skhodu [Ukrainian press of the Far East], *Mandzhurskyi Vistnyk*, Kharbin, (26(118), 2 (in Ukr.).

44. (2021). Ukraintsi v Kytai (persha polovyna XX st.): entsykloped. dovid. [Ukrainians in China (first half of the 20th century)] / uklad. V. A. Chornomaz, Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 634 (in Ukr.).

45. (1932). Filiia T-va «Prosvita» v Kharbini [Branch of «Prosvita» society in Harbin], *Ukrainski «Lysty z Dalekoho Skhodu»*, Kharbin, (2), 3 (in Ukr.).

46. Khomenko, O. (2021). Dalekoskhidna odisseia Ivana Svita [The Far Eastern Odyssey of Ivan Svit], Kyiv; New-York, 584 (in Ukr.).

47. Khronoviat, M. (1972). Orhanizatsiia Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv u Peremysli [Organization of Ukrainian Sich Riflemen in Przemyśl], *Visti Kombatanta*, Toronto; New-York, (1(57), 31–40 (in Ukr.).

48. Chornomaz, V. A. Paslavskiy Ivan Mykhailovych [Paslavskiy Ivan Mykhailovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. URL: <https://esu.com.ua/article-880605> (date of application: 18.10.2023) (in Ukr.).

49. Yablonskyi, M. R. (2020). Redaktsiino-vydavnycha diialnist Petra Volyniaka [Editorial and publishing activity of Petro Volyniak], *Ukrainska biohrafistyka*, Kyiv, (19), 243–258. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.243> (in Ukr.).

50. Yakovenko, V. (1925). Lyst do redaktsii zhurnalu «Ukrainske Zhyttia» v m. Kharbini [The letter to the editors of the *Ukrainske Zhyttia* magazine in Harbin], *Ukrainske Zhyttia*, Kharbin, (2), 12–13 (in Ukr.).

51. (1941). Yapontsi prytytskaiut ukrainske zhyttia v Kharbini [The Japanese suppress Ukrainian life in Harbin], *Svoboda*, Dzherzy Syti, (254), 2 (in Ukr.).

52. Yaremenko, V. (2021). Zhurnalistyka i publitsystyka Borysa Hrinchenka v konteksti sohodennia [Borys Hrinchenko's journalism and publicism in the context of modernity], *Ukrainskyi Informatsiinyi Prostir*, Kyiv, (2(8), 108–128. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/245852/243345> (in Ukr.).

Olesia Drozdovska

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow,
Senior Researcher at the Press Studies Research Institute
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

IVAN PASLAVSKYI (1896–1947): VICISSITUDES OF LIFE, EDITORIAL AND JOURNALISTIC ACTIVITY

Till now, one segment of the history of Ukrainian print journalism of the 19th and 20th c. remains insufficiently researched. This is the Ukrainian press published in China in 1917–1944s. The people who participated in its creation and functioning are undeservedly

forgotten, and their significant role in the evolution of this national social institution is underappreciated. That is why the figure of one of the active participants of Ukrainian national life in East Asia – Ivan Paslavskyy – was chosen as the object of our research. Particular attention is paid to the research of his cooperation with the Ukrainian press, which in the 20s and 30s of the 20th century published in Harbin. Information as to particular episodes of I. Paslavskyy's life path is specified. An attempt is made to identifying those fragments of the biography that require further research. The author explores I. Paslavskyy's participation in the founding, publishing, and editing of such periodicals as *Dalekyi Skhid* [Far East] (1925–1926), *Mandzhurskyi Vistnyk* [Manchurian Herald] (1932–1937), *Ukrainske Zhyttia* [Ukrainian Life] (1925), *Ukrainski "Lysty z Dalekoho Skhodu"* [Ukrainian "Letters from the Far East"] (1932). It is accented to his participation in the functioning of the page *Ukrainskaia Zhizn* [Ukrainian Life] (1929–1930) in the Russian language newspaper *Gung-Bao*. More than forty publications by I. Paslavskyy were found in those periodical presses and in the newspaper *Dalekyi Skhid* [Far East] (1938–1939). It is noted that he signed the publications in the press by his real name, pseudonyms I. P., Lev Halytskyi, L. Halytskyi or remained anonymous. This paper presents a review of the main problematic areas of his journalistic heritage. The emphasis is on the necessity to continue scientific research to clarify controversial fragments of I. Paslavskyy's biography and his activities as a journalist. The prospects of scientific research devoted to the study of the Ukrainian press in China 1917–1944s and the persons who participated in its functioning are outlined.

Keywords: Ivan Paslavskyy, Harbin, Ukrainian press, *Dalekyi Skhid* [Far East] (1925–1926), *Dalekyi Skhid* [Far East] (1938–1939), *Mandzhurskyi Vistnyk* [Manchurian Herald], page *Ukrainskaia Zhizn* [Ukrainian Life], *Ukrainske Zhyttia* [Ukrainian Life], *Ukrainski «Lysty z Dalekoho Skhodu»* [Ukrainian «Letters from the Far East»], journalistic and editorial activities.

Володимир Качкан

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2500-3844>

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства та філософії
Івано-Франківський національний медичний університет
(Івано-Франківськ, Україна)

УДК 821.161.2-3-4.09"18/19"(092)

**ВОЄННО-ДОКУМЕНТАЛЬНА ПРОЗА
МИКОЛИ ЛЕПКОГО**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-7

У статті розглядається есеїстична спадщина Миколи Лепкого та воєнно-документальна проза письменника. Дослідження ґрунтується на точних фактах біографії, підтверджених архівними документами та свідченнями родичів, що містяться у приватному листуванні й опублікованих споминах, зокрема, досліджується твір «З воєнного записника», який містить документальні свідчення про події Першої світової війни та є, на нашу думку, вагомим доповненням до мемуаристики Першої світової війни, особливий своїм підходом до детального опису тогочасних історичних подій.

Опираючись на значний за обсягом архівний матеріал, спогади доньки, рукописи, газетні публікації та нотатник М. Лепкого, здійснено спробу відтворення життєпису письменника у контексті актуальних напрямів вітчизняної літературної критики та наукового вивчення історії української літератури.

Результати проведеного дослідження дали змогу висвітлити малодосліджені досі сторінки біографії М. Лепкого та доповнити аналіз творчої спадщини письменника новою інтерпретацією його мемуарного твору.

Ключові слова: біографія, політична та культурна діяльність, есеїстика, Перша світова війна.

Постановка проблеми. Життєпис Миколи Лепкого – визначного педагога, письменника-документаліста, просвітницького й політичного діяча – на сьогодні ще не є належним чином досліджена. Особливо варто відзначити його внесок в активізацію діяльності численних громадсько-політичних та

культурних інституцій під час перебування у різних локаціях. Помітної уваги заслуговує твір мемуарно-щоденникового характеру початку Першої світової війни п. н. «З воєнного записника», що містить документальні свідчення і водночас вражаючий опис нелюдських страждань, сум'яття душ, трагізму ситуацій тощо, спричинених світовою воєнною катастрофою.

Мета дослідження полягає у висвітленні нової біографічної інформації для заповнення лакун у життєписі М. Лепкого. Однак увага зосереджується на його творі п. н. «З воєнного записника» – аналіз дозволяє стверджувати про достойне поповнення мемуаристики періоду Першої світової війни, оскільки твір вирізняється особливим ставленням автора до описуваних історичних реалій – пропущенням через власні емоції та почуття. Висвітлювані М. Лепким події понад столітньої давнини надзвичайно вражають у контексті російсько-української війни у XXI ст. – трагічні паралелі шокують сучасного читача.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на брак спеціальних наукових досліджень, присвячених життєдіяльності М. Лепкого, до аналізу залучені архівні матеріали, спогади дочки Тетяни Юзвякової, а також доктора Романа Смика, рукописні промови, газетні публікації самого М. Лепкого, а насамперед – записник М. Лепкого з 1914 р. – саме це сформувало джерельну базу, на якій і робиться спроба своєрідної есеїної реконструкції життєпису і творчості М. Лепкого.

Наукова новизна публікації полягає у здійсненні першого дослідження воєнно-документальної прози М. Лепкого – відомого педагога, політичного і культурного діяча.

Об'єкт дослідження – воєнно-документальна есеїстика М. Лепкого – твір «З воєнного записника».

Методи дослідження. Нами у процесі розкриття заявленої теми використано як основні такі наукові принципи: об'єктивність, достовірність, історизм. У роботі застосовано окремі загальнонаукові та спеціальні історичні методи, як-от порівняльно-аналітичний та проблемно-хронологічний.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Лепкіана» у сучасному літературознавстві є доволі вживаним – це узагальнене визначення передбачає як глибокоосаженість вивчення й науково-художньої інтерпретації життєво-творчої біографії одного з

найвизначніших представників генеалогії Лепких – поета, прозаїка, вченого і суспільно-культурного діяча Богдана Лепкого, так і студювання творчості батька – о. Сильвестра Лепкого (Марка Мурави), поета, прозаїка, громадського діяча, його синів – Лева Лепкого, поета-пісняря, композитора, музиканта-виконавця, публіциста, редактора, активного учасника Січового стрілецтва, та Миколи Лепкого, визначного педагога, прозаїка-документаліста, політичного і просвітницького діяча.

Найбільшу увагу дослідників прикувала до себе постать Б. Лепкого, дещо розширюється діапазон зацікавлення творчістю Л. Лепкого. Однак дуже мало знає сьогочасний читач про Сильвестра Лепкого, а ще менше – про Миколу Лепкого. Розшукані в архівах Івано-Франківська, Львова, Києва матеріали, залучені до аналізу спогади дочки Тетяни Юзвякової, рукописні промови, газетні публікації самого М. Лепкого, спогади доктора Романа Смика і особливо ж надто важливий документ часу – записник М. Лепкого з 1914 р., достарчені нам паном Смиком, – це та джерельна база, на якій і робиться спроба своєрідної есейної реконструкції життєпису Миколи Сильвестровича Лепкого.

Лепкий М. С. народився 21 листопада 1878 р. у с. Кругулець (Крегулець) теперішнього Гусятинського району на Тернопільщині (у нашому розпорядженні – церковна метрика; про це свідчать спогади Р. Смика [2, од. зб. III–М, арк. 1, 3]; ці факти черпаємо і з наступних документів М. Лепкого: «Lebenslaut» за 19.09.1941 р. [8]; «Personalfragebogen» [9]. У них зафіксовано, що М. Лепкий – греко-католицького віросповідання; його дочка Тетяна – 9.07.1907 р. н., син Маркіян – 17.04.1910 р. н.; він вільно володіє українською, польською, німецькою, російською мовами; не мав жодного стосунку до військової служби). Юрій Угорчак помилково твердить, що М. Лепкий народився «в селі Жукові біля Бережан» [7]. Цю помилку повторив у своїй публікації «Ще один з братів Лепких» Михайло Рудковський [5]; деякі фрагменти до життєпису М. Лепкого *див.*: Альманах Станиславівської землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Ред.-упоряд. Богдан Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 124–125, 128, 152, 157–158, 296–297, 300, 321, 395–397, 505, 517, 529, 565, 663, 679, 932; Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. Т. 2 / Ред.-упоряд. Микола Климишин. С.60,

410, 462, 702, 720, 765). Наступного року Лепкі уже замешкали у с. Поручин, поблизу Бережан, де у будинку діда, о. Михайла Глібовицького, проживав тоді син Богдан. Через два роки сім'я перебралася до с. Жуків.

Після закінчення «нормальної школи» М. Лепкий навчався у Бережанській гімназії, із стін якої вийшли відомі згодом літератори, вчені, суспільно-культурні й громадсько-політичні діячі. Відтак студіював у Краківському та Львівському університетах. Згодом Микола Лепкий розпочав активну педагогічну і громадсько-культурну діяльність. Провчителював він 1906 р. у Бережанській польській державній гімназії, де викладав українську мову. Шкільна кураторія перевела його наступного року викладати українську мову до Другої польської станиславівської гімназії, де працював до 1938 р.

Педагогічна справа, захоплення музикою, співом – то була та аура, що поглинала усе єство Миколи Лепкого. Особливо він, як і його брат Лев, захоплювався музикою, репертуарним багатством композитора і диригента О. Кошиця.

Микола «зосередив навчання на ознайомленні своїх учнів з надбанням української культури: письменництвом, звичаями, обрядами, піснями. Все те прийнялося в його учительській праці, мабуть, тому, що він терпеливістю та вироzumінням зумів дуже скоро здобути собі довір'я учнів та популярність серед учительського збору. Микола був великим приятелем молоді, а не строгим педагогом, тож учні ставились до нього з довірою» [6, од. зб. IV–М, арк. 1].

Треба зробити особливий наголос на тому, що з приїздом М. Лепкого до Станиславова значно активізувалося життя багатьох товариств і громад, запульсувала праця у читальнях «Провіти», музичному товаристві «Боян», закладалися цехи українських ремісників. Дочка Лепкого, Тетяна, стверджувала, що «батько належав майже до всіх товариств, у багатьох головував, а що любив музику і спів, то головував й у станиславівському “Бояні”» [3]. Далі зі спогаду випливає, що М. Лепкий був учасником хору «Бандурист» і ще зі студентських часів «об'їздив край у козацьких жупанах та ширив любов до рідної пісні». Справді, такі факти з біографії М. Лепкого, як: він – активіст товариства «Академічна Громада» у Львові [3]; один з організаторів, член повітової

Української Національної Ради, яка 1 листопада 1918 р. перейняла в Станиславові владу з рук австро-угорської адміністрації; учасник спроби організувати у місті окремий український театр; директорування протягом 1928–1929 рр. в учительській жіночій гімназії сестер Василянок; голова Українського окружного комітету в час німецької окупації, – варті поглибленого вивчення та узагальнення.

Можемо здогадуватися, що польська влада тримала на оці активну громадсько-культурну й суспільно-політичну діяльність М. Лепкого. Це засвідчують матеріали Станиславівського воєводського управління за 1933–1937, 1939 рр. польською мовою.

Складний окупаційний час довелося пережити М. Лепкому і його сім'ї: після відходу поляків галицькою землею ходить другий непрошенець – більшовицькі посланці, невдовзі їх змінюють гітлерівці. Це був надзвичайно складний період. Лепкий обраний головою окружного комітету, тож мусив не раз заступатися за людей, не маючи певності, що за це не поплатиться власним життям.

До уже відомої події – про виставу Я. Барнича «Шаріка» з життя уєусусів у листопаді 1943 р. – додає такий штрих у спогаді дочка Лепкого. «Заля була битком набита, – зауважує, – настрої святочний. Та коли в другому акті з-за куліс виходили актори, стрільці, попри них протиснулися гестапівці. Водночас вони ринули і всіма входами. Забрызкотіла зброя, грянула команда: “Встати, руки вгору”. Почалась ревізія. В ложі ми сиділи з батьком. Батько стояв довго з піднесеними руками, аж жінок з дітьми випустили. Заарештовану молодь повивозили вантажними автами, а батька та ще знатніших громадян заперли в бічній кімнаті аж дорана. Що ми пережили дома з мамою за цілу ніч, Бог святий знає!» [1, арк. 6–7].

Врешті, коли німецька окупація йшла до кінця, а на захід сунула сталінська інвазія, М. Лепкий із своїм вірним багатолітнім помічником доктором Кутинським та о. В. Микитюком (загинув 1944 р. в УПА) евакуювали залізницею на захід майже усіх, над ким висіла загроза від нових прибульців зі Сходу. Уже самому довелося від'їжджати возом, і, якби не колишній учень – єврей, що заручився за М. Лепкого як порядну людину, – мабуть, дорога тут і обірвалася б. Так щасливий випадок дав можливість добратися

на Лемківщину, під Криницю, а звідти – через Словаччину у Штрасгоф під Віднем, де він перебував у перехідному таборі.

Дочка Тетяна згадує обставини подальшого життя батька біля зятя Володимира Юзвяка, ветеринарного лікаря, де «знайшов родинне тепло і піклування, однак щастя його було недовгим: Микола Лепкий помер 1 січня 1945 р. у м. Просмерці [10].

Сьогодні ще багатьом дослідникам необхідно пильно потрудитися як на архівно-бібліотечному полі, так і в царині збору спогадів, аби бодай частково заповнити прогалину пояснення нинішнім поколінням, що Микола Лепкий, хоч і присвятив себе важкій щоденній учительській праці, все ж мав неабиякий художній хист і здібності. Можливо, якби на його дорозі-долі стали зовсім інші, ніж у тих реаліях, обставини, – він би розвинув свій талант оповідача у порядного прозаїка; не виключено, що вийшов би з нього серйозний вчений. І це не просто безпідставні здогади, за цими рядками – добротний матеріал двох напрямів і стильових орієнтацій.

Із культурологічного доробку М. Лепкого, що дійшов до нас, варто звернути увагу на промову, яку він виголосив 4 лютого 1933 р. у Станиславові на святі-концерті зведених хорів-«Боянів» з усієї Галичини. Цей рукописний текст на 17 сторінках чорним чорнилом з архіву дочки М. Лепкого Тетяни, музиканта за фахом, передано нам доктором Романом Смиком із Чикаго (США).

Характер тексту-промови – просвітницький, наскрізь патріотичний, бо його автор як голова станиславівського «Бояна» на відзнаку 35-ліття його заснування ставив перед собою ширшу мету: не тільки подати хроніку подій, не лишень акцентувати власне історію співацького товариства, а й осягнути думкою ширші овиди: яке ж місце «Бояна» в історії української музичної культури, який вплив цієї громадсько-культурної інституції на «оживлення руху інших товариств» [4].

Один з найважливіших напрямів його творчого надбання – воєнна документалістика. Перед нами – рукописний документ початку Першої світової війни п. н. «З воєнного записника» Миколи Лепкого [2]. (Далі, цитуючи цю працю, вказуємо тільки сторінки.) Це унікальне джерело мемуарно-щоденникового характеру, в якому віднаходимо широкий спектр документального фіксування часу: знадоби до етнографічно-географічної характеристики

конкретних населених пунктів, місцевості, людей, соціально-економічного та громадсько-культурного стану. (Ксерокопію записника на 160 сторінок для наукового опрацювання переслав зі США (м. Чикаго) доктор Роман Смик, опікун спадщини родини Лепких, відомий видавець-популяризатор творчості Богдана, Лева, Миколи Лепких та їхнього батька – священника, літератора і просвітницького діяча Сильвестра Лепкого (Марка Мурави). Разом із щоденниковим набутком я отримав й інші цінні матеріали, надіслані директором регіонального Центру української книги у м. Бережани Надією Волинець.)

Праця Миколи Лепкого, на жаль, незакінчена. Рукопис виконано на чистих аркушах стандартного формату, чорним чорнилом; у ньому є розділи: «Дора перед війною» (с. 1–4), «Мобілізація» (с. 5–13), «Поїздом до Станіславова» (с. 13–20), «Станіславів під час мобілізації» (с. 20–26), «Дора під час мобілізації» (с. 26–160).

У кожному з названих розділів більшою чи меншою мірою переважає то описовий, то спогадовий, а то й аналітичний виклад. Однак цей різнобій нам, перекинувшись уявою в 1914 р., дозволить мати тверезе бачення, споглядання учасника живої історії народу.

Перший розділ записника – це, по суті, вступ, що містить вкраплення біографічного характеру: родина Миколи та Івanni Лепких із двома дітьми – семирічною Тетяною та чотирирічним Маркіяном – мешкали у с. Дора поблизу Яремча, де їх і захопила воєнна негода. До слова, автор подає цікаві міркування й припущення, чому невеличке підгірське сільце Дора так вабило до себе українську інтелігенцію. Серед факторів, що сприяли постанову просвітніх та економічних товариств, називаються чи не найосновніші: усвідомлена потреба українізувати наші гори, «підносити гуцулів під моральним і просвітнім зглядом» [2]. (Далі, цитуючи це джерело, вказуємо у дужках тільки сторінки).

Автор показує таку втішну картину просвітницького руху та потягу до національного пробудження: «На два роки перед війною основано людовий університет для гуцулів в Дорі, а виклади відбувалися в неділі, свята, іноді по два у днину.

Посліднього літа перед війною повстало багато нових плянів, якби цю роботу около піддвиження Гуцульщини поширити.

Вечорами в читальні “Просвіти” відбувалися сходи, а на них велася оживлена говірка над усякими народніми справами. Крім сідоглавих радників-вислуженців можна було бачити людей усяких станів і партій: послів, професорів, редакторів і дописувачів різних часописів...» (с. 2–3).

У другому розділі, що читається як фрагмент високохудожньої прози, а не суто документальне свідчення, маємо водночас і історичні факти, і психологічно вмотивований опис морального стану людей різного віку і становища, на голови яких впала військова мобілізація. М. Лепкий нашаровує особистісно-відчуттєве на раціонально-фіксаційне, що, власне, документує події. За цими мазками можна відтворити загальну картину сум’яття душ, розчарування, безпорадності, страху (тут кожна деталь виконує, як у суто художньому творі, свою функцію: загальний опис – вступ; відгомін церковного дзвона; суетня львівського професора; поведінка літника-жида; розважливість місцевого газди Семена та церковного сторожа Івана; диструкт людської маси, що проникла до потяга).

Подавши панорамними штрихами загальну картину сум’яття («...село заворушилося... чути спершу жалісне виття псів, відтак поодинокі людські голоси, опісля щораз більше в одній, двох і різних сторонах, а там і крик, і плач, і зойк – і усе разом...»), документаліст Лепкий уводить діалог, що фіксує традиційність сільських характерів, навіть способу реагування на нестандартні події: «Що сталося?..» – «Не знаю». – «А що там?..» – «А чому дзвонили?..».

За описом М. Лепкого, найшвидше зреагували на воєнну вістку євреї, саме вони і узагальнюють на подальших сторінках той фон людського натовпу, що моделює розхристаність думок і спонтанність дій. Ті, «що пробралися на перон колійової станційки, – з кошами, валізками, пачками, з усім багажем підсуваються відважні потомки Мойсея з вайкотом і криком до касового віконця, жадаючи карт їзди... З валіз, куфрів, пачок, кошів, мішків, дитячих візків і інших причандалів, якими звичайно обладовуються літники, виростає висока стирта, що вже дотикає поволи двірця. Сі, що приходять пізніше, укладають своє добро біля залізничного шляху. Невдовзі із цих клунків виростають цілі стоси, наче латри дров у лісі» (с. 8–9).

З репортажною точністю передає автор суть того, що коїлося у вагонах. Усе це нагадувало ворохобу, базар, якийсь агонічний вертеп: «...розмови, крики і співи... Знайшлися скрипка і сопілка. Співи перепліталися з грою...».

М. Лепкий виявився не тільки добрим спостерігачем, а й блискучим майстром фіксування найтонших і найвиразніших порухів душі, передання найразючіших згустків болю-розпуки. Текст нагадує оголену правду, ті соціальні зриди, що їх зумів так фотографічно відбити у слові великий Стефаник. У М. Лепкого діти «лепечуть своїми маленькими ротиками та наставляють рученята до батьків... Батьки з сльозами в очах споглядають на них та просять жінок в останнє доглядали та піклувалися сим найдорожчим їх скарбом. [...] “Бідко ж моя, бідко, горенько моє нещасне, на кого мене, бідну, полишаєш”, – виводила [жінка] тонесеньким, як шнурочок, голосочком. Їй помагали інші жінки, а сей плач перенісся також і до возів поїзду і спонукував до сліз рівнож мужчин, що рідко коли у їхніх очах з’являлися слези. Образ був дійсно незвичайно зворушуючий і нагадував заєдно свіжу сцену з безсмертного прощання Гектора з Андромахою. Заводження і голосіння не втихали» (с. 16–17).

І ось перед читачем вимальовується стражденний окупаційний Станиславів, колії якого запружені потягами з Чернівців, Стрия, Галича, Гусятин, кожен куточок вокзалу затовплений людом та клунками.

Автор цих мемуарних нотаток, очевидно, мав на меті не лише передати максимально точно факти, а й відтворити загальний соціальний та політичний фон тогочасного буття; думається (а такий хід думки підказує стилістика розповіді, образний лад письма), що записник усе ж таки укладався не щоденно, а створювався радше після певних подій, коли факти життя, побачене й осмислене ніби вляглися, сконденсувалися і визріли як до соціально-філософського, так і публіцистично-образного синтезу й узагальнення. Так, М. Лепкий точно описує, як він з’явився на вокзалі, аби з’ясувати, чи йому «ставати під кріс», а чи ні. Діставши відповідь, що йому можна йти додому, бо його черга ще не дійшла, він шукає в різних інституціях підтвердження, щоб, мовляв, на місці не подумали, що якимось чином уник мобілізації.

Лепкий сповідував позицію: у час лихоліття краще й безпечніше перебувати в горах, туди і скерував свій шлях.

Щоденниковий характер фіксації фактів чи подій обов'язково мав би певний перепад у стилістиці оцінок, їх викладі. Тут цього не помітно, навпаки, привертає увагу легкість трансформації раціонального в словесно-образне, замість щоденниково-інформаційного стилю маємо розлого-повістевий, як у доброякісній прозі. Це настроює на те, щоб усе ж таки трактувати згадану річ не як принагідний щоденниковий записник, як осмислену і вже на відстані часу створену документально-художню картину дійсності.

Автор від сторінки до сторінки «вкраплює» у текст погляд на різні грані і сфери життя та їх представників. Ось невеликий, але особливо цінний за спостереженням штрих до характеристики тодішніх часописів. «Часописи з воєнним настроєм, – читаємо, – дуже цікаві. Кожда стаття, кожда новинка заслугує на увагу. Перед війною заєдно так бувало, що під цю пору (літо. – В. К.) редактори, змучені цілорічною працею, виїздили на свіжий воздух. Їх заступники, не все фахові люди, рідко коли як слід дають собі раду з газетярською роботою. Тому зміст часописей прибирав дуже часто закраску монотонну, банальну і в газетярськiм світі наставала так звана доба огіркова... Війна заскочила їх (редакторів. – В. К.) несподівано. Багато з них вже було виїхало, а відтак мусіли повертати до редакторських тек, а іншим знову приходилося розпаковувати приладжені до дороги валізи. Над рікою читали ми “Діло”, “Руслана”. Саме поміщена була промова цісаря Вільгельма» (с. 28–29).

Змальовуючи правдиву картину існування тогочасного села, М. Лепкий лише де-не-де всипле по мачинці спогаду про себе, дружину та їхні ідеальні стосунки; здебільшого фокусує увагу на довірлі. От, приміром, його сусіди Семен і Маруся – «виїмкові люди в селі. Він віком до п'ятдесятки, а вона ще тридцятки не доходила. Розумна, інтелігентна з природи, виглядала радше на перебрану (це слово затерте і тільки за першими двома літерами “пе” й логікою речення його можна реконструювати. – В. К.) до фотографії паню, чим на звичайну гуцулку. [...] Австріячка і українка до самовідречення. Не забуду тієї хвилі, як відходили австрійські війська і мали уже увійти козаки в село. Тоді Маруся

впала була в якусь дивну розпуку, неначе чорна меланхолія опанувала була її: «Не хочу полонин, не хочу маржини ні ніяких достатків – воліла бим лишитися в одній рубашойці на волі під нашим цісарем, чим жити в достатках, – заводила. – Йой, сиротино ж, Україно – бідко наша, бідко!..» (с. 35–36).

З якоюсь особливою прихильністю, втіхою і любов'ю змальовує М. Лепкий подвір'я, сімейний осідок Семена, його і Марусі піететизм до дитини і навколишньої природи. Очевидно, треба було самому авторові мати переповнене серце добром і втіхою, аби так тепло і щиро змальовувати кожен відтінок людського земного життя-буття.

Наступні сторінки записника наближають читача до трагічних ударів долі: автор досить детально передає картини воєнного лихоліття, насамперед отієї загальної деморалізації, пов'язаної з російським наступом.

Через деталі-описи автор змальовує психологічний стан населення гірської сторони: то поштар, що повертався з Яремча, «вже здалека розкладав руками або показував на порожню шкіряну торбу, що бемкала при боці...»; то від урядовців доходили вістки, що «москалі заняли ціле Поділля і підступили вже під Львів і Станиславів». Перші утікачі із Заліщицького повіту оповідали про бої «на границі, про перехід солдатів через наші села, про їхній вигляд, ношу і т. д. Люди, що приїздили з Чорткова і Бучача, малювали нам битви в сих околицях, кондуктора, що їхали поїздами з утікачами, показували подіравлені кулями локомотиви. Страх і паніка охопили ціле населення. З великим зденервованням, – продовжує автор описувати бачене, – приглядалися ми сим тисячам повозів, возів і візків, наладованих людьми і всяким багажом, які порушувалися довгим неперервним ланцом в сторону Угорщини. Поїзди з гір майже перестали курсувати, натомість збільшився рух в гори, в сторону Ясіня переїздили довжелезні ряди особових і тягарових, наладованих людьми і військом. [...] На лицах усіх малювався якийсь страх, якесь зденервування, яке з'являється заєдно тоді, коли чоловіка перескоче судьба хвилі з життя спокійного в непевне, загадочне... Ще більший переполох викликувало військо, що вертало з долів з мундурами, арматами...» (с. 56–59).

М. Лепкий уже як спостерігач змальовує картину підготовки до бойових дій, зупиняється на заходах, при яких «будь що не пустити москалів у гори». І тут же намагається подати інформацію, що передавалася з вуст до вуст: «...на Угорщину стільки наїхало народу, що не має де подітися. Порозтаборювалися під голим небом, мерзнуть і гинуть з голоду і від зарази...» (с. 66), час від часу описує бій («Голос карабінових стрілів ставав щораз сильнішим. Нагло загула канона. Шрапнелі розсипались недалеко двірця. В возах повстала паніка і плач... Канони грають без перерви. Гуцули і гуцулки обступили дворець і жалібно заводять, нарікають, що пани утікають, що лишають їх на поталу москалям» (с. 67–68).

На наступних сторінках міститься дуже важливий з погляду історичності опис участі у бойових діях козаків на боці російських військових формувань. В окремих фрагментах – не тільки передача спостереженого автором, а й акумулятивне вираження ставлення до зайд місцевого населення. Автор через опис-згусток подає психологічну картину: «...побачили ми на гостинці і на залізничній штриці поодиноких козаків. Гнали від сторони Яремча, перестрашені і заєдно оглядалися на ліс. У деяких були на головах височезні кучми баранкові, прочі утікали без шапок. Гуцули, що повиходили зі своїх колиб, приглядалися їм з поза сливових дерев і висказували всілякі свої уваги: “Диви-диви, як чеше, мав би я кріс, не пустив би я тебе у наші гори. Та же я оленя, який скорий і який полохливий, а все таки дожену і спрягу впорядку”.

Ся перша стріча з козаками зробила на наших мужиків дуже некорисне вражіння. Призвичасний до хорошого умундування австрійської армії, до ріжнородних кромок вояцької ноші, передусім до червоної і синьої барви, любої його окові, до світячих гудзиків, до стриженого волосся і бритого лица, – з обридженням дивився на тих бородатих в довгих чорних кафтанах і високих шапках солдатів» (с. 82).

І ось на початку жовтня з боку Ділятина, пише М. Лепкий, «з’явилася більша армія московська...». Щоб достеменно переконалися в тому, що зайшли – грабіжники, вандали, опустошители, варто вчитатися у цей фрагмент записника: «Солдати вже з’явилися в хаті. Виходжу напроти них. Задихані, літають по кімнатах і кухні і заєдно питають: “Где солдати?”. Обпроваджую

першого по усіх закутках внутрі хати, веду до прибічної з кухні комірчки і показую, що наших вояків нігде нема. Оглядаюсь мимохідь, а другий вже обхопив професора Р., здимає з нього перстені, виймає з комізельки годинник, третій дреться о добичу, четвертий дивиться на дівчат і видає свій осуд, що “хороші дівушки”. Міркую собі, ов, щось тут недобрим пахне. Між тим, карабіновий вистріл в сусідній хаті. Не знаю, чи се був який сигнал, чи лишень звичайний стріл, на всякий спосіб був він для нас дуже пожаданий, бо виполошив козаків з хати» (с. 85).

Щоб врятуватися від напастування, молоді жінки розпускали волосся, лице намащували сажею, замість хусток голови закутували брудним ганчір'ям.

Коли назривала стрілянина, люди закладали вікна матрасами, подушками, ховалися попід лавицями, по коморах.

І ось ситуація: наші – на правому березі річки Кам'янка і на горі, низом, зліва від ріки – москалі. І як тільки вчулося: “Вперьод!” – ворог поповз». Автор досить чітко, з хронологічною точністю, передає розвиток бойової операції, і, як результат, – «цілі сотні трупів» (с. 89).

Рядок за рядком записник заповнюється фактами, що є важливими уже як історичні: то автор уточнює, що «москалів кілька тисяч» (с. 92), то підкреслює, що ворог, при кількарязовій спробі здолати гору, тепер підтягнув «канони», дула яких маскує віттям з дерев; ось розвернулося «дві батареї». Наші – «не мають канонів, а мимо того тримаються знаменито». Під вечір бій вчухас. Але по ньому зостається страхітлива картина: там горить корчма, там – жидівський крам, ще далі – зайнялася пошта. Населення, раде, що ворог посувається з їхнього села, носить коновками воду, пробує загасити що мож і тішиться, що не спалили доценту село.

Веде нашу увагу й уяву Лепкий далі, до Дори, показує ту розруху, що позоставили після себе наші люті вороги-завойовники: розбиті будівлі, розчахнуті дерева у садах, а там, де хати вціліли, сумний малюнок, що залишили після себе «гості»: «...шуфляди і шуфлядки від столів повисовувані, слоїки з конфітюрами випорожені, на столах порожні фляшки від вина. В пивницях, коморах і комірках замітні сліди “гостей” за далекої півночі».

У прикінцевих сторінках (зауважу, що розповідь автора обривається на 160-й сторінці) М. Лепкий подає жахливу картину

спустошених російськими військовими наших сіл та містечок: «Незорані поля стоять облогом, на них не погейкують орачі на свої коні, тільки стада ворон своїм зловіщим краканням оживлюють німу природу, а телефонічні (очевидно, тут пропущено слово “дроти”. – В. К.) грають якусь сумну пісню... Доходимо до Надвірної. Вже здалека видніють розбиті мури кам'яниць і обсмалені стовбури дерев. З невеличкого, але гарного колись містечка лишилися тепер тільки розвалені мури й згарища... Зі старенької церкви, що стояла при дорозі, й сліду не стало. Осталось лише давнє цвинтарисько. На ньому хиляться старі хрести кам'яні й немов журяться, що внуки й правнуки тих, котрі спочивають під ними, гинуть у морі крові. Синє світло місячне освічує велике попелище» (с. 152).

Висновки. Шкода, що оця дивовижна документальна, аж до дрібниць, описова річ, з майстерним вкрапленням художніх спостережень та узагальнень, що нерідко просто таки граничить із повістєво-романним стилем, доходить до нас через багато десятиліть незавершеною, а точніше – обірваною. На жаль, не знаємо, з яких причин М.Лепкий не завершив записник чи ж не довів свої спогади до логічного кінця. Невідомо також, чому такий безцінний документальний шматочок нашої історії не видобувся досі на публікаторський світ, адже відновлене колись за кордоном видавництво «Червона Калина» «полювало» за подібними рукописами і чимало книг документально-художнього розряду таки випускало до читачів.

Однак і цей незавершений текст, з одного боку, розкриває досі не знану широкому загалу читачів грань таланту Миколи Лепкого – майстровитого ліричного оповідача, а за родовим літературним втіленням – повістяра; з другого ж боку, запропонований текст – то своєрідне миттєве відтінення із загальних людських поневірянь часу Першої світової війни саме тих переживань, страждань і сум'ять душі, що випали на українське населення гірських околиць нинішньої Івано-Франківщини. Аналізована документальна проза М. Лепкого не тільки несе в собі історизм певного періоду, а й містить значний дидактичний матеріал, що його ще будуть пізніше осмислювати теоретики й педагоги-практики.

Література

1. Лепка-Юзвякова Тетяна. Пам'яті мого батька. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. III–М.
2. Лепкий Микола. З воєнного записника. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. I–М. Арк. 2.
3. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів*. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 295. Арк. 5, 9.
4. Промова М. Лепкого від 4 лютого 1933 р. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. II–М. Арк. 1.
5. Рудковський М. Ще один з братів Лепких. *Новий час*. 1996. 31 лип.
6. Смик Роман. Спогади. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*.
7. Угорчак Ю. Микола з роду Лепких. *Галичина*. 1993. 7 груд.
8. Lebenslauf. *Державний архів Івано-Франківської області*. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 20–21 зв.
9. Personalfragebogen. *Державний архів Івано-Франківської області*. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 22.
10. Sterberkunde (11.03.1945 р.). *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. V–М. Арк. 7.

References

1. Lepka-Yuzviakova, Tetiana. Pamiati moioho batka [In memory of my father], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit III–M (in Ukr.).
2. Lepkyi, Mykola. Z voiennoho zapysnyka [From the war diary], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit I–M, p. 2 (in Ukr.).
3. Naukove tovarystvo im. Shevchenka, m. Lviv [Shevchenko Scientific Society, Lviv], *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv*, Fond 309, Inventory 1, Case 295, p. 5, 9 (in Ukr.).
4. Promova M. Lepkoho vid 4 liutoho 1933 r. [Speech of M. Lepky dated February 4, 1933], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit II–M, p. 1 (in Ukr.).
5. Rudkovskiy, M. (1996). Shche odyn z brativ Lepkykh [Another one of the Lepky brothers], *Novyi chas*, 31 lyp. (in Ukr.).
6. Smyk, Roman. Spohady [The memories], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh* (in Ukr.).
7. Uhorchak, Yu. (1993). Mykola z rodu Lepkykh [Mykola from the family of Lepky], *Halychyna*, 7 hrud. (in Ukr.).
8. Lebenslauf, *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti*, Fond R-38, Inventory 1, Case 10, p. 20–21 revers (in Germ.).
9. Personalfragebogen, *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti*, Fond R-38, Inventory 1, Case 10, p. 22 (in Germ.).
10. Sterberkunde (11.03.1945 r.), *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit V–M, p. 7 (in Germ.).

Volodymyr Kachkan

Doctor of philological sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy
Ivano-Frankivsk National Medical University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

WAR DOCUMENTARY PROSE BY MYKOLA LEPKY

The article examines the essayistic legacy of Mykola Lepkyi and his war-documentary prose. The research is based on accurate biographical information, substantiated by archival documents and familial testimonies found in private correspondence and published memoirs. Specifically, the work «Z voiennoho zapysnyka» is scrutinized, encompassing documentary evidence of events during the First World War and representing, in our estimation, a noteworthy augmentation to the memoirs of that epoch, particularly distinguished for its distinctive approach to the meticulous depiction of historical occurrences.

Utilizing extensive archival material, recollections from the author's daughter, manuscripts, newspaper publications, and Mykola Lepkyi's notebooks, an effort is made to reconstruct the writer's biography within the contemporary realms of domestic literary criticism and scholarly investigation into the history of Ukrainian literature.

The outcomes of the conducted research have enabled the illumination of heretofore underexplored facets of M. Lepkyi's biography, concurrently augmenting analysis of the writer's creative legacy with a novel interpretation of his memoirs.

Keywords: biography, political and cultural activities, essay writing, World War I.

Зоряна НаконечнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0425-2064>кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця

Науково-дослідного інституту пресознавства

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)e-mail: n_zoria@ukr.net

УДК 070(=161.2)(4)"19"(092)

**«ЗАДИВЛЕНИЙ У НАЙВИЩИЙ ІДЕАЛ ПРАВДИ»¹:
ЖИТТЯ І ПРАЦЯ
МИКОЛИ МАСЮКЕВИЧА (1899–1970)**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-8

У статті на основі довідкових та пресових видань відтворено біографію маловідомого сучасним дослідникам українського журналіста, редактора, літературознавця, громадського та спортивного діяча Миколи Масюкевича, який більшу частину свого життя провів на еміграції, однак не припиняв співпраці з українськими часописами.

Зафіксовано та досліджено періодичні видання, у яких він публікувався чи співпрацював, зокрема, опрацьовано такі часописи, як: «Студентський Вістник» (Прага, 1923–1931), «Розбудова Нації» (Прага, 1928–1934), «Український Сокіл» (Прага, 1934–1937), львівська газета «Новий Час» (1923–1939), у якій він короткий період був закордонним кореспондентом. Визначено тематику публікацій цього автора, а також криптоніми, які він міг використовувати.

Ключові слова: Микола Масюкевич, часопис, стаття, студентство, громадсько-політична, спортивна тематика, еміграція.

Постановка проблеми. В історії українського пресовидання до сьогодні залишається чимало малодосліджених або й взагалі невідомих осіб, які, беручи діяльну участь у громадсько-політичному, літературно-мистецькому, спортивному житті, за допомогою друкованого слова прагнули просвітити суспільство,

¹ Цитовано за Я. Гніздоським [9].

допомогти йому у виборі життєвих цінностей. Усі ці індивіди, які на певному історичному відтинку намагалися донести пересічним читачам якомога більше присутньої інформації про життя українського народу, заслуговують, щоб стати відомими не лише серед наукової еліти, а й усіх зацікавлених в історії нашої держави. Зокрема, це стосується і особи журналіста, редактора, літературознавця, громадсько-політичного, спортивного діяча Миколи Масюкевича, біографію якого нам не вдалося віднайти в жодному українському енциклопедичному виданні, крім короткого гасла в «Українській журналістиці в іменах» [2].

Приводом для написання пропонованої статті стало прагнення не лише ознайомити науковців із біографічними віхами цієї непересічної особистості, а й зафіксувати часописи, з якими він співпрацював, визначити тематику його публікацій, а також запропонувати перелік криптонімів, якими він міг послуговуватися.

Мета статті – відтворити біографію М. Масюкевича, зафіксувати українські періодичні видання, в яких він публікувався, визначити тематику, якій надавав перевагу.

Об'єкт дослідження – публікації в українській пресі та україномовних часописах, що виходили на еміграції в 1920–1940-х рр. (період активності М. Масюкевича²).

Аналіз останніх досліджень. Як уже зазначалося, про М. Масюкевича відсутні відомості в сучасних українських енциклопедичних та довідкових виданнях за винятком короткого гасла в матеріалах до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» [2].

Згадки про нього вдалося віднайти у публікаціях, присвячених студентським та спортивним організаціям Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. [3], історії функціонування окремих періодичних видань, як-от: «Студентський Вістник» (Прага, 1923–1931), «Розбудова Нації» (Прага, 1928–1934), «Український Сокіл» (Прага, 1934–1937) [6; 11]. Однак вони лише констатують факт його співпраці з цими товариствами і, зокрема, часописами, не

² «Хоч у молодих роках він брав... активну участь у громадському житті, писав і друкував багато статей і відгуків, протягом останніх двадцяти років, що приблизно покриваються з його переїздом за океан, він стояв осторонь українського організованого життя» [9, с. 102–103].

акцентуючи тематику саме його матеріалів, оскільки мали за мету комплексно відтворити історію часописів.

Найповнішу інформацію про М. Масюкевича віднайдено в мюнхенському журналі «Сучасність» за 1974 р. Тут у статті «Микола Масюкевич: людина і друг» [9] подано не лише його біографію, а й спогади про нього мистця Якова Гніздовського та витяги з його листування із письменницею Вірою Вовк. Зокрема, Я. Гніздовський так писав про М. Масюкевича: «Був людиною твердих принципів і незвичайно прямолінійною. Думав логічно і ясно формулював свої думки, ніколи не огортав їх в орнаментальну форму, але висловлював їх так, як думав. І саме за ту одвертість, яка нерідко дратувала співбесідників, його цинили, мабуть, найбільше». «Ледве, чи можна було зустріти людину, – відзначав Я. Гніздовський, – що так солідно, з такою типовою для нього докладністю слідкувала б за сучасними подіями, зокрема за життям на Україні і за життям української еміграції».

У нагоді стала праця С. Наріжного [10], в якій, окрім відомостей про М. Масюкевича, його прізвище зазначено серед осіб, що надали фінансову допомогу для видання праці «Українська еміграція». За публікаціями газети «Свобода» вдалося відновити певні етапи його громадської роботи.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше комплексно досліджено життєвий і творчий шлях особи, яка, навіть перебуваючи на еміграції, суттєво прилучилася до розвитку українського пресовидання і культури загалом.

Методи дослідження. Дослідження здійснено із застосуванням принципів історизму та наукової об'єктивності. Використано низку спеціальних наукових методів: за допомогою біографічного методу вдалося відтворити окремі факти життя та діяльності М. Масюкевича; прес-кліпінг допоміг у процесі відбору публікацій досліджуваного автора в українських часописах, видаваних як на рідних теренах, так і на еміграції; якісний контент-аналіз сприяв визначенню тем і проблем, висвітлюваних та аналізованих автором.

Виклад основного матеріалу. В українському громадському житті 20–40-х рр. ХХ ст. важливу роль відіграв літературознавець, журналіст, редактор, громадський та спортивний діяч Микола

Масюкевич, який майже все своє життя провів на еміграції, однак не припиняв співпраці з галицькими часописами.

Народився М. Масюкевич 6 травня 1899 р. у Райгороді на Київщині³. 1917 р. закінчив класичну гімназію в Білій Церкві, у 1917–1919 рр. був студентом Київського університету св. Володимира (факультет фізико-математичних наук). Наприкінці 1919 р. як доброволець приєднався до Армії УНР, де брав участь у боях з більшовицькими загонами та працював при штабі. Після відступу армії за Збруч відбував інтернування у польських таборах військовополонених. Перебуваючи у таборі в Стрільково, активно займався спортом, насамперед боротьбою, брав участь у змаганнях, де неодноразово виходив переможцем. Окрім боротьби, М. Масюкевич відзначився і як футбольний воротар.

Згодом жив у Львові, працював у допомогових і студентських організаціях, у редакціях та в бібліотеці і канцелярії товариства «Просвіта». У 1924 р. студента М. Масюкевича обрано президентом Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС)⁴, через що він виїхав до Праги. «За звітний час 1924–25 президент М. Масюкевич був учасником майже 100 різних засідань і нарад, декілька разів їздив в різні центри студентського життя», – зазначав Марко Антонович [1, с. 23]. У Празі вступив на філософський факультет Карлового університету. Студії в цьому навчальному закладі завершив 1929 р. докторатом з філософії. Під час і після навчання в університеті працював у Музеї визвольної боротьби України, у студентських і спортивних організаціях, брав активну участь у діяльності цих громадських інституцій (зокрема, 1925 р. був учасником свята «Пшибрамської високої гірничої школи» (Свобода. 1925. Ч. 18) та «Конференції Міжнародної студентської помочі» (Свобода. 1925. Ч. 203), згодом працював на фабриці, керівником кінотеатру і «кінової» корпорації.

У 1935–1942 рр.⁵ жив у Львові і працював у видавництвах, редакціях і музеях. 17 січня 1936 р. на семінарі в Українському

³ Основні відомості про життя та діяльність М. Масюкевича віднайдено у статті «Микола Масюкевич: людина і друг» [9].у

⁴ Очолював Союз до осені 1925 р., коли на 3-му з'їзді ЦЕСУС президентом був обраний В. Орелецький [10, с. 106]. Історія цього Союзу і особливого внеску в його діяльність М. Масюкевича подано у статті М. Антоновича [1]. .

⁵ Цю інформацію використано з редакційної статті, яка передувала публікації в журналі «Сучасність» [9], однак вона викликає певні сумніви, оскільки вже від

науковому інституті в Берліні М. Масюкевич виступив із доповіддю про українську пресу. Він зупинився на історичному минулому України, зокрема української національної преси. Особливу увагу звернув на розвиток цензурних і економічних умов її розвитку за часів Росії й Австро-Угорщини, з'ясував стан національної преси в Українській державі (1918 р.). Всебічно змалював поневолення Східної України московськими більшовиками, окреслив критичний стан тогочасної більшовицької преси, подав інформацію про тогочасний стан української преси у Західній Україні та на еміграції. Він підкреслював, що історичний шлях української преси – це боротьба українців за свою національну мову, просвіту і думку. У травні того ж року, як стверджує газета «Свобода» (1936. Ч. 125), він виступив на семінарі Вищої політичної школи у Берліні про «Советську пресу як знаряддя большевицької диктатури», а також подав реферат п. н. «Червоний імперіялізм як світорозкладова большевицька ідеологія та як знаряддя московської державницької політики супроти України». У газеті «Свобода» також опубліковано інформацію «З діяльності Наукового інституту в Берліні», серед іншого йдеться про виклад М. Масюкевича (Свобода. 1937. Ч. 170).

Упродовж 1942–1944 рр. працював бібліотекарем Українського наукового інституту в Берліні, крім того, брав активну участь у діяльності цієї установи, друкував свої праці в її виданнях.

Окрім наукової та журналістської діяльності, М. Масюкевич був активним у громадському житті, зокрема, він – активний член «Академічної Громади» у Празі [7], працював в Українському допомоговому комітеті у Мюнхені [8], у Центральному представництві в Німеччині (ЦПУЕН). 14–16 листопада 1947 р. брав участь у 3'їзді української еміграції в Європі, на якому було обрано новий «коаліційний провід Центрального представництва (Ц. П. У. Е)», зокрема М. Масюкевича – заступником голови президії Головної ради (Свобода. 1947. Ч. 294).

У 1949 р. переїхав до США, жив у Нью-Йорку, працював у ресторанах, двірником і робітником на фабриці. І хоча Я. Гніздовський стверджує, що, переїхавши за океан, М. Масюке-

1936 р. М. Масюкевич часто був присутній на наукових заходах у Берліні, на жаль, нам не вдалося віднайти документальних відомостей, щоб її підтвердити чи спростувати.

вич припинив активне громадське життя [9], нами була віднайдена інформація в газеті «Свобода» про складання ним пожегертв на потреби української громади (як-от: 1951. Ч. 16).

Помер М. Масюкевич 19 червня 1970 р. в Нью-Йорку.

Активну журналістську працю розпочав, зазначають дослідники, у 1920-х рр. Зокрема, припускаємо, що криптонімом М. М. міг скористатися саме М. Масюкевич у часописі «Український Студент» (Прага, 1920, 1922–1924), повідомляючи про перебіг студентської конференції у Празі (М. М. Студентська (передз'їдова) конференція в Празі (Думки і вражіння). 1922. Ч. 1).

Нам вдалося віднайти його статтю в журналі української еміграції «Студентський Вістник» за 1925 р., який виходив у Празі впродовж 1923–1931 рр. як орган Центрального союзу українського студентства (У третю річницю. 1925. Ч. 8)⁶.

М. Масюкевич був активним діячем сокільського руху і, як стверджують окремі науковці [див., наприклад, 2], співробітничав з органом цієї організації – журналом «Сокільські Вісті» (Львів, 1928–1939). Переглянувши всі річники часопису, нам не вдалося віднайти жодної публікації за його підписом. Можемо лише припустити, що саме він користувався криптонімом М. М-ч (М. М-ч. Другий з'їзд Союзу Українського Сокільства за кордоном. *Сокільські Вісти*. 1933. Ч. 6) та М. М-ич (М. М-ич. 16 олімпійських днів (3 XI. Світових Змагань у Берліні). *Сокільські Вісти*. 1935. Ч. 9), оскільки у виданні більше не було авторів, які могли б використовувати такі підписи, та й тематика статей наближена до уподобань М. Масюкевича.

Входив до редакційної колегії ідеологічного органу Проводу українських націоналістів «Розбудова Нації», заснованого в Празі 1928 р. Від 1931 р. і до кінця існування часопису (1934 р.) майже у кожному його числі було опубліковано статтю М. Масюкевича (від 1932 р. під псевдонімом М. Райгородський [12]) чи то громадсько-політичної, чи то соціальної тематики. Серед них: «Декілька уваг про народність» (1931. Ч. 3–4); «Про взаємини держави та нації» (1931. Ч. 5–6); «Дещо про проблеми національних меншостей» (1931. Ч. 7–8); «Декілька уваг до поняття держави» (1931.

⁶ Цю статтю було републіковано у «тижневому журналі» «Українське Життя», який виходив у Харбіні (1925. Ч. 2), із посиланням на «Студентський Вістник».

Ч. 9–10); «Підстави розвитку нації» (1931. Ч. 11–12); «Суспільна роля родини» (1932. Ч. 5/6); «Релігійність та церковництво» (1933. Ч. 1/2), «Інтелігенція та інтелігентщина» (1934. Ч. 7/8).

Публікувався М. Масюкевич і в заокеанській газеті «Свобода». Так, нам вдалося віднайти його статті: «Активізм як передумова національного розвитку» (1933. Ч. 29–30), «Українік в німецьких виданнях» (1937. Ч. 246), «Заник культурної автономії УСРР» (1938. Ч. 227).

Певний час був фактичним редактором⁷ часопису «Український Сокіл» (Прага, 1934–1938), що розпочав свою історію як одноднівка до сорокової річниці заснування руханкового товариства «Сокіл», а згодом став пресовим органом Союзу українського сокільства за кордоном. Припускаємо, що саме М. Масюкевич є автором статті «Олімпійська ідея та українці», опублікованої 1936 р. у ч. 7–8 цього видання під криптонімом М. М.

У 1936–1937 рр. М. Масюкевич був берлінським кореспондентом львівської газети «Новий Час» [4]: публікував інтерв'ю з німецькими та іншими європейськими політиками і науковцями. Оскільки він разом з Іваном Боберським був делегований на IV Зимові Олімпійські ігри в Гарміш-Партенкірхені та XI Літні Олімпійські ігри в Берліні, вів звідти репортажі, що подавалися на сторінках «Нового Часу». Зазвичай ці матеріали було підписано «від власного кореспондента» без зазначення прізвища, тому ми не можемо стверджувати, що всі вони належали М. Масюкевичу, але були й такі, що містили підпис, як-от: «До побачення... В Токію! Від спец. Олімпійського кореспондента) Др. М. Масюкевич» (1936. Ч. 190). Саме Масюкевичу належить велика стаття у газеті «Новий Час» п. н. «Розмова з творцем української руханки (стріча з проф. Іваном Боберським» (1936. Ч. 193–194). У «Літературно-науковому додатку “Нового Часу”» (Львів, 1937–1939) вміщував статті літературознавчої тематики. Припускаємо, що саме він використовував у «Новому Часі» криптонім М. М., яким було підписано, зокрема, статті про студентські справи.

Перебуваючи в Берліні, разом із Зеноном Кузелею редагував часопис «Ukrainische Kulturberichte» (Берлін, 1933–1944).

⁷ Саме так визначено його функції в розділі «Українське сокільство» книги Р. М. Ковалю «Тернистий шлях кубанця Проходи» [5].

Вміщував у цьому та інших виданнях Українського наукового інституту (як-от: «Вісті Українського Наукового Інституту у Берліні» (Берлін, 1933–1940) розвідки з історії української преси тощо. Так, у виданні «Вісті Українського Наукового Інституту» віднайдено його статті: «Червоний імперіялізм і Україна» (грудень 1936), «Істота української преси» (1936. Ч. 5), «Видавництва і преса в підсов. Україні» (1937).

Упродовж усього життя основними зацікавленнями М. Масюкевича, крім соціології (видав низку брошур цієї тематики), були літературознавство, журналістика та книгознавство. У періодичних виданнях він намагався донести до читачів інформацію про розвиток українського спорту, історію українського пресовидання, описати умови, в яких існували наші газети. Окрім того, він не цурався й інших тем, які, вважав, повинні бути популяризовані серед українського читацького загалу з метою його розвитку.

Література

1. Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу українського студентства ((1922–1945). *Історик*. Нью Йорк; Мюнхен, 1974. Ч. 4.
2. Брайлян Н. Масюкевич Микола. *Українська журналістика в іменах*: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 2013. Вип. 20. С. 324–325.
3. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ, 1997. С. 120.
4. Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса»: бібліогр. покажч. (1923–1977) / уклад. В. Г. Денисюк. Львів, 2000. С. 330.
5. Коваль Р. М. Тернистий шлях кубанця Проходи. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475209844/s-83>.
6. Ковпак В. Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. XX ст.: монографія. Львів, 2008. С. 55, 185.
7. Купчинський О. Академічна громада у Празі. *Наукове товариство імені Шевченка*: енциклопедія. Київ; Львів: НТШ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-34>.
8. Маруняк М. Українська еміграція в Німеччині та Австрії по другій світовій війні. Мюнхен, 1985. Т. 1: Роки 1945–1951. С. 252, 257.
9. Микола Масюкевич: людина і друг: у п'ятиріччя з дня смерті. *Сучасність*. 1974. № 7–8. С. 101–108.
10. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Част. перша. С. 5, 106, 218.
11. Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. XX ст.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2002. С. 196.

12. Стасюк О. Й. Розбудова Нації. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rozbudova_natsii.

References

1. Antonovych, M. (1974). Narys istorii Tsentralnogo Soiuzu ukrainskoho studentstva (1922—1945) [Essay on the history of the Central Union of Ukrainian Students ((1922—1945)], *Istoryk*, Niu York, Miunkhen, (4) (in Ukr.).
2. Brailian, N. (2013). Masiukevych Mykola, *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh*: materialy do entsyklop. slov., Lviv, (20), 324–325 (in Ukr.).
3. Vatsaba, O. (1997). Narysy z istorii sportyvnoho rukhu v Zakhidnii Ukraini [Essays on the history of the sports movement in Western Ukraine], Ivano-Frankivsk, 120 (in Ukr.).
4. (2000). Vydannia Ivana Tyktora ta kontsernu «Ukrainska presa» [Publication by Ivan Tyktor and the «Ukrainian Press» concern]: bibliohr. pokazhch. (1923–1977), uklad. V. H. Denysiuk, Lviv, 330 (in Ukr.).
5. Koval, R. M. Ternystyi shliakh kubantsia Prokhody [The Thorny path of Prokhoda from Kuban]. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475209844/s-83> (in Ukr.).
6. Kovpak, V. (2008). Ukrainska sportyvna periodyka Halychyny 20–30-kh rr. XX st.: monohrafiia [Ukrainian Sports. Periodicals of Galicia in the 20s and 30s of the XX century: monograph], Lviv, 55, 185 (in Ukr.).
7. Kupchynskiy, O. (2015). Akademichna hromada u Prazi [Academic community in Prague], *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: entsyklopediia*, Kyiv; Lviv: NTSh, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-34> (in Ukr.).
8. Maruniak, M. (1985). Ukrainska emihratsiia v Nimechchyni ta Avstrii po druhii svitovii viini [Ukrainian emigration to Germany and Austria after World War II], Miunkhen, (1: Roky1945—1951), 252, 257 (in Ukr.).
9. (1974). Mykola Masiukevych: liudyna i druh: u p'iatyrichchia z dnia smerty [Mykola Masiukevych: a person and a friend: on the fifth anniversary of the day of death], *Suchasnist*, (7–8), 101–108 (in Ukr.).
10. Narizhnyi, S. (1942). Ukrainska emigratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emigratsii mizh dvoma svitovymy viinamy [Ukrainian emigration. Cultural work of the Ukrainian emigration between the two world wars], Praha, chast. persha, 5, 106, 218 (in Ukr.).
11. Savka, M. (2002). Ukrainska emihratsiina presa u Chekhoslovatskii Respublitsi (20—30-ti rr. XX st.) [Ukrainian emigration press in the Czechoslovak Republic (20s-30s of the 20th century)]: ist.-bibliohr. doslidzh., Lviv, 196 (in Ukr.).
12. Stasiuk, O. Y. Rozbudova Natsii [Nation building]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rozbudova_natsii (in Ukr.).

Zoriana Nakonechna

Candidate of Social Communications,
Senior Researcher at the Press Studies Research Institute
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

«THE ONE WHO GAZED IN THE HIGHEST IDEAL OF TRUTH»: LIFE AND WORK OF MYKOLA MASIUKEVYCH (1899–1970)

In the history of the Ukrainian press, there are still a lot of little-studied or completely unknown individuals who took an active part in sociopolitical, literary-artistic, sports life. Through the printed word, they sought to enlighten society and assist it in choosing life values.

All these individuals, who at a certain historical point tried to convey to ordinary readers as much essential information as possible about the life of the Ukrainian people, deserve to become known among all those interested in the history of our country.

Thus, in the proposed article, based on reference and press publications, the biography of the obscure Ukrainian journalist, editor, literary critic, public, and sports figure Mykola Masiukevych is reconstructed, who spent most of his life in exile but continued to collaborate with Ukrainian periodicals.

The periodicals in which he was published or collaborated have been studied and documented, including such periodicals as «Studentskyi Vistnyk» (Prague, 1923–1931), «Rozbudova Natsii» (Prague, 1928–1934), «Ukrainskyi Sokil» (Prague, 1934–1937), and the Lviv newspaper «Novyi Chas» (1923–1939), where he briefly served as a foreign correspondent. The topics of this author's publications, as well as the cryptonyms he may have used, have been determined.

Keywords: Mykola Masiukevich, Central Union of Ukrainian Students, Ukrainian Scientific Institute in Berlin, «Studentskyi Vistnyk», «Rozbudova Natsii», «Novyi Chas», the history of the Ukrainian press.

Оксана Серeda

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8078-173X>

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
siania@i.ua

УДК 791.075(477)"19"(092)

**СОНЯ КУЛИКІВНА І СОФІЯ КУЛИКІВНА:
ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-9

Детально вивчено біографічні факти та творчу діяльність перекладачки Софії Куликівни і кіноменеджерки та редакторки Соні Куликівни на основі архівних документів, біографічних словників, статей у пресі. Опрацьовано останні дослідження та публікації про Софію (Соню) Куликівну. Здійснено порівняльний аналіз цих відомостей і з'ясовано, що у Софії Куликівни та Соні Куликівни різні дати і місця народження, імена батьків та сімейний стан. Остаточо підтверджено версію, що це – різні особистості, які помилково об'єднані сучасними дослідниками в одну постать. Для проведення дослідження використано як загальнонаукові методи (дедукція, індукція, аналіз, синтез), так і спеціальні наукові методи (гіпотетично-дедуктивний, біографічний, вивчення архівних документів).

Проаналізовано віднайдені тексти (переклади і публікації) за підписом Куликівни і засвідчено чітку тенденцію: перекладачка підписувалася завжди як Софія Куликівна, а редакторка і кіноменеджерка – як Соня Куликівна.

Подано життєпис Софії Куликівни (Кулик-Микитюк), охарактеризовано її перекладацьку діяльність та співпрацю із львівською пресою. Висвітлено біографічні факти про Соню Куликівну, віднайдено її світліну, розкрито публіцистичну і редакційно-видавничу діяльність, наведено її псевдоніми. Зазначено, що доля Соні Куликівни після 1935 р. невідома і потребує додаткових наукових пошуків.

Підсумовано, що ключову роль у верифікуванні версії про існування двох тезок-Куликівн у міжвоєнному просторі Галичини

відіграли архівні документи та матеріали з родинних архівів. Обидві реалізовувалися в медіапросторі міжвоєнної Галичини, що й спричинило плутанину і переплетення їхніх життєвих і творчих фактів у спільну біографію. Підкреслено, що непересічний творчий шлях кожної із них спонукає до його більш ґрунтовного вивчення.

Ключові слова: Соня Куликівна, Софія Куликівна, біографія, часопис, переклад, кіно.

Постановка проблеми. Вітчизняна біографістика упродовж останніх десятиліть упевнено крокує вперед і посідає чільне місце у системі сучасних журналістикознавчих досліджень. Вивчення життєпису і професійної діяльності українських журналістів, видавців і редакторів дає змогу глибше вивчити медійні процеси конкретного історичного періоду, усвідомити обставини, в яких функціонувало пресовидання, його виклики і здобутки. Нашу увагу привернула постать надзвичайно цікава і харизматична – Соня Куликівна, кіноменеджерка, публіцистка і редакторка, яка відіграла вирішальну роль у популяризуванні кіномистецтва і розвитку українського кіноаматорського руху у Галичині. Суперечлива інформація про її життя і професійну діяльність у сучасних джерелах спонукала до більш ретельного вивчення цієї особистості.

Уперше припущення щодо існування у міжвоєнному культурному просторі Галичини двох тезок Куликівн з'явилося тоді, коли випала нагода ознайомитися із працями дослідника письменництва Коломийщини Миколи Васильчука. Автор біографічних нарисів про Софію Куликівну жодного разу не згадував про її яскраве кінематографічне минуле. Другим фактом, який остаточно підтвердив таку ймовірність, було те, що Софія Куликівна одружилася і мешкала у Коломії на початку 1930-х рр. – саме у цей час у Львові виходив журнал «Кіно», відповідальною редакторкою якого була неодружена Соня Куликівна.

Далі розпочалося науково-детективне розслідування, яке тривало понад п'ять років. Опрацювання матеріалів Державного архіву Львівської області підтвердило гіпотезу про існування двох тезок-Куликівн – вдалося віднайти короткі біографічні дані Соні Куликівни зі Львова і порівняти їх із біографічною довідкою Софії

Куликівни із Коломиї, наданою дослідником М. Васильчуком. Назріла потреба провести детальне дослідження життєпису львівської кіноменеджерки і віднайти її світлину, аби остаточно провести розмежування із коломиїською перекладачкою.

Мета дослідження. Метою нашої статті є детальне вивчення біографічних фактів та професійної діяльності Соні Куликівни і Софії Куликівни на основі віднайдених на сьогодні архівних джерел, біографічних словників, статей у пресі, порівняння цих відомостей і обґрунтування, що це різні особистості, які помилково об'єднані дослідниками.

Об'єктом дослідження є життєписи перекладачки Софії Куликівни та кіноменеджерки й редакторки Соні Куликівни, їхня творча діяльність, співпраця з українською пресою в Галичині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед журналістикознавчих розвідок останніх років окремих сегмент становлять праці про життя і діяльність українських журналістів, редакторів та публіцистів першої половини ХХ ст. Варто згадати про статті пресознавців Т. Гринівського [7], О. Дроздовської [10], Н. Кулеші [25], З. Наконечної [13], Л. Сніцарчук [19], М. Яблонського [22] та ін. Досліджувана нами постать редакторки Соні Куликівни теж не залишилася непоміченою сучасними науковцями, однак у низці праць її біографія тісно переплетена із життєписом перекладачки Софії Куликівни. Так, кінознавиця І. Патрон [14] та історикня О. Сахно [16], доволі вичерпно розкриваючи зусилля Соні Куликівни у розвитку кіноіндустрії Галичини, помилково називають її справжнє ім'я псевдонімом Софії Кулик.

Така плутанина сталася тому, що згадані авторки черпали інформацію з джерел, які переплели факти біографій обох жінок – кінопрокатну і редакторську діяльність Соні Куликівни вони помилково приписують Софії Кулик(івні), а ім'я самої Соні Куликівни трактують як псевдонім. Насамперед йдеться про навчальний посібник Л. Коломісць [12] та колективне п'ятитомне видання з історії кіно [11]. Хибно переплітають між собою життєписи і творчість обох жінок й енциклопедичні видання, як-от Енциклопедія Сучасної України [15] та Енциклопедія Львова [23].

У низці досліджень усе ж виокремлено біографію саме Соні Куликівни. Так, польська кінознавиця Б. Гершевська [24] згадує

про Соню Куликівну і її студію «Соня-фільм» у контексті свого дослідження розвитку кіно у Львові до 1939 р. Трохи привідкрила завісу біографічної таємниці Соні Куликівни монографія О. Середи, в якій вперше розмежовано її життєпис із біографією Софії Куликівни, а також на основі архівних джерел висвітлено редакційну діяльність [18].

Значно більше відомостей віднайдено нами про життєпис і перекладацьку діяльність Софії Куликівни. Окремі згадки про її переклади наводяться у праці Т. Шмігера [20]. Невеличку довідку про Софію Кулик(івну) містить біографічний словник В. Полека [1]. Найвичерпніше біографію Софії Кулик(івни) дослідив М. Васильчук, отримавши інформацію та матеріали безпосередньо від доньки перекладачки, й опублікував свої результати у біобібліографічних словниках [4; 6] та краєзнавчих працях [3; 5]. В останні роки постаттю Софії Куликівни зацікавилася дослідниця А. Василик [2], яка охарактеризувала її перекладацьку співпрацю із журналами «Вістник» та «Світ Дитини».

Усі згадані праці якраз і спонукали нас до ретельного аналізу біографій обох тезок-галичанок, аби врешті розмежувати їх і довести, що це – різні особистості – із власним життєвим шляхом і творчими захопленнями.

Новизна. Актуальність теми статті зумовлена потребою спростувати помилкові біографічні відомості щодо постаті Софії Куликівни, репрезентовані у низці сучасних довідкових джерел, наукових праць і публіцистичних творів. Новизна дослідження полягає у тому, що нами подано не відомі досі біографічні факти про редакторку журналу «Кіно» Соню Куликівну, віднайдено її світлину, доведено існування двох окремих особистостей у міжвоєнному культурному просторі Галичини – кінопопуляризаторки Соні Куликівни і перекладачки Софії Куликівни.

Методи дослідження. У статті дотримано принципи історизму, об'єктивності, всебічності. Використано такі загальнонаукові методи, як індукція, дедукція, аналіз, синтез. Також застосовано спеціальні наукові методи: гіпотетично-дедуктивний, біографічний, вивчення архівних документів та листування, порівняльний аналіз, узагальнення, які дали змогу сформулювати

аргументи і підтвердити припущення, що Соня Куликівна і Софія Куликівна – різні особистості.

Виклад основного матеріалу. Спершу припущення щодо існування двох тезок-Куликівн в одному інформаційному та часовому просторі міжвоєнної Галичини виглядало дещо абсурдним. Адже низка авторитетних наукових праць, енциклопедичних видань стверджували, що це одна особистість. Радше більшість із них трактували ім'я Соні Куликівни як псевдонім Софії Кулик. Однак логічне порівняння біографічних фактів уперто підказувало, що така версія із високою ймовірністю може бути правдоподібна. Залишалось тільки знайти аргументи для підтвердження.

У процесі вивчення особливостей функціонування української мистецької преси Галичини Соня Куликівна як відповідальна редакторка журналу «Кіно» періодично потрапляла у фокус нашого наукового інтересу. Перші відомості, які вдалося віднайти, – це були біографічні довідки дослідника письменства Коломийщини М. Васильчука, з яких випливало, що Софія Куликівна походила із Косівщини і мешкала стало у Коломиї із 1929 р. Інформацію дослідник отримав від найближчої родини, тож сумніву вона не викликала.

Водночас до наших рук потрапили польськомовні праці кінознавиці Барбари Гершевської, яка вказувала на кінопрокатну діяльність Соні Куликівни із середини 1920-х рр., зокрема започаткування фірми «Соня-фільм», прибутки від якої і сформували пресовий фонд кіночасопису [24, s. 326]. З огляду на це трохи дивним виглядав той факт, що Соня Куликівна могла успішно провадити у Львові кінопрокатний бізнес і адмініструвати видавання часопису «Кіно» (1930–1936) дистанційно – із Коломиї. Це були перші дзвоники, які спонукали більш ретельно придивитися до постаті Соні Куликівни як відповідальної редакторки.

Пролити світло на життєпис Соні Куликівни допомогло опрацювання документів Державного архіву Львівської області, зокрема пресового бюро Львівського міського староства. Із поліцейних звітів, датованих 1930 р. і 1935 р., стало відомо, що Соня Куликівна народилася 1901 р., її батько називався Володимиром, вона «мешкала стало» у Львові і була «стану вільного» [8, арк. 7].

Водночас серед матеріалів редакції журналу «Нова Хата», які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, ми віднайшли лист Софії Куликівни із Кут, датований 3 березня 1930 р., щодо доопрацювання надісланого до редакції перекладу [21]. Відзначимо: М. Васильчук вказував, що Софія Куликівна народилася 1899 р. у Кутах на Станиславщині (зараз – Івано-Франківщина), її батько називався Данило, 1929 р. вона вийшла заміж і переїхала до Коломиї [6, с. 98]. Різні роки народження, імена батьків, місця проживання і сімейний стан – відомості, які лише підтверджували припущення, що Соня Куликівна і Софія Куликівна – дві різні особи.

Скупі відомості з життя Соні Куликівни спонукали до продовження біографічних пошуків. Завдяки листуванню із М. Васильчуком, який з огляду на доступну йому інформацію також підтримав версію про існування двох тезок-Куликівн, вдалося отримати світліну Софії Куликівни. Дослідник письменства Коломийщини повідомив також факт, що не чув від родини, аби Софію Куликівну називали Сонею. Це підтвердив і проведений нами аналіз віднайдених текстів (перекладів і публікацій) за підписом Куликівни, який засвідчив чітку тенденцію: перекладачка підписувалася завжди як Софія Куликівна, а редакторка і кіноменеджерка – як Соня Куликівна або криптонімом С. К. Ми не полишали також думки віднайти портрет Соні Куликівни і порівняти зовнішність обох жінок. І цього річ, гортаючи сторінки журналу «Кіно», ми натрапили на світліну Соні Куликівни – це поставило незаперечну крапку у нашому дослідженні-розслідуванні: у міжвоєнній Галичині існували дві талановиті тезки-Куликівни.

Нижче подаємо життєписи обох Куликівн, аби остаточно їх розмежувати.

Софія Куликівна (Кулик-Микитюк)

Народилася 31 травня 1899 р. у с. Старі Кути на Косівщині (тепер – Івано-Франківської обл.) у родині адвоката Данила Кулика та Марії з дому Загаєвської. Мати мала французьке походження. Батько був близький до літературного середовища, знав особисто Марка Черемшину, Івана Франка.

Закінчила початкову школу в Кутах, згодом виховувалася у німецькому пансіонаті у Чернівцях, де вивчала німецьку,

французьку та англійську мови. 1920 р. Софія успішно склала у Львові гімназійну матуру. Цього ж року вона втратила матір [5, с. 66].

1929 р. вийшла заміж за коломийського вчителя Максима Микитюка і переїхала до Коломиї [4, с. 52]. Того ж року народила сина Володимира, через сім років – доньку Христину. Максим Микитюк у 1930-х рр. був директором школи, а під час німецької окупації очолював українську поліцію в Коломиї. Був розстріляний німцями у Шепарівському лісі [5, с. 66].

Свої переклади (з французької й англійської) і статті підписувала як Софія Куликівна. Її перекладацький хист поцінювався редакціями українських часописів Львова. Художні переклади Софії Куликівни вміщувалися на шпальтах часописів «Вістник», «Дзвіночок», «Діло», «Літературно-Науковий Вістник», «Нова Хата», «Світ Дитини». Водночас нам вдалося віднайти доволі гостру, місцями зневажливу оцінку її перекладів багатолітнього співробітника журналів «Літературно-Науковий Вістник» та «Вістник», званого перекладача, інтелектуала, науковця Леоніда Мосендза. Так, у листі до редактора «Вістника» Дмитра Донцова від 11 березня 1932 р. він висловлював обурення перекладацькою творчістю «апокаліптичної» Софії Куликівни: «... читач занурюється в нетрі жакливого мови, нашпикованої огидними чехизмами; будова фрази кострубата, неохайна, іноді навіть тяжко дійти сенсу речення. Маю вражіння, що “Куликівная” не знає ані англійської, ані української мови. Мабуть менше ще українську» [17, с. 497]. Поза тим, такий різкий випад Л. Мосендза не завадив редакції «Вістника» й надалі співпрацювати із перекладачкою, а їй – публікувати свої переклади у пресі. Також Софія Куликівна виступала як автор – друкувала у журналі «Світ Дитини» пізнавальні статті з географії та зоології.

Окремими книгами вийшли її переклади для дітей: «Алі-Баба і 40 розбійників» (Львів, 1922), Джек Лондон «Оповідання

Софія
Кулик-Микитюк
(Дж.: архів Миколи
Васильчука)

південного моря», Чарлз Дікенс «Різдвяна ніч» (обидві – Львів, 1924), Ернест Сетон-Томпсон «Мої знакомі (Нариси з життя звірів, яких я знав)» (Львів; Київ, 1925).

Померла Софія Кулик-Микитюк 22 серпня 1983 р. у Коломиї.

Соня Куликівна

Народилася 7 вересня 1901 р. у Львові в родині Володимира і Параскевії Куликів. Освіту здобувала в Університеті Яна Казимира у Львові [8, арк. 7].

1923 р. створила прокатну студію «Соня-фільм» у Львові, яка упродовж десяти років імпортувала в Галичину фільми Всеукраїнського фотокіноуправління та продукувала власні короткометражні просвітницькі стрічки.

Соня Куликівна
(Дж.: Кіно. 1933.
Ч. 59/60. С. 2)

1930 р. за кошти від продажу відзнятих студією культурно-освітніх фільмів («Свято молоді», «Зелені свята», «Гуцульщина», «З кіноапаратом по Львову») почала видавати журнал «Кіно» та офіційно підписувалася як його відповідальна редакторка [18, с. 234]. По суті, виконувала більше адміністративні функції, а фактичними редакторами видання були Ярослав Бохенський, Юліан Дорош, Дмитро Кренжаловський та Анатоль Курдик, згодом – Володимир Гумецький. У січні

1936 р. вимушено закрила журнал через фінансові проблеми, попередньо згорнувши кіновиробництво «Соня-фільм».

У 1931 р. спільно з кінокритиком Ярославом Бохенським видала книгу «Зірки екрана». На початку 1930-х рр. працювала секретаркою в адвоката Пилипа Евина і була приналежною до Організації українських націоналістів. Станом на середину 1930-х рр. була неодруженою [9, арк. 5].

Активно виступала у пресі на теми кіно (під криптонімом С. К. і, ймовірно, псевдонімом Л. Сіра) – у львівських газетах «Діло», «Неділя», «Новий Час» та його додатку «Література й Мистецтво», перемишльському тижневику «Український Голос». У своїх публікаціях Соня Куликівна намагалася прищепити інтерес до кіномистецтва серед українства Галичини, ввести його у контекст останніх кіноновинок у світі, водночас наголошувала на

потребі практичного втілення ідеї започаткування кіновиробництва на західноукраїнських землях і головну ставку робила саме на українських молодих аматорів кіно. Також вміщувала у часописах переклади з французької мови актуальних статей кіномистецької проблематики.

У 1930-х рр. працювала в канцелярії концерну Івана Тиктора «Українська Преса». 1935 р. видавала і була відповідальною редакторкою журналу «Дні» у Львові. Подальша доля Соні Куликівни невідома [18, с. 234].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що завдяки ретельному вивченню життєписів і творчої діяльності Софії Кулик(івни) та Соні Куликівни вдалося остаточно розмежувати ці дві непересічні постаті й обґрунтувати таку позицію перевіреними фактами. Ключову роль у верифікуванні версії про існування двох тезок-Куликівн у міжвоєнному просторі Галичини відіграли архівні документи та матеріали з родинних архівів.

Задля справедливості усе ж варто додати, що обидві Куликівни таки мали спільну рису – їх об'єднувала любов до своєї нації та бажання підняти загальний культурний рівень українства Галичини засобами художніх перекладів, кінематографу та пізнавальних текстів. Обидві реалізовувалися в медіапросторі міжвоєнної Галичини, що й спричинило плутанину і переплетення їхніх життєвих і творчих фактів у спільну біографію. Вважаємо, що непересічний творчий шлях кожної із них спонукає до його більш ґрунтовного вивчення.

Для нас досі залишається таємницею, за яких обставин молода жінка в Галичині розпочала кінопрокатний бізнес, як склалася її доля після 1935 р., чи не емігрувала вона. Тож дослідження досі триває, адже харизматична і загадкова Соня Куликівна точно заслуговує на це.

Література

1. Біографічний словник Прикарпаття / зібрав і опрацював Володимир Полк. Івано-Франківськ, 1999. С. 314.
2. Василик А. Український художній переклад у міжвоєнному Львові. *Іноземна філологія*. Львів, 2009. Вип. 121. С. 233–241.
3. Васильчук М. Відслонити запону забуття. *Вільний голос*. Коломия, 1999. 22 верес.

4. Васильчук М. Письменство на Коломийщині. Друга половина 16 століття – 1939 рік. Коломия: Народний дім, 1993. С. 52–53.
5. Васильчук М. Силуети: Коломисзнавчі тексти. Коломия, 2006. С. 66–67.
6. Васильчук М. М. Коломийський азбуковник. Друкарство, журналістика, література 1939–1999 рр.: біобібліогр. слов. Коломия, 2000. С. 98.
7. Гринівський Т. С. Редакторсько-видавнича та публіцистична діяльність Василя Сімовича на Буковині початку ХХ ст. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 2021. № 1(81). С. 158–167. DOI: 10.32403/0554-4866-2021-1-81-158-167.
8. Державний архів Львівської області. Ф. 110 (Львівське городське староство). Оп. 3. Спр. 551 (*Справа про реєстрацію кіно-радіо-спортивного щотижневика «Дні» у Львові, 3.01.1935 р. – 5.03.1935 р.*). 14 арк.
9. Державний архів Львівської області. Ф. 110 (Львівське городське староство). Оп. 3. Спр. 663 (*Справа про реєстрацію українського рекламного журналу «Кіно», 2 вересня 1930 р. – 16 січня 1931 р.*). 10 арк.
10. Дроздовська О. Артım Хомик (1878–1921): етапи життя і журналістської діяльності. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 329–349. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-24).
11. Історія українського кіно: у 5 т. Київ, 2016. Т. 2: 1930–1945. 448 с.
12. Коломієць Л. Український художній переклад та перекладачі 1920–1930-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навч. посіб. Вінниця, 2015. 360 с.
13. Наконечна З. Публіцистичний доробок Євгена Яворівського (1893–1954) на сторінках українських періодичних видань. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 402–410. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-24).
14. Патрон І. З історії розвитку та становлення кіномистецтва в Галичині у 20–30 роки ХХ століття. *Вісник Львівського університету*. Сер. Мистецтвознавство. Львів, 2019. Вип. 20. С. 192–202. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.20.2019.10624>.
15. Полек В. Т., Яців Р. М. Куликівна Софія. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2016. Т. 16: Куз–Лев. С. 60.
16. Сахно О. В. Місце кінорежисури в процесах національно-культурного розвитку радянської України 1920–30-х рр.: дис. ... д-ра філософії: спец. 032 «Історія та археологія» / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. 312 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/disertats__ya_sakhno.pdf.
17. Сварник Г. Листи Леоніда Мосендза до Дмитра Донцова за 1931–1934 роки. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2000. Т. 239: Праці Філологічної секції. С. 479–541.
18. Середя О. У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття: монографія. Львів, 2023. 364 с.
19. Сніцарчук Л. Журналістська діяльність Олександра Ковалевського у 1910–1939 рр. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*.

Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27).

20. Українське перекладознавство ХХ сторіччя: бібліографія / уклад Тарас Шмігер. Львів, 2013. 626 с.

21. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 327 (Редакція журналу «Нова Хаґа»). Оп. 1. Спр. 17 (*Листи Кравченко У., Краввич У., Куликівни С., Кульчицького С., Кучабської М.*). Арк. 13.

22. Яблонський М. Р. Редакційно-видавнича діяльність Петра Волиняка. *Українська біографістика*: зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 19. С. 243–258. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.243>.

23. Яців Р. Кулик Софія (Куликівна Соня). *Енциклопедія Львова*. Львів, 2010. Т. 3. С. 671.

24. Gierszewska B. Kino i film we Lwowie do 1939 roku. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2006. 430 s.

25. Kulesza N. Artur Seelieb (1878–1958) jako publicysta i popularyzator ukraińskiej kultury. *Prace Historyczno-Archivalne*. Rzeszów, 2020. Т. 32. S. 179–191. DOI: 10.30657/pa.32.2020.10.

References

1. (1999). *Biohrafichnyi slovnyk Prykarpattia* [Biographical dictionary of Prykarpattia] / zbrav i opratsiuvav Volodymyr Poliek, Ivano-Frankivsk, 314 (in Ukr.).

2. Vasylyk, A. (2009). *Ukrainskyi khudozhnii pereklad u mizhvoiennomu Lvovi* [Ukrainian artistic translation in interwar Lviv], *Inozemna filolohiya*, Lviv, (121), 233–241 (in Ukr.).

3. Vasylychuk, M. (1999). *Vidslonyty zaponu zabuttia* [Uncover the spell of oblivion], *Vilnyi holos*, Kolomyia, (22 veres.) (in Ukr.).

4. Vasylychuk, M. (1993). *Pysmenstvo na Kolomyishchyni. Druha polovyna 16 stolittia – 1939 rik* [Literature in the Kolomyia region. The second half of the 16th century – 1939], *Kolomyia, Narodnyi dim*, 52–53 (in Ukr.).

5. Vasylychuk, M. (2006). *Syluety. Kolomyieznavchi teksty* [Silhouettes. Kolomyet texts], *Kolomyia*, 66–67 (in Ukr.).

6. Vasylychuk, M. M. (2000). *Kolomyiskyi azbukovnyk*. Drukarstvo, zhurnalistyka, literatura 1939–1999 rr. [Kolomyia alphabet book. Printing, journalism, literature 1939–1999]: biobibliohraf. slov., *Kolomyia*, 98 (in Ukr.).

7. Hrynivskyyi, T. S. (2021). *Redaktorsko-vydavnycha ta publitsystychna diyalnist Vasylia Simovycha na Bukovyni pochatku ХХ st.* [Editing, publishing and journalistic activities of Vasyl Simovych in Bukovina at the beginning of the 20th century], *Polihrafia i vydavnycha sprava*, Lviv, (1(81)), 158–167. DOI: 10.32403/0554-4866-2021-1-81-158-167 (in Ukr.).

8. *Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti* [State archive of Lviv region], f. 110 (Lvivske horodske starostvo), op. 3, spr. 551 (*Pro reyestratsiyu kino-radio-sportyvnoho shchotyzhnevyyka «Dni» u Lvovi, 3 sichnia 1935 r. – 5 bereznia 1935 r.*), 14 (in Ukr.).

9. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State archive of Lviv region], f. 110 (Lvivske horodske starostvo), op. 3, spr. 663 (*Sprava pro reiestratsiiu ukrainskoho reklamnoho zhurnalu «Kino», 2 veresnia 1930 r. – 16 sichnia 1931 r.*), 10 (in Ukr.).
10. Drozdovska, O. (2020). Artym Khomyk (1878–1921): etapy zhyttia i zhurnalistskoi diyalnosti [Artym Khomyk (1878–1921): stages of life and journalistic activity], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (10(28)), 329–349. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-24) (in Ukr.).
11. (2016). Istoriya ukrainskoho kino [History of Ukrainian cinema]: u 5 t., Kyiv, (2: 1930–1945), 448 (in Ukr.).
12. Kolomyets, L. (2015). Ukrainskyi khudozhniy pereklad ta perekladachi 1920–1930-kh rokiv: materialy do kursu «Istoriya perekladu» [Ukrainian artistic translation and translators of the 1920s–1930s: materials for the «History of Translation» course]: navch. posib., Vinnytsia, 360 (in Ukr.).
13. Nakonechna, Z. (2019). Publitsystychnyi dorobok Yevhena Yavorivskoho (1893–1954) na storinkakh ukrainskykh periodychnykh vydan [Journalistic work of Yevhen Yavorivskiy (1893–1954) on the pages of Ukrainian periodicals], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (9(27)), 402–410. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-24) (in Ukr.).
14. Patron, I. (2019). Z istorii rozvytku ta stanovlennia kinomystetstva v Halychyni u 20–30 roky XX stolittia [From the history of the development and formation of film art in Galicia in the 20s and 30s of the 20th century], *Visnyk Lvivskoho universytetu*, Ser. Mystetsvoznavstvo, Lviv, (20), 192–202. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.20.2019.10624> (in Ukr.).
15. Poliek, V. T., Yatsiv R. M. (2016). Kulykivna Sofiya [Kulykivna Sofia], *Entsyklopediya Suchasnoi Ukrainy*, Kyiv, (16: Kuz–Lev), 60 (in Ukr.).
16. Sakhno, O. V. (1921). Mistse kinorezhysury v protsesakh natsionalno-kulturnoho rozvytku radianskoi Ukrainy 1920–30-kh rr. [The place of film directing in the processes of national and cultural development of Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s]: dys... d-ra filosofii: spets, 032 «Istorii ta arkhheolohii», Zaporizkyi natsionalnyi universytet, Zaporizhzhia, 312. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/disertats_ya_sakhno.pdf. (in Ukr.).
17. Svarnyk, H. (2000). Lysty Leonida Mosendza do Dmytra Dontsova za 1931–1934 roky [Leonid Mosendz's letters to Dmytro Dontsov for the years 1931–1934], *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, Lviv, (239: Pratsi Filolohichnoi sektsii), 479–541 (in Ukr.).
18. Sereda, O. (2023). U poloni artu: ukrainska mystetska presa Halychyny mizhvoyennoho dvadtsiatylittia: monohrafiya, Lviv, 364 (in Ukr.).
19. Snitsarchuk, L. (2020). Zhurnalistska diyalnist Oleksandra Kovalevskoho u 1910–1939 rr. [Journalistic activity of Oleksandr Kovalevskiy in 1910–1939], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (10(28)), 375–391. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-27](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-27) (in Ukr.).
20. (2013). Ukrainske perekladoznavstvo XX storichchia [Ukrainian translation studies of the 20th century]: bibliohrafiya / uklav Taras Shmiher, Lviv, 626 (in Ukr.).

21. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv], f. 327 (Redaktsiya zhurnalu «Nova Khata»), op. 1, spr. 17 (*Lysty Kravchenko U., Krvavych U, Kulykivny S., Kulchytskoho S., Kuchabskoi M.*), 13 (in Ukr.).

22. Yablonskyi, M. R. (2020). Redaktsiyno-vydavnycha diyalnist Petra Volyniaka [Editorial and publishing activity of Petro Volynyak], *Ukrainska biohrafistyka: zb. nauk. pr.*, Kyiv, (19), 243–258. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.243> (in Ukr.).

23. Yatsiv, R. (2010). Kulyk Sofiya (Kulykivna Sonia) [Kulyk Sofia (Kulykivna Sonia)], *Entsyklopediya Lvova*, Lviv, (3), 671 (in Ukr.).

24. Gierszewska, B. (2006). Kino i film we Lwowie do 1939 roku, Kielce, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 430 (in Pol.).

25. Kulesza, N. (2020). Artur Seelieb (1878–1958) jako publicysta i popularyzator ukraińskiej kultury [Artur Seelieb (1878–1958) as a publicist and popularizer of Ukrainian culture], *Prace Historyczno-Archivalne*, Rzeszów, (32), 179–191. DOI: 10.30657/pha.32.2020.10 (in Pol.).

Oksana Sereda

Candidate of Social Communications,
Senior Researcher at the Press Studies Research Institute
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

SONIA KULYKIVNA AND SOFIA KULYKIVNA:

IDENTIFICATION PROBLEM

The biographical facts and creative activity of translator Sofia Kulykivna and film manager and editor Sonia Kulykivna have been studied in detail on the basis of archival documents, biographical dictionaries, and articles in the press. The latest research and publications about Sofia (Sonia) Kulykivna have been elaborated. A comparative analysis of this information has been carried out and it's been found that Sofia Kulykivna and Sonia Kulykivna have different dates and places of birth, parents' names and marital status. The version that these are different personalities, who were mistakenly united by modern researchers into one figure, has been finally confirmed. Both general scientific methods (deduction, induction, analysis, synthesis) and special scientific methods (hypothetical-scientific, biographical, study of archival documents) have been used to carry out the research.

The found texts (translations and publications) signed by Kulykivna have been analyzed and a clear trend has been witnessed:

the translator always signed herself as Sofia Kulykivna, and the editor and film manager – as Sonia Kulykivna.

The biography of Sofia Kulykivna (Kulyk-Mykytiyk) has been presented, her translation activity and cooperation with the Lviv press have been described. Biographical facts about Sonia Kulykivna have been highlighted, her photo was found, her journalistic and editorial-publishing activities have been disclosed, her pseudonyms have been given. It is noted that Sonia Kulykivna's fate after 1935 is unknown and requires additional scientific research.

It is summarized that archival documents and materials from family archives played a key role in verifying the version about the existence of two Kulykivna's namesakes in the interwar space of Galicia. Both were realized in the media space of interwar Galicia, which caused confusion and the intertwining of their life and creative facts into a joint biography. It is emphasized that the unique creative path of each of them encourages its more thorough study.

Keywords: Sonia Kulykivna, Sofia Kulykivna, biography, periodical, translation, cinema.

Лідія Сніцарчук

ORCID ID: 0000-0002-7272-9357

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,
директорка Науково-дослідного інституту пресознавства,
заступниця генерального директора з наукової роботи
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
e-mail: lidija_s@ukr.net

УДК 070+821.161.2](477)(092)“1934/1939“(044.2)

**«ПИСАТИ МУШУ – ЦЕ Є УМОВА МОГО ЖИТТЯ»:
ЛИСТИ
СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ ДО ОЛЕНИ КИСЛЕВСЬКОЇ
(1934–1939 рр.)**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-10

Проаналізовано низку листів письменниці і журналістки Софії Яблонської, надісланих з Китаю, Франції, Галицького краю впродовж 1934–1939 рр. до громадсько-політичної та культурної діячки – письменниці, редакторки часописів «Жіноча Доля» та «Жіноча Воля», журналістки Олени Кислевської. До аналізу залучено корпус маловідомих джерел, що дозволили з'ясувати особливості епістолярної комунікації двох непересічних творчих особистостей, тональність якої змінювалася залежно від обговорюваної проблематики – від ділового обговорення справ, пов'язаних здебільшого з публікацією матеріалів С. Яблонської у пресі, зокрема в коломийській «Жіночій Долі», до щирих розповідей про приватне життя авторки та її роздумів про життєві цінності та їх значимість. Цей корпус листів зберігається нині внаслідок відомих історичних обставин у Національній бібліотеці у Варшаві (Республіка Польща).

Відзначено, що в листах збережено чимало інформації, за якою маємо змогу з'ясувати специфіку мандрівної вдачі С. Яблонської та її журналістської праці, особливості її сприйняття та творчого відтворення дійсності, реакцію на різноаспектні події – ті, що відбувалися з нею чи в країні, де вона проживала на той час або ж до якої мріяла потрапити, інші важливі обставини її насиченого життя. Визначено основні теми й проблеми, які

навітлювала С. Яблонська, охарактеризовано інформацію, що розкриває особливі риси характеру адресантки, своєрідні підходи до творення текстів, специфіку авторського письма, сприйняття критики її опублікованих текстів. Охарактеризовано жанрові форми журналістських матеріалів С. Яблонської (лист, авторська колонка, подорожній нарис тощо). Підтверджено активне прагнення С. Яблонської брати участь в культурному житті українського соціуму краю.

Ключові слова: Софія Яблонська, Олена Кисілевська, епістолярій, міжвоєнне двадцятиліття, галицька преса, творча біографія, журналістська діяльність.

Постановка проблеми. Софія Яблонська (1907–1971) розпочала свій впевнений творчий шлях як журналістка та письменниця у друге десятиліття інтербелуму. Публіковані в галицьких часописах, її різножанрові матеріали відразу набували популярності, ставали запотребованими й очікуваними. Про С. Яблонську неодноразово писали автори української і польської преси, обговорюючи її карколомні подорожні сюжети, особливості їх авторського відтворення. У радянський період ім'я знаної авторки, як і переважної більшості важливих для української культури особистостей, було ретельно вихолощено з українського публічного дискурсу. І тільки в 1990-х рр., після багатьох десятиліть заборон і замовчувань, відбувся новий – потужний – сплеск читацького зацікавлення творчістю С. Яблонської. Цьому сприяло перевидання її творів (видавництва «Богуславкнига», «Піраміда», «Родовід»), а також уведення її імені в науково-популярний дискурс, що й зараз супроводжується активним вивченням її життєпису, творчої спадщини, архівної документалістики. Особливу увагу нині звернено на дослідження епістолярію С. Яблонської, який зберігається в низці архівних інституцій України, Франції, Польщі. Листи С. Яблонської – адресантки та адресатки – слугують важливою підпорою для дослідників, які прагнуть розкрити світоглядні, соціальні, культурні, естетичні, професійні аспекти її життя і творчості.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей епістолярної комунікації двох непересічних особистостей – Софії Яблонської (адресантки) та Олени Кисілевської (адресатки), які

брали участь у творенні українського інформаційного простору як письменниці, журналістки, авторки-подорожниці.

Об'єкт дослідження: листи С. Яблонської, надіслані з Китаю, Франції, Галицького краю впродовж 1934–1939 рр. до О. Кисілевської.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до біографії Софії Яблонської, рівно ж як і запит на прочитання її текстів, відбувся у першій половині 1990-х рр., коли розпочалося активне дослідження української преси минулого, зокрема й тих часописів, де неодноразово було публіковано її різножанрові твори. Вперше докладну інформацію про ці шановані читацтвом галицькі видання («Діло», «Життя і Знання», «Жіноча Воля», «Жіноча Доля», «Назустріч», «Нова Хата» та ін.) подано в історико-бібліографічних нарисах, вміщених у працях Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, серед яких наведемо, наприклад, «Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.» М. Романюка та М. Галушко (Львів, 1996), «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.: матеріали до бібліографії» (Львів, 1998. Т. 1; 1999. Т. 2; 2000. Т. 3; 2001. Т. 4; 2003. Т. 5), «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.» (Львів, 2003. Т. 3. Кн. 1: 1920–1928; Кн. 2: 1929–1939).

Тимофій Гаврилів, який першим з літературознавців розпочав наукове прочитання творів письменниці, зокрема уміщених п. н. «З країни рижу та опію» подорожніх нарисів, наголошував, що «в сучасний дискурс Софію Яблонську вводили Федір Погребенник, Ярослав Поліщук, Василь Габор» [2, с. 251]. Віддаючи належне багатьом науковцям, видавцям, журналістам, які завзялися вивчати й популяризувати творчі набутки Яблонської, особливо відзначимо зусилля Вероніки Гоменюк та Андрія Беницького, яких також не оминув чар творчості Софії. Завдяки залюбленню в тексти мандрівниці вони перші з українських дослідників познайомилися, діставшись до Парижа, з Наталі Уден – онукою Софії, оглянули й частково (наскільки було можливо за незначний термін перебування у місті) опрацювали родинний архів, а головню зініціювали, уклали й підготували до друку низку творів С. Яблонської, що побачили світ у видавництві «Родовід» 2018 р., зокрема альбом уперше опублікованих подорожніх фотографій мисткині п. н. «Теура.

Софія Яблонська». У наукових статтях В. Гоменюк («З епістолярію кореспондентки: співпраця Софії Яблонської із журналом “Нова Хата”» [3]) та А. Беницького («Листи Михайла Рудницького до Софії Яблонської: комунікаційні особливості» [1]) вміщено результати їхнього прочитання епістолярію С. Яблонської, який зберігається наразі в родинному архіві в Парижі, а також у Центральному державному історичному архіві України (м. Львів).

Активна дослідницька увага до постаті цієї яскравої особистості не спадає й донині. На цьому, зокрема, наголошує дослідниця Ольга Катола, важливим внеском якої у сучасну Яблонськіану стала стаття «Тематичне новаторство публікацій Софії Яблонської у галицькій пресі міжвоєнної доби» [5]. Авторка акцентувала увагу на науково-популярному дискурсі В. Агеєвої, О. Забужко, О. Середи (Дзвінка Воробкало) та ін.: «Публікації цих авторів висвітлюють насамперед надзвичайно цікаву біографію української інтелектуалки, яка у свій час (1920–1930-ті рр.), кинувши виклик численним суспільним стереотипам і табу, спромоглася втілити в життя свої неймовірні мрії» [5, с. 219]. Відзначимо також творчі набутки Олени Галети (відкрита лекція-презентація «Історія з романом: з паризького архіву Софії Яблонської») та Анатолія Дністрового (онлайн-лекція «Софія Яблонська. Перша українська тревел-блогерка»), які й надалі підсилюють інтерес української спільноти до творчості талановитої журналістки й письменниці.

Методи дослідження. Застосовані аналітико-синтетичний, біографічний, хронологічний, порівняльний, ретроспективний, зіставний, джерелознавчий, описово-аналітичний методи в поєднанні з історико-культурним та мікроісторичним підходами дали можливість досягти визначеної мети.

Виклад основного матеріалу. У передмові до книги «Софія Яблонська. Листи з Парижа. Листи з Китаю» упорядник цінного пресового матеріалу, який розкриває непересічний талант й дивовижну вдачу журналістки й письменниці, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника Василь Габор відзначав, що за публікаціями в тогочасній пресі 1920–1930-х рр. сьогодні кожен зацікавлений читач має змогу сформувати «колективний портрет» Софії

Яблонської [4]. Справді, читацьке бачення багатогранного образу журналістки й письменниці значним чином залежить не тільки від прочитаних творів, а й від їхнього сприйняття читачами – сучасниками авторки, свідчень яких залишилося чимало на сторінках преси. Ґрунтовною інформаційною підмогою до творення образу С. Яблонської слугує збережене листування – її та українських діячів, здебільшого працівників преси міжвоєнного двадцятиліття – Л. Бурачинської, О. Кисілевської, А. Крушельницького, В. Мудрого, М. Рудницького, Ф. Федорціва та ін.

Ориґінали листів С. Яблонської, про які вестимемо мову, зберігаються нині внаслідок відомих історичних обставин у Національній бібліотеці у Варшаві (Республіка Польща). Написані вони до редакторки «Жіночої Долі» Олени Кисілевської у 1930-х рр., коли адресантка перебувала у Франції (Тюрен, три листи), Китаї (Юнан-Фу, п'ять листів), а також у Галичині (Криниця, Гребенів, Львів, чотири листи, дві поштівки). У цій незначній кількості листів збережено чимало інформації, за якою маємо змогу з'ясувати специфіку мандрівної вдачі С. Яблонської та її журналістської праці, особливості її сприйняття та творчого відтворення дійсності, реакцію на різноаспектні події – ті, що відбувалися з нею чи в країні, де вона проживала на той час або ж до якої мріяла потрапити, інші важливі обставини її насиченого життя. Ці листи дозволяють також виокремити низку притаманних Софії рис мандрівниці-«волоцюги», журналістки, фотокореспондентки, кінодокументалістки, письменниці і, звісно, доньки, дружини, матері.

Чимало обговорюваних у листах сюжетів багатого на пригоди життя С. Яблонської знайомі нам за її художніми текстами, доповненими роздумами й ремінісценціями з того чи іншого приводу. Однак цінність епістолярних повідомлень – у форматі «реального часу», у відтворенні подій щойно пережитих і невідрефлексованих. Характеризуючи специфіку взаємин цих непересічних особистостей, відзначимо, що були це здебільшого діалоги двох приятельок, тональність яких змінювалася залежно від обговорюваної проблематики – від ділового обговорення справ, пов'язаних здебільшого з публікацією матеріалів С. Яблонської у пресі, зокрема в коломийській «Жіночій Долі», до

ширих розповідей про приватне життя авторки та її роздумів про життєві цінності та їх значимість. Докладне відтворення в листах С. Яблонської запитань, відгуків, інших фраз із листів О. Кисілевської дає змогу з'ясувати, про що вела мову у своїх листах О. Кисілевська, а отже, зрозуміти її зворотну реакцію на повідомлення адресантки.

Звертаючись до старшої колеги, Софія розповідала про прагнення реалізувати своє «призначення волоцюги», характеризувала самопочуття після здійснених подорожей, що слугували їй своєрідною втечею від реальності, описувала пригоди при спробі уникнути депортації з Китаю через її «надто» сміливі мандрівки, ділилася думками щодо свого «писання», вела мову про задуми різноаспектних матеріалів для друку в галицьких часописах.

Тематично багатшарова фактура хронологічно першого листа (Юнан-Фу, 03.01.1934) з цього корпусу епістолярію об'єднує широке коло різнорідних за змістом оповідей: про уникнення депортації в Європу («...я ще не скінчила моєї тут праці»¹), про очікувану подорож «довкола світу» та плани щодо її здійснення, про сподівану роботу «кінорепортерки», про своє розуміння стану щастя й означення своєї «щасливості» («Щоб желати щастя людям треба в нього вірити, а я попри мій оптимізм і бадьорість не вірю у нього... Щасливим, по моему можна бути тільки за ціну терпіння»²).

У цьому листі Софія розповідала О. Кисілевській про свою мрію – «мати досить часу щоб писати в рідній мові і писати до наших журналів, писати книжки, описувати подорожі. Тим часом моя праця репортера, фотографа й кінового оператора «світових актуальностей» (!) не лишає мені майже години вільної на день. Ледви, час від часу, можу написати листа»³. До слова, про час як найдорожче багатство людини йшла мова в опублікованому в газеті «Діло» «Листі зі Сходу на листи з краю» С. Яблонської [6]. Тема постійної нестачі часу рефренить також і в інших її листах

¹ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 03.01.1934. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 91847. Арк. 45–46.

² Там само. Арк. 44–45.

³ Там само. Арк. 48–49.

до О. Кисілевської. Відзначимо, зокрема, висловлене в листі від восьмого січня 1936 р. прохання до редакторки «Жіночої Доли» відправити мамі – Модесті Яблонській – листопадове (22-ге) число часопису, де було вміщено її докладний «Лист з Китаю»: «Моя мати дуже буде рада з нього, бо в тім листі я описую моє буденне життя, на що в приватних листах мені трудно здобутися»⁴.

Ще однією мрією, пов'язаною з професійною діяльністю С. Яблонської, було організувати для галичан показ фільму про країни «Далекого Сходу». Оскільки результати її операторської праці належали «фільмовому товариству», Софія планувала для демонстрації на задуманих відчитих у краї цей відзнятий матеріал «накрутити для себе» – за власні кошти. «Окрім цього привезу цілу колекцію знімок, які можна насвітлювати, як нерухому фільму»⁵. Забігаючи наперед, відзначимо, що через низку об'єктивних і не дуже обставин фільми таки не вдалося продемонструвати, однак аудиторія отримала змогу побачити значну кількість фотографій авторства С. Яблонської.

У цьому ж листі адресантка особливо наголошувала на своєму бажанні навідатися до Галичини і – цілком несподівано – «врешті зазнайомитися з... усіма новими друзями та ворогами». Судячи з відгуків у пресі, републікованих частково в уже згаданій книзі «Яблонська Софія. Листи з Парижа. Листи з Китаю», друзів і тих, що прагнули долучитися до цього кола, було чимало, тому «геть незнайомі вороги» бентежили. «Одним із найзавзятіших моїх ново звербованих ворогів є п. Галактіон Чіпка з Діла. Він, як Ви самі бачили, не маючи жадних підстав, атакує, – в саркастичнім листі до мене, поміщенім в Ділі, – моє приватне життя про яке він абсолютно нічого не знає... Аж смішно, а часом заплакати хочеться»⁶. У газеті «Діло» за час, що передував написанню листа, ми віднайшли «Лист до землячки» [6], опублікований у газеті під рубрикою «Відгуки дня» п'ятого липня 1933 р., журналіста Романа Купчинського, талановитого фейлетоніста «Діла» та низки

⁴ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 08.01.1936. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 430.

⁵ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 03.01.1934. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 91847. Арк. 51.

⁶ Там само. Арк. 46–47.

інших часописів, який працював під псевдонімом Галактіон Чіпка. Виявилось, що перед цим – 30 червня 1933 р. – у «Ділі» було вміщено «Лист зі Сходу на листи з краю» С. Яблонської, в якому вона «признавалася» читачам: «Дуже мені приємно, хоч часом незручно перевірювати, чи справді стала я така популярна в ріднім краю. Переді мною (хоч правда, збирана від року) лежить ціла колекція листів від знайомих і незнайомих, із запитами, докорами, проханнями, на копертах яких я зазначила то червоним, то синім олівцем “негайно”, “пильно”, “неодмінно”, “приємно”, “обов’язково”» [7].

«Лист до землячки» Галактіона Чіпки С. Яблонська вважала «саркастичним» – уїдлигим і образливим. У листі до О. Кисілевської вона відзначала, що тих осіб, які не сприймали її (вочевидь, усе ж її успішність – письменницьку, публіцистичну, журналістську тощо), було чимало. «Чи це все чого я можу сподіватися від своїх, за те що для них я так хотілаб віддати мої найкращі сили?». Її позиція – «краще замовчати до часу, коли мене оборонять результати мого цілого закінченого життя». Однак, на нашу думку, Р. Купчинський кпинив радше над авторами надісланих до неї листів та їхнім змістом, про специфіку якого вона вела мову у своїй публікації. Зрештою, цей текст фейлетоніста цілком міг бути спровокований колегою Р. Купчинського – журналістом і редактором М. Рудницьким – як особливий засіб привернення читацької уваги до творчості авторки, з якою його лучило тривале дружнє спілкування.

Серед низки інших епістолярій С. Яблонської, що зберігаються у Національній бібліотеці у Варшаві, – поштівка⁷ від 25 грудня 1934 р., надіслана О. Кисілевській із Криниці, де Софія намагалася відновити свій «попсований організм» після втомливої подорожі «навколо світу», а також провадила інтенсивну, незважаючи на «вичерпання по довгій мандрівці», підготовку до відчитів про свої подорожі, що мали відбуватися під егідою Товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка у Львові та інших галицьких містах і містечках.

Для дослідників творчої майстерні С. Яблонської ці листи є цінними, зокрема, й описом її процесу творення тексту: «Я на

⁷ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Криниця, 25.01.1936. ЛННБ України імені В. Стефаніка: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 431.

жаль не вмію скоро писати, хоч з першої руки без труду заповнюю листки – зате потім... Потім приходять відплив, надума, самокритика. З літами мій розгін і самовпевненість слабнуть, а до того додати мою відокремленість від своїх та моє нове життя заміжньої жінки то й готове виправдання моєї слабкої продукції. Хоч я ніяк не трачу надії, бо я писати мушу – це є умова мого життя – моєї духової рівноваги»⁸. (Тут і далі наводимо розлогі цитати з листів С. Яблонської винятково для привернення уваги дослідників до її епістолярної творчості загалом і обговорюваного листування зокрема.)

Прохаючи О. Кисілевську про швидку відповідь, Софія зізнавалася, що листи з Галичини слугували їй особливою «іскрою», яка давала насагу й бажання творити, висловлювала свою думку про зміст «Жіночої Долі» та «Жіночої Волі», якими опікувалася О. Кисілевська, відзначала публіцистичні вартості текстів «нових дописувачок» до цих часописів. У відповідь на інформацію О. Кисілевської про присудження Ірині Вільде літературної нагороди Товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка за 1935 р., вміщену в листі, що зберігається приватному архіві С. Яблонської (м. Париж), повідомляла, що «виписала з книгарні зі Львова» дві книжки Ірини Вільде («я певна що її твори мають легкий стиль живі постаті і глибоку думку»⁹), вважаючи, що письменниця цілком заслуговувала на цю відзнаку. До слова, О. Кисілевська, високо оцінюючи різножанрові твори С. Яблонської – від інформаційних дописів до подорожніх нарисів, допускала, що Софія цілком заслужено могла претендувати надалі на цю нагороду: «На другий рік черга за Вами, як тільки схочете, це легко здобудете»¹⁰. (Дякуємо Наталі Уден та Вероніці Гоменюк за можливість ознайомитися із текстом цього листа.)

С. Яблонська висловлювала вдячність О. Кисілевській за регулярне надсилання «Жіночої Долі», в якій «завсіди є щось цікавого». Зокрема, вона відзначила опубліковані в кількох числах часопису «описи з Марокка» О. Кисілевської, що згодом вийшли

⁸ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 08.01.1936. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 430.

⁹ Там само. Арк. 435.

¹⁰ Лист О. Кисілевської до С. Яблонської, Коломия, 09.01.1936. (Приватний архів С. Яблонської, Париж).

окремим виданням п. н. «Під небом півдня» (Коломия, 1937). Цей нарис О. Кисілевської підтверджував думку адресантки про те, «що кожна правда має два боки. Я бачила Марокко з його найкращих, поетичних і екзотичних сторін /трохи навмисно замовчуючи решту/, – а Ви навпаки підхопили передусім це, що там справді найсильніше вражав кожного подорожника у переїзді, це нужда, бруд, невільництво жінки тощо. Очевидно, що обставини, в яких я там жила, були теж сприятливіші на те, щоб бути захопленою мароканською екзотикою. Я жила у гарнім арабським домі, мала арабську обстанову, арабську служницю, багато арабських знайомих, і навіть доступ до їхніх гаремів, та врешті багато часу, завдяки чому я уникнула перетяження вражіннями і втоми, від яких у великій мірі залежні наші вражіння»¹¹.

У листах Софія календарно фіксувала свій життєвий уклад, розповідаючи про домашні клопоти (сад, город, кухня), сімейні й громадські обов'язки. Зокрема, у листі від сьомого квітня 1936 р. вона повідомляла, що була обрана секретаркою «інтернаціонального клубу європейців» («Це багато відвічальности, клопотів і треба багато ініціативи та енергії»¹²). У листах від 1938 р. її увага зосереджена значним чином на синові Данкові-Мішелеві, який «вийшов в мене такий славний, що аж дивно». («Як бачите, у нас засіяло нове сонце – тому не дивуйтеся що так мало пишу. Ви певно знаєте з вашої редакторської практики, що жінки, коли вони щасливі, перестають бути продуктивні»¹³.) Однак уже 25 лютого 1939 р. вона відзначала, що відновила свою «літературну продуктивність», – «тепер в мене більше літературних плянів ніж коли-небудь було»¹⁴.

¹¹ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, б/д. ЛННБ України імені В. Стефаніка: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 435.

¹² Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 07.04.1936. ЛННБ України імені В. Стефаніка: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 432.

¹³ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 14.04.1938. ЛННБ України імені В. Стефаніка: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 439.

¹⁴ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Торен, 25.02.1939. ЛННБ України імені В. Стефаніка: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 440.

Тож наскрізною темою листів, їх головною героїною залишалася творчість Софії. Адресантка докладно розповідала про свої письменницькі й журналістські писання, обговорювала творчі проекти, повідомляла про відправлені до «Діла», «Нової Хати», інших видань оповідання, нариси, есеї. Софія просила надсилати їй пресові публікації про її твори, наголошуючи на важливому для неї критичному ставленні до написаного: «Тут у моїй відокремленості це був би для мене дороговказ, – бо в браку інших я кермуюся одним однісеньким моїм особистим осудом, – а цього рішуче за мало у моїх літературних початках... Чи-ж би справді я не мала ні одного такого приятеля, який був-би готов зробити мені прислугу, та дати кілька порад критик, осудів, – а не тільки одну сторону медалю похвали!...»¹⁵.

Талант репортажистки-оповідачки яскраво проявився й у листах, багатих на докладне змалювання притаманних Софії рис характеру – характеру особи, яка «не сотворена на те, щоб довший час жити на однім місци»¹⁶, оптимістки, самостійної, надзвичайно працювитої, відкритої до сприйняття нового, комунікабельної і винахідливої. При цьому Софія наголошувала на властивому їй фаталізмі – «вірі найменшого зусилля», що неодноразово рятував її у надто ризикованих ситуаціях: «Я не вірю, щоб можна було втечи перед призначенням»¹⁷. Свідома того, що «образок, який... лишила по собі» у своїх творах, надто оптимістичний, вона зізнавалася О. Кисілевській і про «інші сторінки моєї вдачі». «Їх є стільки само, що настроїв, що відмінних переживань. Я не завсіди романтичка, також не кожного дня оптимістка, не усім захоплена – не завсіди щаслива. Зрештою не тільки я, – усі ми так само змінні, так само вразливі»¹⁸.

Висновки. Нині «кожний, хто читає Яблонську, яка левову частину життя провела поза україномовним простором, і хто знає, як писали її сучасники, зокрема й ті, що не покидали

¹⁵ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, б/д. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 435.

¹⁶ Лист С. Яблонської до О. Кисілевської, Юнан-Фу, 07.04.1936. ЛННБ України імені В. Стефаника: Цифрова колекція «Архів НТШ НБП у Варшаві». МФ № 69743. Арк. 432 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 432 зв.

¹⁸ Там само. Арк. 433 зв., 434.

рідномовного середовища, можуть лише подивувати лексичну розвиненість, зрілість, модерність її письма», – акцентував добротність художніх текстів С. Яблонської Т. Гаврилів [2, с. 265]. Відзначимо, що це твердження відомого літературознавця цілком характеризує і її епістолярій. Зокрема, листи С. Яблонської до О. Кисілевської підтверджують її талановите вміння вишукано провадити адресатку по лабіринтах своїх життєвих мандрів – творчих, робочих, сімейних, домашніх. Здебільшого обговорення тих чи інших проблем у листах С. Яблонської виходило поза рамці епістолярію, набуваючи обрисів якісних художньо-публіцистичних текстів. Її епістолярний стиль – гречний, делікатний, розважливий, невимушений та водночас упевнений і діловитий – викликав шире сприйняття у залучених до комунікаційного кола співбесідників. Ведучи мову про ці та інші епістолярні взаємини С. Яблонської, наголошуємо, що дослідникам варто звернути прицільну увагу і на цей особливий її вид творчості. Листування С. Яблонської потребує передовсім повного, наскільки можливо, виявлення, відтак – уважного прочитання та аналізу і, як результат, створення якісного видавничого продукту, що було б особливо цінним для шанувальників таланту письменниці і журналістки.

Література

1. Беницький А. Листи Михайла Рудницького до Софії Яблонської: комунікаційні особливості. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2017. Вип. 7(25). С. 427–436.
2. Гаврилів Т. Ідентичнісні імплікації: «З країни рижу та опію» Софії Яблонської-Уден. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2018. Вип. 31. С. 251–266.
3. Гоменюк В. З епістолярію кореспондентки: співпраця Софії Яблонської із журналом «Нова Хата». *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2017. Вип. 7(25). С. 436–448.
4. Габор В. «...чи існують іще десь на світі райські острови...» (Народження зорі Софії Яблонської на сторінках галицької преси 20–40-х рр. ХХ ст.). *Яблонська С. Листи з Парижа. Листи з Китаю*: подорожні нариси, новели, оповідання, есеї, інтерв'ю. Львів, 2018. С. 9–15.
5. Катола О. Тематичне новаторство публікацій Софії Яблонської у галицькій пресі міжвоєнної доби. *Пресознавство*. Львів, 2022. Вип. 1. С. 217–226.
6. Чіпка Галактіон [Купчинський Р.]. Лист до землячки. *Діло*. 1933. Ч. 172.
7. Яблонська С. Лист зі Сходу на листи з краю. *Діло*. 1933. Ч. 167.

References

1. Benytskyi, A. (2017). Lysty Mykhaila Rudnytskoho do Sofii Yablonskoi: komunikatsiini osoblyvosti [Letters of Mykhailo Rudnytskyi to Sofia Yablonska: Communication Features], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva*, Lviv, (7(25), 427–436 (in Ukr.).
2. Havryliv, T. (2018). Identychnisni implikatsii: «Z krainy ryzhu ta opiiu» Sofii Yablonskoi-Uden [Identity implications: «From the Country of Rice and Opium» by Sofia Yablonska-Uden], *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, Lviv, (31), 251–266 (in Ukr.).
3. Homeniuk, V. (2017). Z epistoliariiu korespondentky: spivpratsia Sofii Yablonskoi iz zhurnalom «Nova Khata» [From the correspondent's epistolary: Sofia Yablonska's cooperation with «Nova Khata» magazine], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva*, Lviv, (7(25), 436–448 (in Ukr.).
4. Gabor, V. (2018) «...chy isnuut ishche des na sviti raiski ostrovy...» (Narodzhennia zori Sofii Yablonskoi na storinkakh halytskoi presy 20–40-kh rr. XX st.) [«...whether there are paradise islands anywhere else in the world...»]: The Birth of Sofia Yablonska's Star on the Pages of the Galician Press in 1920s-1940s], *Yablonska S. Lysty z Paryzha. Lysty z Kytaiu: podorozhni narysy, novely, opovidannia, esei, interviiu*, Lviv, 9–15 (in Ukr.).
5. Katola, O. (2022). Tematyчне novatorstvo publikatsii Sofii Yablonskoi u halytskii presi mizhvoiennoi doby [The tematik novently of Sofia Yablonska's publications in Galician periodicals of the interwar period], *Presoznavstvo*, (1), 217–226 (in Ukr.).
6. Chipka, Halaktion [Kupchynskyi, R] (1933). Lyst do zemliachky [Letter to a fellow countrywoman], *Dilo*, (172) (in Ukr.).
7. Iablonska, S. (1933). Lyst zi Skhodu na lysty z kraiu [Letter from the East to letters from the region], *Dilo*, (167) (in Ukr.).

Lidiya Snitsarchuk

Doctor of Science in Social Communication, Professor,
 Director of the Research Institute for Press Studies,
 Deputy Director General for Research
 Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
 (Lviv, Ukraine)

**«I HAVE TO WRITE – MY LIFE DEPENDS ON IT»:
 SOFIA YABLONSKA'S CORRESPONDENCE
 WITH OLENA KYSILEVSKA (1934–1939)**

The article examines a series of letters by the writer and journalist Sofia Yablonska sent from China, France, and the Galician region in 1934–1939 to Olena Kysilevska, a social, political, and cultural activist, writer, editor of the magazines «Zhinocha Dolia» and «Zhinocha Volia», and journalist. This corpus of little-known

sources helped us to better understand and clarify the characteristics of epistolary communication between two outstanding creative personalities.

The tone of these letters varied depending on the topics covered, ranging from business talks about issues related to Sofia Yablonska's publications, particularly in the Kolomyia-based «Zhinocha Dolia» (Women's Fate), to heartfelt accounts of the writer's personal life and her contemplations on life principles and their meaning. Because of established historical conditions, this corpus of letters is currently kept in the National Library in Warsaw, Republic of Poland.

It is noted that a great deal of information is contained in the letters that helps one understand Sofia Yablonska's passion for traveling and her journalistic career, as well as the peculiarities of her perception and creative reproduction of reality, her response to events both that happened to her in the country where she lived at the time and that took place in the country she dreamed to visit, as well as other important circumstances of her eventful life.

The primary topics and issues addressed by Sofia Yablonska are noted, together with details about her unique personality qualities, unusual methods of text creation, writing style, and attitude toward criticism of her published works. The journalistic materials (letters, author's columns, trip essays, etc.) by Sofia Yablonska are categorized according to their genres. It was also confirmed that Sofia Yablonska actively wanted to engage in the cultural life of the region's Ukrainian community.

Keywords: Sofia Yablonska, Olena Kysilevska, epistolary, 1920s, Galician press, creative biography, journalistic activity.

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Гаяна Юксель

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0894-7544>

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри журналістики

Навчально-наукового Інституту філології та журналістики
Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
gayanayuksel@gmail.com

УДК 070-048.37:327.5](477.75-074)**20**.:303.824

РЕІНТЕГРАЦІЯ МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ КРИМУ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ (ЕКСПЕРТНИЙ ЗВІТ)

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-11

У статті надано інформацію про розділ проєкту «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері», який присвячено інформаційній реінтеграції та медійному середовищу Криму.

Зроблено опис бачення майбутньої моделі інформаційної реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, проведено оцінку ризиків та загроз, багатоваріантність можливих сценаріїв розвитку подій.

Наведено детальний опис етапів захоплення інформаційної сфери півострова з 2014 р., примусового переформатування медійного ландшафту, а також ідеологічних та організаційних наслідків окупації.

У рекомендаційній частині зосереджено увагу на післяокупаційних заходах державних органів влади у сфері інформаційної політики, на темі Криму як частини міжнародної політики та висвітлення питання деокупації у міжнародних ЗМІ.

Надано інформацію про можливість подолання наслідків гібридних інформаційних викликів та заходи у сфері видавничої справи. Зазначені пропозиції щодо законодавчого забезпечення реалізації інформаційної політики з питань реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополь. Пропонуються необхідні кроки з притягнення до відповідальності окремих осіб за колабораційну, антидержавну діяльність в інформаційній сфері за період окупації.

Ключові слова: Крим, Україна, деокупація, медіа, інформаційна сфера, ЗМІ.

Постановка проблеми. Попри важкий перебіг подій на воєнному фронті та в політичному житті, Українська держава і суспільство готуються до деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Після визволення Криму від російської навали саме інформаційна сфера стане однією з найголовніших, адже на першому етапі в умовах можливих руйнувань інфраструктури, засобів комунікації, логістичних шляхів налагодження інформаційного зв'язку та розповсюдження правдивої інформації стане запорукою важливих кроків будівництва української державності.

У розділі проекту «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері» [9] проведена спроба передбачити можливий перебіг подій та запропоновано план роботи після деокупації Криму в медійному середовищі.

Проект проводився завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у рамках проекту «Права людини в дії», який виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Реалізувала проект громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва “Український дім”» спільно з групою «Гуманітарна політика» експертної мережі Кримської платформи.

Мета дослідження – формування бачення та перспектив розвитку подій з визначенням загроз, викликів та їхнього подолання в інформаційній сфері після деокупації Криму.

Завдання:

– узагальнення попередніх документів/нормативно-правових актів та напрацювань/пропозицій громадянського суспільства у сфері формування та забезпечення державної політики щодо деокупації та реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері;

– аналіз поточної ситуації на Кримському півострові у медійній сфері;

– визначення викликів, ризиків та загроз, які постануть під час реінтеграції території в інформаційному середовищі;

створення рекомендацій для органів державної влади щодо формування та реалізації державної політики щодо реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя з метою подолання визначених загроз і викликів у інформаційній сфері.

Об’єкт дослідження – медійна сфера Криму після деокупації.

Предмет дослідження – реінтеграція медійного простору Криму після деокупації.

Аналіз останніх напрацювань. Важливим кроком у питанні деокупації Криму є прийняття на державному рівні 2021 р. важливих документів стосовно «Кримської стратегії», зокрема Указу Президента України № 117/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”» [6] та Указу Президента України № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. “Про Стратегію воєнної безпеки України”» [7], які ще раз закріпили норми державної політики в питанні цілісності країни та повернення окупованої території Криму, а також інших нормативно-правових актів [4; 5; 8].

Також у 2021 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено й затверджено «План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [3], який передбачав комплекс дій, спрямованих на деокупацію півострова, і мав стати концептуальним документом для виконання роботи з де-факто повернення регіону до складу України.

У 2023 р. в Україні, в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, актуалізовано план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції АР Крим та м. Севастополь. У цьому ж році державними органами та експертним середовищем напрацьовано документ, який отримав назву «Доповідна записка на виконання доручення Президента України щодо розробки першочергових кроків держави після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь» [1].

Від 2023 р. Представництвом Президента України в АР Крим та м. Севастополь розробляється «Стратегія когнітивної деокупації» (сформований як проєкт), основна мета якої – надати практичні рекомендації стейкхолдерам, органам влади та експертному середовищу щодо когнітивних аспектів деокупації Криму.

Новизна. Зроблено опис бачення майбутньої моделі реінтеграції Криму, проведено оцінку ризиків та загроз, запропоновано багатоваріантність можливих сценаріїв розвитку подій.

Наведено детальний опис етапів захоплення інформаційної сфери півострова з 2014 р., примусового переформатування медійного ландшафту, а також ідеологічних та організаційних наслідків окупації.

У рекомендаційній частині зосереджено увагу на після-окупаційних заходах державних органів влади у сфері інформаційної політики, на темі Криму як частини міжнародної політики та висвітлення питання деокупації у міжнародних ЗМІ.

Надана інформація про реалізацію засобів подолання наслідків гібридних інформаційних викликів та заходи у сфері видавничої справи. Зазначені пропозиції щодо законодавчого забезпечення реалізації інформаційної політики з питань реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополь. Пропонуються необхідні кроки з притягнення до відповідальності за колабораційну, антидержавну діяльність в інформаційній сфері за період окупації.

Методи дослідження. Координатори групи, а саме доцентка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна) Гаяна Юксель та головний редактор газети «Кримська світлиця» громадської організації «Кримський центр ділового та культурного співробітництва

“Український дім”» Андрій Щекун, 19 вересня 2023 р. провели стратегічну сесію за участю 19 експертів у медійній сфері.

Загальними питаннями для обговорення на експертній сесії були такі:

– Загальна державна інформаційна політика України після деокупації Криму.

– Взаємодія медійного сектору та Військово-цивільних адміністрацій (перший період деокупації), далі – медійного сектору та органів влади.

– Пропозиції до змін до чинного законодавства України щодо інформаційної сфери в контексті деокупації Криму (Закон України «Про медіа», чинне законодавство про ЗМІ тощо).

– Форми і методи роботи кримських ЗМІ та інформаційно-медійного середовища після деокупації, зокрема питання відновлення інфраструктури, створення матеріально-технічної бази, формування творчих колективів, кадрове забезпечення та питання люстрації в журналістському середовищі тощо.

– Повернення та збереження української державної ідентичності, формування проукраїнського світогляду, популяризація української культури, мови.

– Ліквідація пропагандистських наслідків окупації в медійному середовищі, протидія пропаганді після деокупації.

– Підтримка та розвиток ЗМІ і медійних ресурсів корінних народів України, популяризація культури корінних народів.

Виклад основного матеріалу. Окупація півострова 2014 р. – складний соціополітичний процес, що вплинув на всі сфери життєдіяльності регіону [2]. За період окупації самопризначена незаконна влада Криму за підтримки російського керівництва провела широкомасштабну роботу, головною метою якої стало встановлення тотального контролю над інформаційним простором Криму, витіснення з півострова вільних ЗМІ, припинення доступу українських і міжнародних ЗМІ та медійних організацій до моніторингу ситуації в регіоні [10].

Примусова трансформація кримського інформаційного ландшафту відбувалася з порушенням нормативно-правових актів міжнародного права та недотриманням визнаних актів та чинного законодавства України, які регламентували діяльність суспільства і медійного середовища. Переформатування проводилося із

застосуванням широкого арсеналу різноманітних форм і методів тиску на тих, хто не визнав окупацію, зокрема на представників медійного сектору: журналістів, технічних співробітників ЗМІ, активістів, публічних персон, лідерів думок, блогерів, вільних авторів, громадських журналістів [10].

Етапи захоплення медійної сфери Криму [9]:

1-й етап. Захоплення ЗМІ та силове втручання в діяльність ЗМІ та журналістів (лютий–березень 2014 р.).

Період характеризується встановленням тотального контролю над українськими ЗМІ півострова, організацією пропагандистської роботи, спрямованої на місцеве населення та міжнародну спільноту. З метою перешкодження здійсненню професійної діяльності журналістів у ході воєнної операції у лютому–березні 2014 р. використовувалися різноманітні методи: викрадення журналістів, побиття, погрози, приниження гідності; знищення, псування й незаконне вилучення техніки та носіїв інформації; обмеження в пересуванні, можливості спілкування, збору і передавання інформації, провокації щодо представників ЗМІ, захоплення офісів кримських медіа.

2-й етап. Примусове переведення українських кримських ЗМІ в російське законодавче поле (2014–2015 рр.).

Задля залякування та створення умов з припинення професійної діяльності та примусового виїзду з Криму не згодних з окупацією журналістів незаконною владою було ініційовано карні та адміністративні справи, у рамках яких проводилися обшуки, арешти, допити, примусові опитування, накладалися штрафи, вилучалося майно кримських ЗМІ. Більшість кримських журналістів, не згодних з окупацією, зазнала залякувань, шантажу, погроз, так званих профілактичних бесід.

3-й етап. Репресії щодо громадських журналістів та місцевого населення Криму (2015–2023 рр.).

В умовах тотального контролю та припинення діяльності українських ЗМІ на півострові виникла громадська журналістика. Функції зі створення інформації про об'єктивний розвиток подій почали виконувати небайдужі активні громадяни, які створювали та поширювали контент у соціальних мережах. Окупаційна влада побачила у формуванні журналістського громадського руху небезпеку, тому вони постійно є об'єктом тиску та репресій.

Важливо, що відкриття подібних справ відбувається без урахування терміну давнини, громадяни отримують вирoki за дії, здійснені до початку окупації 2014 р., адже, за логікою окупантів, наявність інформації в ЗМІ або соціальних мережах вважається «безперервним злочином».

4-й етап. Медійний простір Криму після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 р. – дотепер).

Проведення заходів в умовах війни проти України характеризується повним встановленням тотального контролю за інформаційним простором, веденням інформаційної та гібридної війни проти України з використанням повного спектра засобів маніпулювання свідомістю аудиторії, стимулюванням доносів, «стукачества», формування атмосфери страху, репресій серед населення, заборонаю будь-якого позитивного згадування пересічними громадянами України та української тематики.

Організаційні наслідки окупації

Скорочення кількості ЗМІ в Криму після окупації

Наслідком окупації 2014 р. стало загальне скорочення кількості ЗМІ Криму порівняно з кількістю медіа до окупації. Нагадаймо, що у 2012 р., за даними Республіканського комітету з питань інформації Ради Міністрів АРК, загальна кількість ЗМІ становила близько 1325 одиниць, серед яких – преса, радіо, ТБ, інформаційні агенції. Після окупації, у I кварталі 2016 р., за даними «Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій Республіки Крим», на півострові було зареєстровано 626 ЗМІ, а вже в I кварталі 2018 р. їхня кількість становила 361 одиницю. Таким чином, загальна кількість регіональних ЗМІ на півострові зменшилася після 2014 р. майже на 60%.

Привласнення майна українських редакцій

У 2014 р. державою-окупантом здійснено незаконне привласнення української державної власності та приватного майна незалежних українських ЗМІ різних форм власності. За попередніми даними державного оператора телекомунікацій України – «Концерну РРТ», після захоплення інфраструктури та обладнання його дочірнього підприємства РТПЦ «Крим» загальна сума втрат з боку України внаслідок окупації Криму

становить понад 161,9 млн грн за цінами 2014 р. Втрати кримських радіостанцій склали 52,4 млн грн, телебачення – 6,4 млн грн за цінами 2014 р. Втрати Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення через захоплення майна представників регулятора становили 75,7 тис. грн в АР Крим та 8,5 тис. грн – у м. Севастополь.

Заборона мовлення українських ЗМІ

Обмеження на мовлення українських інформаційних ресурсів не припинено дотепер. Станом на початок 2022 р. на території Криму залишаються заблокованими повністю або частково сайти ЗМІ українських та кримських, зокрема тих, що мусили виїхати на материкову Україну. Створюються перепони для розповсюдження сигналу українських загальнонаціональних телеканалів та радіостанцій.

Тотальне порушення прав журналістів

Проблема порушення прав журналістів залишається актуальною дотепер, а також є однією зі складових у позовах України до міжнародних судів стосовно порушення територіальної цілісності. Від лютого 2014 р. до серпня 2021 р. на території Криму правозахисниками зафіксовано майже 500 фактів порушень прав журналістів, серед яких – кримінальні та адміністративні справи, тортури, фізичні напади, довільні затримання, обшуки, допити, випадки захоплення та пошкодження техніки, заборони в'їзду до Криму, погрози, DDos-атаки та перешкоди у зніманні.

Сьогодні Росія незаконно утримує 181 кримського політв'язня, 16 з них – журналісти, а саме: Ірина Данилович, Осман Аріфмететов, Олексій Бессарабов, Тимур Ібрагімов, Ремзі Бекіров, Вілен Темер'янов, Марлен (Сулейман) Асанов, Наріман Джелал, Рустем Шейхалієв, Сервер Мустафаєв, Владислав Єсипенко, Амет Сулейманов, Асан Ахтемов, Руслан Сулейманов, Сейран Салієв та Дмитро Штибліков.

Примусова журналістська міграція

Від 2014 р. можна виокремити таке соціально-політичне явище у професійній журналістській сфері, як примусовий виїзд або міграція з півострова десятків журналістів. Для кримських журналістів, які не прийняли окупацію, після 2014 р. виникла загроза життю та здоров'ю внаслідок репресій силових структур і так званої влади. На початок 2014 р. у Криму

працювало 1229 журналістів, серед яких 211 були представниками кримськотатарського народу. Тільки в медіахолдингу АТР працювали 54 журналісти. Після окупації Криму 2014 р. майже 200 кримських активістів виїхали з півострова внаслідок окупації і нині продовжують свою діяльність на материковій частині України.

Розправа зі ЗМІ корінного народу України – кримських татар

У різкій, незаконній де-факто зміні державності російська і незаконна кримська влада жорстоко розправилися з представницьким органом і з активною частиною корінного народу Криму. Практично відразу після початку окупації почалися переслідування і репресії представників національної системи Курултай–Меджліс усіх рівнів, а саме більш як 2500 представників корінного народу. Вимушено виїхали з Криму телеканал АТР, Радіо «Мейдан», Агенція «Кримські новини» (QNA), сайт «15 минут», телеканал «Ляле».

Видавнича справа

За підсумками 2013 р., у Криму налічувалося 36 видавництв, які впродовж того року сумарно видали 730 назв книжок загальним накладом 437 тис. примірників. Левову частку видань становила література місцевої тематики і кримських авторів та путівники. Інформації про наявні на той час книгарні немає.

Після окупації Криму Росія впродовж усіх дев'яти років активно залучає книгу до пропагандистської кампанії з насаджування російських наративів у свідомість населення півострова, видаляючи будь-яку літературу, яка нагадувала б, що Крим — це Україна. Для чого активно використовуються бібліотеки, які за бюджетні кошти заповнювалися відповідною літературою виробництва Російської Федерації. Окрім того, окупантами було започатковано низку системних книжково-виставкових заходів з метою донесення російських друкованих та електронних видань до потенційних споживачів. Активну роль у процесі одурманювання населення відіграють і книгарні, яких, за даними російських джерел, нині в Криму налічується близько ста [9].

Тотальний контроль за інформпростором

У Криму борються з будь-яким згадуванням про Україну: забороняють українську символіку, пісні, згадки. Крим став моделлю СРСР 1937 р., де процвітають стукачівщина, доноси.

Постійний нагляд здійснюють так звані кримські активісти чи байдужі громадяни. Таким став рух «Кримський СМЕРШ». Вони відстежують будь-які дії, а потім людей піддають принизливим затриманням, побиттям, штрафам, змушують публічно вибачитися перед камерою.

Ідеологічні наслідки окупації

Мілітаризація свідомості населення Криму засобами медійної пропаганди

Упродовж окупації 2014–2022 рр. і після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Російська Федерація проводила роботу з формування проросійського, антизахідного та антидемократичного світогляду мешканців Криму. На тимчасово окупованій території Криму заміщувалася українська громадянська та етнопонаціональна ідентичність, обмежувався та заборонявся розвиток кримськотатарської ментальності, проводилася мілітаризація свідомості населення через нав'язування так званої системи цінностей «русского міра».

Міфологізація історії

Окупаційна влада активно займається переписуванням і фальсифікацією історіографії Криму та історії кримськотатарського народу. Протягом окупації у 2014–2023 рр. Російська Федерація здійснює масштабну інтелектуальну інтервенцію у науку та освіту, культуру й мистецтво, інформаційний простір, культивує міф про «суто російський Крим», а також повністю виправдовується окупація півострова 2014 р. як акт «встановлення історичної справедливості» тощо.

Обов'язковими елементами у наукових, науково-популярних, просвітницьких виданнях є характерне порівняння так званих «українського» та «російського» періодів, наголошування тільки позитивних тенденцій після 2014 р., визначення перебування Криму в складі України як «історичної помилки», звітність про завершення процесу інтеграції Криму в політичний, економічний, соціальний та інформаційний простір РФ.

Знищення української ідентичності у Криму

Упродовж окупації так звана влада Криму проводила системну роботу зі знищення української ідентичності мешканців півострова, яка найбільш яскраво спостерігається в гуманітарній сфері, зокрема в системі освіти, культури, науки, інформаційної

політики. Насправді антиукраїнська вакханалія бере своє начало з діяльності проросійських шовіністських сил ще задовго до Майдану та окупації Криму. Радикальним поглядом у такій пропагандистській роботі стало висловлення окремими кримськими депутатами у 2020 р. думки про те, що 23 роки перебування під де-факто контролем України (1991–2014 рр.) необхідно вважати «українською окупацією» [9].

Оцінка ризиків та загроз, багатоваріантність сценаріїв

З можливих сценаріїв деокупації Криму на цьому етапі розглядаються два: короткостроковий та довгостроковий.

Спираючись на позицію Української держави і громадянського суспільства після повномасштабного вторгнення, можна говорити, що найбільш ймовірним з них на цьому етапі виглядає сценарій звільнення військовим шляхом.

Загрози після деокупації (перший етап):

– порушена (або зруйнована) інформаційна інфраструктура в Криму,

– відсутність комунікаційного зв'язку;

– повна або часткова відсутність матеріально-технічної бази на першому етапі після деокупації для праці ЗМІ та медійного середовища;

Загальні проблеми та виклики:

– застаріла нормативно-правова база України в інформаційній сфері (наприклад у «Стратегії реінтеграції Криму»);

– необхідність прийняття нових нормативно-правових актів, відповідних умовам поточної ситуації (закон про колаборацію, закон про ВЦА тощо);

– необхідність формування нового професійного журналістського середовища після деокупації Криму (за необхідністю: кримінальні та провадження за колаборацію з окупантами, люстрація тощо).

Після перебування тривалий час громадян України під впливом пропаганди держави-агресора ключовими в інформаційній сфері після окупації Криму є такі виклики:

1) невизнання Російською Федерацією факту окупації Криму як міжнародного злочину;

2) ігнорування РФ чинності норм міжнародного гуманітарного права в Криму, основних положень Конвенції ООН, Декларації

про права корінних народів, Декларації про права дитини, інших документів з міжнародного права;

3) формування та реалізація державної політики РФ, спрямованої на заміну населення півострова, зокрема на витіснення кримчан, лояльних до України, та колонізацію Криму громадянами з різних регіонів РФ;

4) проведення РФ державної політики, спрямованої на знищення української державної ідентичності в усіх сферах гуманітарного напрямку;

5) упровадження РФ державної політики, метою якої є знищення ідентичності корінних народів України, і в першу чергу – корінного кримськотатарського народу;

6) встановлення Росією повного державного контролю над інформаційно-гуманітарним простором Криму, позбавлення кримчан можливості тривалий час отримувати об'єктивну інформацію;

7) агресивна пропагандистська політика з використанням інструментів державної влади та ЗМІ, спрямована на формування образу «ворога» й демонізацію його (колективний Захід, Україна, українські Збройні Сили, українські націоналісти, Євромайдан, кримськотатарський народ/національний рух тощо);

8) мілітаризація інформаційно-освітнього простору, особливо щодо дітей та молоді;

9) викривлення історії через створення фальшивих наративів про суто «російську землю Крим».

Висновки. Звіт «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у 4 сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній», який присвячений саме інформаційній сфері [9], складається із двох частин: 1) «Інформаційна політика», яка розпадається, у свою чергу, на дві частини: «Історична довідка» та «Опис бачення майбутньої моделі для реінтеграції» (з визнанням можливих загроз та необхідністю формування короткострокового та довгострокового планів дій), та 2) «Рекомендації», які надані в трьох блоках.

У звіті поняття «інформаційна сфера Криму» розглядається як сукупність таких складників:

– соціальні інститути: державні та адміністративні установи в галузі масової інформації та соціальних комунікацій, професійні журналістські спілки та об'єднання, система засобів масової інформації, соціальні комунікації (соціальні мережі, канали зв'язку, блогосфера, форуми, вікі-сайти тощо);

– сфера видавничої справи: інститути, організації, установи, професійний обов'язок яких спрямований на створення та розповсюдження видавничої продукції в друкованому та електронному вигляді (друкарні, редакції тощо);

– сфера громадянської журналістики та правозахисної діяльності, пов'язаної з комунікаційним середовищем: правозахисні організації, рухи, об'єднання, в основі функціонування яких – захист прав та свобод людини й інформаційний опір репресіям і тиску.

Пропозиції щодо рішень та формування політики реінтеграції

а) Післядеокупаційні заходи у сфері інформаційної політики

Після деокупації у Криму мають бути втілені заходи, розроблені напередодні у рамках гуманітарної та інформаційної політики щодо тимчасово окупованого Криму, спрямовані на збереження та зміцнення громадянської та національної свідомості українських громадян. Доцільним є розгляд із двох складових: *першочергового та довгострокового* [9].

Під *першочерговим* розглядається комплекс заходів, спрямованих на організацію та встановлення інформаційного зв'язку між органами влади і населенням через засоби масової комунікації в умовах першого часу після деокупації (за необхідністю воєнного стану та комендантської години):

– комплекс заходів на забезпечення зв'язку та можливостей комунікації на території звільненого Криму;

– у випадку знищення, викрадення, пошкодження державою-окупантом у процесі воєнного звільнення Криму майна для зв'язку та комунікації – проведення заходів державної політики щодо відновлення та розбудови інформаційної інфраструктури в регіоні (зокрема відновлення роботи Інтернет-провайдерів, супутникового та кабельного ТБ, будівництва телерадіопередавальних веж, створення умов для дигіталізації радіо тощо);

– впровадження нормативно-правових документів щодо співпраці медійного сектору з Військово-цивільними адміністраціями;

- створення єдиного офіційного центру (на першому етапі) для надання, розповсюдження офіційної перевіреної інформації від органів влади;

- налагодження системи сповіщення від державних органів влади населення Криму через медійні ресурси та канали соціальної комунікації;

- визначення (за необхідністю) офіційних спікерів для надання першочергової інформації;

- з метою запобігання розповсюдженню неперевіреної інформації, протидії інформаційним загрозам визначення та впровадження на першому етапі низки заходів з дотримання медійної безпеки та медійної гігієни (фактчекінг, перевірка інформації, звернення до надійних джерел);

- з метою запобігання розповсюдженню недостовірної інформації та розповсюдженню дезінформації тимчасово введення цензури та обмеження діяльності ресурсів, які у 2014 р. перейшли на бік окупанта та порушували українське законодавство;

- повна заборона діяльності медійних ресурсів (припинення діяльності організацій усіх форм власності) країни-агресори, які були створені на території Криму після лютого 2014 р.;

- удосконалення «Глосарію назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, засобами масової інформації, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей» та нових українських територій, пропозиція використання журналістами термінології, яка відповідає позиції Української держави.

На *довгостроковому* етапі передбачається повернення суспільства до звичного способу життя, доцільним стає:

- з метою встановлення зв'язку між державою (у перші роки – ВЦА) і суспільством: організація та проведення державних, освітніх та інформаційних кампаній, створення й оприлюднення масивів інформації, поширення корисної інформації через соціальні мережі та сторінки української влади;

- удосконалення нормативно-правової бази для функціонування ЗМІ в Криму («Закон про медіа», «Стратегія

інформаційної реінтеграції Криму» тощо), удосконалення наявних рішень та ухвалення нових необхідних рішень державною владою;

- підтримка і стимулювання відкриття кримських редакцій, корпунктів загальнонаціональних ЗМІ України на території Криму;

- формування та сприйняття розвитку ЗМІ та медійних ресурсів для задоволення потреб різних категорій суспільства з формуванням якісного інформаційного, освітнього та культурного продукту для населення Криму за допомогою інноваційних проєктів;

- формування спільно з громадянським суспільством політики культурної та інформаційної реінтеграції тимчасово окупованих територій України, зокрема Криму, через різноманітні форми та методи праці з населенням (кампанії, акції, свята);

- ініціювання та проведення заходів із вбудування тимчасово окупованого Криму в єдиний інформаційний та освітньо-культурний простір України (конференції, форуми, круглі столи, дискусії тощо);

- залучення відомих осіб з політичної та гуманітарної сфер, лідерів думок, послів доброї волі як з Криму, так і з інших регіонів до висвітлення ситуації в Криму;

- залучення інструментів «м'якої сили» (soft power) для формування об'єктивного, позитивного ставлення до Криму у внутрішньої та зовнішньої аудиторії (національна культура, народна дипломатія);

- уведення квот і стандартів на мовлення державною мовою та мовами корінних народів у ЗМІ Криму з метою виправлення ситуації, яка спостерігалась до окупації, коли переважна більшість ЗМІ виходила мовою держави-окупанта;

- створення державного мовника для корінних народів України за стандартами та лекалами Суспільного мовника України;

- повернення до Криму та підтримка всіх кримських медіа, які вимушено залишили Крим після окупації та продовжили свою роботу на материковій частині України після 2014 р.;

- проведення Дня журналіста, Дня радіо та телебачення на регіональному рівні з приверненням уваги мешканців Криму.

б) *Висвітлення питання деокупації для міжнародних партнерів та ЗМІ:*

- організація систематичних консультацій, обмін досвідом із міжнародними партнерами задля розповсюдження об'єктивної інформації про деокупований Крим;
- продовження співпраці з міжнародними неурядовими організаціями, які займаються «питаннями Криму»;
- залучення міжнародних партнерів і міжнародних організацій до активного будування та підтримки відновлення системи українських кримських ЗМІ;
- співпраця із фахівцями, журналістами провідних світових ЗМІ для ознайомлення міжнародної широкої аудиторії із реальною ситуацією в деокупованому Криму;
- ініціювання відвідування півострова спеціальними міжнародними місіями та інституціями, сприяння роботі та прибуттю на півострів моніторингових місій різноманітних міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на висвітлення ситуації в деокупованому Криму;
- організація та проведення щорічної міжнародної журналістської конференції в Криму з метою висвітлення і привернення уваги світової спільноти та ЗМІ.

в) *У сфері видавничої справи*

Шлях повернення української книги на деокуповану територію Автономної Республіки Крим та м. Севастополя повинен мати основу – спеціалізовану комплексну державну програму «Українська книга – майбутнє Криму» (назва програми умовна як робоча пропозиція), що має бути розроблена та ухвалена рішенням КМУ відповідно до ЗУ «Про видавничу справу».

Статтею 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової, технічної творчості, захист інтелектуальної власності та авторських прав. Це дає можливість мати основу для розробки Спеціалізованої комплексної державної програми «Українська книга – майбутнє Криму» мінімум на 10 років.

Український інститут книги – державна установа при Міністерстві культури та інформаційної політики України, покликана формувати державну політику у книжковій галузі, проводити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українське книговидання.

г) *Покарання злочинів в інформаційній сфері за період окупації:*

– проведення моніторингу ситуації, збір інформації про порушення прав людини, прав журналістів, злочинів у медійній сфері Криму;

– формування доказової бази для притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за злочини в інформаційній сфері;

– ініціація розгляду в українських та міжнародних судах справ із порушення прав людини, порушення прав журналістів, громадянських журналістів, вимог щодо компенсації незаконно привласненого протягом окупації майна українських ЗМІ в Криму;

– проведення люстрації в тимчасово окупованому Криму з метою виявлення журналістів-колаборантів, які співпрацювали з державою-окупантом та проводили антиукраїнську політику мовлення;

– ініціація розгляду у Міжнародних Судах вчинених злочинів у інформаційній сфері Криму.

Література

1. Доповідна записка на виконання доручення Президента України щодо розробки першочергових кроків держави після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. 28.04.2023. 46 с.

2. Задорожній О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин / Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. Київ: К.І.С., 2015. 572 с.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-planu-zahodiv-z-1171r> (дата звернення: 01.06.2022).

4. Указ Президента України № 58/2020 від 26 лютого 2020 р. «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537> (дата звернення: 26.02.2022).

5. Указ Президента України № 78/2021 від 26 лютого 2021 р. «Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2021#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

6. Указ Президента України № 117/2021 від 24 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021

року “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 27.07.2022).

7. Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 27.07.2022).

8. Указ Президента України № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. “Про Стратегію інформаційної безпеки”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 27.07.2023).

9. Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у 4 сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній. *Голос Криму*. 2023. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/4.-ЗВІТ.-Інформаційний-напрямок.pdf> (дата звернення: 21.12.2023)

10. Южель Г. З. Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с.

References

1. (2023). Dopovidna zapyska na vykonannya doruchennia Prezydenta Ukrainy shchodo rozrobky pershocherhovykh krokiv derzhavy pislia deokupatsii Avtonomnoi Respubliki Krym ta m. Sevastopol [Report on the Implementation of the President of Ukraine’s Assignment Regarding the Development of Priority Steps for the State after the De-occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol] (in Ukr.).

2. Zadorozhnyi, O. V. (2015). Aneksiia Krymu – mizhnarodnyi zlochyn [The annexation of Crimea is an international crime.]. Ukr. asots. mizhnar. prava, in-t mizhnar. vidnosyn. Nats. Un-t im. Tarasa Shevchenka, kaf. mizhnar. prava (in Ukr.).

3. (2021). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 29 veresnia 2021 r. № 1171-r «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Stratehii deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliki Krym ta mista Sevastopolia» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 29, 2021, No. 1171-r “On the Approval of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-1171r> (in Ukr.).

4. (2020). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 58/2020 vid 26 liutoho 2020 r. «Pro Den sprotyvu okupatsii Avtonomnoi Respubliki Krym ta mista Sevastopolia» [Decree of the President of Ukraine No. 58/2020 dated February 26, 2020, “On the Day of Resistance to the Occupation of the Autonomous Republic of

Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: (<https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537>) (in Ukr.).

5. (2022). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 78/2021 vid 26 liutoho 2021 r. «Pro okremi zakhody, spriamovani na deokupatsiiu ta reintehratsiiu tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia» [Decree of the President of Ukraine No. 78/2021 dated February 26, 2021, “On Certain Measures Aimed at the De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2021#Text> (in Ukr.).

6. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 117/2021 vid 24 bereznia 2021 roku «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 11 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia”» [Decree of the President of Ukraine No. 117/2021 dated March 24, 2021, “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021, ‘On the Strategy for De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol’”]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (in Ukr.).

7. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 121/2021 vid 25 bereznia 2021 r. «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 11 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukraïny”» [Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 dated March 25, 2021, “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021, ‘On the Strategy of Military Security of Ukraine’”]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (in Ukr.).

8. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 685/2021 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 15 zhovtnia 2021 r. “Pro Stratehiiu informatsiïnoi bezpeky”» [Decree of the President of Ukraine No. 685/2021, «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021, “On the Strategy of Information Security”»]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (in Ukr.).

9. (2023). Formuvannia kompleksnogo bachennia ta rekomendatsii orhanam derzhavnoi vlady Ukraïny shchodo podolannia naslidkiv okupatsii ta vyklykiv u protsesi reintehratsii TOT AR Krym ta m. Sevastopolia u 4 sferakh: informatsiïni, osvitho-naukovii, kulturnii, relihiïni [Formation of a Comprehensive Vision and Recommendations to the Authorities of Ukraine for Overcoming the Consequences of Occupation and Addressing Challenges in the Process of Reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol in Four Spheres: Informational, Educational-Scientific, Cultural, and Religious]. *Holos Krymu*. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/4.-3BIT-Informatsiïnyi-naprjamok.pdf> (in Ukr.).

10. Yuksel, G. Z. (2023). Krymska informatsiïno-mediïna paradyhma v konteksti okupatsii pivostrova (liutyi 2014 – liutyi 2022 rr.): transformatsiïa mediïnoi sfery ta informatsiïna polityka Ukraïny» [The Crimean Information-Media Paradigm in the Context of the Occupation of the Peninsula (February 2014 –

February 2022): Transformation of the Media Sphere and Information Policy of Ukraine], Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «ArtEk» (in Ukr.).

Gaiana Iuksel

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Journalism
Educational and Scientific Institute of Philology and Journalism
V. I. Vernadsky Taurida National University
(Kyiv, Ukraine)

REINTEGRATION OF THE CRIMEAN MEDIA SPACE AFTER DEOCCUPATION: CHALLENGES, RISKS, PERSPECTIVES (EXPERT REPORT)

The article provides information on the section of the project «Formation of a comprehensive vision and recommendations to the authorities of Ukraine for overcoming the consequences of occupation and challenges in the process of reintegrating the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol into the information sphere», dedicated to the information and media environment of Crimea.

Description of the vision of the future model of Crimea's reintegration is presented, risks and threats are assessed, and the variability of possible scenarios for events is considered.

Detailed description of the stages of capturing the information sphere of the peninsula since 2014, the forced reformatting of the media landscape, as well as the ideological and organizational consequences of occupation, is provided.

The recommendation section focuses on post-occupation measures of state authorities in the field of information policy, the Crimea issue as part of international politics, and coverage of deoccupation in international media.

Information is provided on the implementation of means to overcome the consequences of hybrid information challenges and measures in the publishing industry. Proposals are outlined for legislative support for the implementation of information policy on the reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Necessary steps are suggested for holding accountable for collaborationist, anti-state activities in the information sphere during the period of occupation.

Keywords: Crimea, Ukraine, deoccupation, media, information sphere, media.

Валентина Галич

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4492-8922>
докторка філологічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальних комунікацій
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(Рівне, Україна)
bella.lnu@gmail.com

УДК 821.161.2-94"20"(049.32)

**«РЕМЕСЛО МОЄ – СПРАВЕДЛИВІСТЬ.
БУДУ НАВІЧНО ВІДДАНИМ ЙОМУ»**

Тимошик М. С. Материн заповіт у рушнику 1933-го: Автобіографічна канва життя. Біобібліографічний показник із нагоди 65-річчя. Наукове видання. Київ: Наша культура і наука, 2022. 592 с.

Видана у 2022 р., книга Миколи Тимошика «Материн заповіт у рушнику 1933-го», відомого в Україні та за її межами журналістикознавця, теоретика видавничої справи і редагування, публіциста й письменника, громадського діяча, не залишила байдужими до неї як прихильників наукового і публіцистичного доробку автора, так і пересічних читачів. Її унікальність – у високопрофесійному художньому і технічному оформленні, жанровій специфіці, оригінальній структурі змісту, літературній майстерності автора, співзвучності видання суспільним настроям.

Як зазначає сам автор, «ця книжка помітно відрізняється від усіх... попередніх – і за викладом видання, і за структурою...» (с. 18). Кожна деталь її змісту і форми відтворює загальну концепцію: подати не просто біографічну канву життя автора та систематизований бібліографічний показник його публікацій із нагоди 65-річчя, на що вказується у підзаголовку видання, а пристрасно й емоційно відтворити історію свого громадянського особистісного сходження, яка б слугувала ілюстрацією до сторінок

буття України другої половини ХХ та початку ХХІ ст. Через опис своєї багатогранної діяльності як журналіста, керівника у книговидавничій сфері та університетського викладача Микола Тимошик прагне сформувати зразковий «портрет» медійника новітнього часу, наділеного любов'ю до свободи і совістю, що на кін розвою власного чину ставить справедливість та патріотизм.

У структурі видання автор усупереч уже усталеним тенденціям хвалебних наративів на адресу ювіляра вирішив, як і належить журналісту, просто, доступно та систематизовано подати факти свого життя, через які проглядається й історія буття українства на межі тисячоліть, і наше непросте сьогодення, і прогнозування майбутнього. У кожному розділі й підрозділі книжки («Моє життя», «Коріння роду», «Данина – моя любов і печаль», «П'ять інтерв'ю про головне», «Мої книги», «Чин ученого, журналіста, особистості», «Бібліографічний показник», «Публікації в друкованих та мережевих виданнях», «Науково-педагогічна діяльність», «Публікації про Миколу Тимошика» та ін.) викладається сутність життєвого, творчого, політичного кредо автора, розкриваються його символи віри, засади світогляду та переконань.

Цілісність змісту видання зміцнює продуманість його автором компонентів конструкції: кожен з них у визначеному місці та у взаємозв'язку з іншими складниками книги підсилює логіку вербальної і невербальної мови і сприяє найбільш повній реалізації задуму. У розмові з рецензентом Микола Тимошик зауважував, що йому вдалося підготувати до друку книгу у вимріяному вигляді, навіть заголовну фотографію підібрати в унісон до її багатопланового змісту. Справді, на фотопортреті автора, поданого на задній частині обкладинки разом з коротким переліком його досягнень, він зображений в ореолі сріблястої сивини, з променистими ясними очима і поглядом, спрямованим уперед, здатними видіти і сьогодення, і передбачати майбутнє, з доброю усмішкою людини, сповненої гідності й непохитності в думках і діях.

Цьому служать й інші «претексти» – розміщені на форзаці кольорові відбитки обкладинок двадцяти п'яти різних за жанром книг Миколи Степановича; присвята; подана на фронтиспис і витинанка з книги Фрідріха Шпільгагена «Завжди вперед» у

комбінації із зображенням вишитого рушника; портретний нарис про професора Тимошика; слово від автора.

Як правило, автори книг присвячують свої творіння близьким людям, учителям, тим, хто підтримував їх на життєвих дорогах. Такими були й усі попередньо видані книги Миколи Тимошика. Проте «Материн заповіт у рушнику 1933-го» він присвятив світлій пам'яті героїв своїх книг і статей, «високий житейський чин яких гартував дух і формував характер». Ця посвята вказує на один із важливих факторів особистісного сходження автора та посилює документально-публіцистичний зміст книги.

Висловлювання німецького письменника Фрідріха Шпільгагена, ужите як епіграф до всього видання («У мені живе любов до свободи і непохитна рішучість не дати нікому себе поневолити; ніколи не схилити своєї голови, коли проти цього протестує моя совість; жити так, як сам життя я розумію, і йти тим шляхом, що я його собі обрав. Яким би він трудним не був, не даючи нікому ніякими підлещуваннями, ніякими погрозами звести себе із цього шляху» (с. 2), розкриває життєве кредо автора, резуємує смисли книги, заохочує читача до її прочитання.

Портретний нарис про Миколу Тимошика п. н. «Правда про вигоду не дбає» Галини Дацюк, журналістки й письменниці, представлений з жанровим означенням «Замість передмови», навряд чи можна вважати переднім словом до видання, бо відсутні всі реквізити в класичному його вияві, проте прагматика цього структурного елемента книги досить сильна: захопити читача, репрезентувати особистість героя книги нестандартним, небайдужим образним словом, подати факти його біографії в контексті чеснот доби, що «тримають... у прямостоянні перед лицем життя» (с. 17). Микола Тимошик для Галини Дацюк – однокурсник з навчання у КДУ, колега й керівник у викладацькій роботі. Вона дуже добре знає всі закутки його душі і серця, усі нюанси специфіки мислення. Саме тому їй легко вдається поєднати логіку оповіді в коментарі освітньої діяльності («університету») Миколи Тимошика, у якому відбилися «престижний вишкіл науковця, педагога й харизматичної людини» (с. 9), у фіксації його головних рис характеру (любов до книги, цікавість до архівів, людяність, віра у чесність професії журналіста, аргументованість і переконливість в обстоюванні самотності українського слова,

національна компонента як невідмінна умова буття професора), з ліричною тональністю (у спогадах про студентське життя, в описі родоводу Миколи Степановича – полісянина, буковинця й киянина, огорнутого Україною, «як трьома кінцями маминої хустки» (с. 9) та патріотичним пафосом (в описі його шляхів обстоювання української правди). Метафоричні засоби в характеристиці автора книжки «Материн заповіт у рушнику 1933-го» («правда про вигоду не дбає», «особистість емоційна, яка живе нервом і чуттям», «прийшов у науку, як приходять мудреці», його публіцистичні тексти «мають присмак зорі, тиші і натхнення», «мало народитися українцем, треба стати ним») довго не відпускають чуття та уяву читача й спонукають його відшукувати підтвердження цим константам у подальшому тексті книжки, а віднайшовши їх, радіти, як зустрічі з другом.

Важливе місце в композиції змісту і форми рецензованої книги займає автопередмова («Від автора»), написана відповідно до канонів цього жанру літературної критики. У ній розкривається динаміка авторського задуму – від наміру опублікувати біобібліографічний показник нагромаджених понад півтори тисячі наукових та журналістських творів до спонуканим двома чинниками бажання підготувати документально-публіцистичне видання. Першим з них було віднайдення в маминій скрині обгорнутих у вишитий рушник документів, що засвідчують загибель дідуся від свавілля більшовицької влади. А другим – запозичення у професора Огієнка зразка викладу документально-біографічного матеріалу: «лише хронологічна канва, начерки, етюди подій, часом і переживань, зафіксовані в різні часи і за різних обставин у власних щоденниках та записних книгах» (с. 20). «Жодного замовлення» немає в його книзі, – застерігає професор, безпосередньо «про автора» йдеться в рецензіях та відгуках на його твори та науково-освітню діяльність.

Як видавець та редактор, Микола Тимошик добре розуміє комунікативну й інформаційну, текстотворчу й сюжетотворчу функції заголовка твору. Непросто його дібрати для книжки, відзначеної різножанровою палітрою. Однак й із цим завданням автор успішно справився. Хремотонім «Материн заповіт у рушнику 1933-го» увиразнює специфічну природу книги, виступає вихідним моментом породження тематичної цілісності.

Інтригуєючий та енциклопедичний зміст його лексичних компонентів озвучує пануючі в книзі ідеї історичної пам'яті та спадкоємності поколінь, акцентує україноцентричність свідомості автора. Зміст народженої із самого серця автора назви книжки «Материн заповіт у рушнику 1933-го» розкривається у зворушливій історії родинної реліквії Тимошиків – «рушника із червоно-чорних мережив чернігівського орнаменту на білому домотканому полотні» (с. 19), вигаптованого бабусею, у якій мама загорнула документи, що засвідчують багаторічні пошуки правди про загибель на Соловках розкуркуленого її батька, щоб захистити чесне ім'я свого роду. У запізнілій знахідці оповідач «прочитав» мамин заповіт: «бути готовим до праці чесною, але тяжкою й часто невдячною; хай там що стояти за правду; не принижуватися перед зверхнім хамом; за будь-яких обставин життя не втрачати власної гідності, завжди пам'ятати, хто ти і звідки вийшов; нічим не огудити й не зганьбити коріння свого роду, його мову й звичаї...» (с.19).

Обрані моральні принципи, сформовані в «заповіті» своєї мами, Микола Степанович сповідував протягом усього свого життя: і в юності, під час навчання в школі та університеті, де плекав любов до друкованого слова й книги, мотивував бажання писати самому й не стояти осторонь злободенних проблем, і в професійній діяльності у сферах журналістики, видавничої справи та редагування, і стійко витримує й нині в царині науки та медіаосвіти.

Жанрова специфіка книги Миколи Тимошика теж підпорядкована її концепції. Зміст реалізується на переплетенні різних жанрів: наукових і публіцистичних (стаття, бібліографічні описи, рецензія, нарис, есе, інтерв'ю, звернення), літературно-художніх (оповідання, новела) та документалістики (спогади, листи, щоденники). Саме така особливість авторської оповіді захоплює читача, спонукає його до щирого та разом з тим – інтелектуального діалогу з автором, минулою добою та сьогоденням.

Багато цікавих фактів з життя Миколи Тимошика, обрамлених його емоційними коментарями в частині першій «Матеріали до життєпису» книги «Материн заповіт у рушнику 1933-го», набирають ознак документально зафіксованих явищ і подій історії української журналістики та видавничої справи й

журналістської освіти, а серед них і замовчуваних у радянську та недостатньо знаних у пострадянську добу. І хоча автор іменує розділ «*Матеріалом до життєпису*» (і це вселяє надію незабаром побачити справжні мемуари автора), цей великий 270-сторінковий розділ сприймається як завершений документально-публіцистичний твір, який, упевнені, не пройде повз увагу дослідників документалістики.

Хронологічне розташування біографічних матеріалів у ньому охоплює опис життя автора від народження до нинішньої діяльності в Київському національному університеті культури й мистецтв. Епіграф до цього розділу, яким послужили слова Івана Огієнка з його мемуарів, концентрує одне з життєвих гасел, сповідуваних Миколою Тимошиком, – «пилувати за тим, як би більше встигнути зробити для української справи; як я працював – судити не мені» (с. 24), що стало скельцем, через яке проглядається серцевина громадянської сутності його особистості. Багатоголосся манери оповіді, у якій упізнається мемуарист, публіцист і письменник, вимагає різноманіття жанрових форм утілення думки автора.

З погляду на першу частину книжки «Матеріали до життєпису» як на окремий твір, «текст у тексті» видання, можна легко виділити класичні елементи композиції, що забезпечують цілісність та оригінальність документально-публіцистичної оповіді. Головним принципом її конструювання є подача супроводжуваних авторським коментарем із сьогодення фрагментів із щоденника автора різних років, сповненого ліричною тональністю й публіцистичним пафосом, та листів і відзначених актуальністю його публікацій у ЗМІ, а також попередньо виданої книги «Село» та написаної у співавторстві з Галиною Дацюк і Катериною Таран «Історії одного журналістського курсу».

Так, умовно «зав'язкою» як оповідним блоком-передісторією, де виявляються суспільні протиріччя, означаються конфлікти, може слугувати розповідь Миколи Тимошика про коріння свого роду (батькову та материну гілки, братів, сестру), дитячі і шкільні роки, «студентську юність під журналістською зорею». «Розвиток дії» становлять його професійне ствердження в журналістській діяльності на Буковині, зростання як політика в роботі, пов'язаній з керівництвом молодіжною пресою, та у

Держкомвидав України, як редактора – в одному з найстаріших і найавторитетніших видавництв України «Либідь», як науковця та освітянина – у викладацькій праці в Київському університеті ім. Тараса Шевченка і в Київському національному університеті культури й мистецтв.

Один із кульмінаційних моментів становить підрозділ «Данина – моя любов і печаль», де оповідь набирає високої точки напруги, коли суспільні протиріччя виражаються в особливо гострій формі. Автор розкривається як громадянин і краєзнавець, оснащений досвідом журналіста та науковця в роботі з архівним матеріалом, сміливо вступає в боротьбу з бюрократичною владою на Чернігівщині за повернення прадавньої назви рідного села – Данина, «увічнення пам'яті зневаженого данниціями священника-страдника протоієрея отця Петра Скорини» (с.121), за повернення права земляків знати історичну правду про стражденне українське село.

«Розв'язкою» «Матеріалів до життєпису» можуть слугувати підрозділи «П'ять інтерв'ю про головне», «Мої книги», «Чин ученого, журналіста, особистості», у яких розкриваються досягнення автора як результат його багаторічної сумлінної та наполегливої праці на шляху самоствердження. В інтерв'ю студентам КНУ ім. Тараса Шевченка Микола Тимошик, звертаючись до фактів свого життя, з висоти життєвого досвіду акцентує найбільш важливі точки сучасного українського суспільства, демонструє молоді уроки духовності, в основі яких – сентенції не забувати корені роду, віддаватися повністю роботі на інформаційному фронті («Патріотів багато, робітників бракує»), міркування про проблеми української книги на чужині, про те, як українському селу повернутися до витоків і стати самодостатнім, як позбутися продажної ментальності інтелігенції, вихованої колоніальною владою.

Підрозділ «Мої книги» покликаний проілюструвати титанічну книговидавничу діяльність Миколи Тимошика, у ньому подаються фотокопії обкладинок його найзнаковіших двадцяти чотирьох книг, фрагменти відгуків на них, анотації й переліки рецензій.

Микола Тимошик вважає, що про його «Чин ученого, журналіста, особистості» (так названо підрозділ) найкраще розкажуть його колеги, друзі студенти, і не помилися. Із спогадів

письменниці Марії Матіос, священника з Канади Богдана Демчука, мовознавця Миколи Степаненка, університетських професорів Василя Яременка та Володимира Демченка, журналісток Олени Найдю та Галини Карпенко професор Тимошик постає як «легкий на підйом, динамічний та цілеспрямований», «погромник брехні радянського розливу», здатний «заряджати слухачів енергією свого слова», у рядках та між рядками книг котрого «сяє на повну силу правда, яка перемагає лжу, пломенить справедливість, що спалює лицемірство, вияскравлюють незаперечні факти, які розвінчують міфи про наше збігле», як людина, що «ніколи не зійде з обраного шляху, не зрадить своїм принципам», відзначена «не награною простотою, відвертістю, бажанням надати безкорисливу допомогу», вірна обраній «солодко-гіркій професії» (с. 357–368).

Щось є символічне в тому, що слово для післямови до «Матеріалів до життєпису», першої частини книги, Микола Тимошик надає випускницям спеціальності «Видавнича справа та редагування», яких учив, – Марині Малишевій та Дарині Фіалко. Цей блок книги автор назвав «Замість післямови». Він виконує функції «тексту після тексту», своєрідних висновків, що наголошують на одному з найбільших здобутків професора – його учнях, здатних засвоїти не лише професійні уроки, а й духовні, взяти на озброєння свого журналістського та редакторського фаху сповиті мудрістю повчання свого вчителя: «Журналістика – це видиме і невидиме, до якого тяжіють правда, істина», «Поєднайте в собі три “П”»: Професіоналізм, Патріотизм, Порядність» та ін.

У другій частині рецензованої книги – «Біобібліографічному показнику» – подається систематизований бібліографічний опис наукового та журналістського здобутку автора обсягом 1422 праці: книги, брошури, розділи у колективних виданнях, передмови до книг, публікації в друкованих та мережевих виданнях. Окремо містяться відомості про науково-педагогічну діяльність професора, його наукове редагування, опонування дисертацій, рецензування книжкових видань, публікації про Миколу Тимошика, українські та закордонні джерела його публікацій. Цей масив засвідчує титанічну працю Миколи Тимошика, що сповідував максимум «Жодного дня без рядка!». Слова Бориса-Ігоря Антонича, взяті Миколою Тимошиком за епіграф до другої частини його видання,

розкривають громадянський потяг автора: працювати й писати так, щоб «горіння» його слова залишило «вічний слід» у пам'яті прийдешніх поколінь.

Уміщені за хронологічним та тематичним принципом, дві добірки чорно-білих і кольорових фотографій (Данина. Студентська пора. Чернівці. Журналістські й наукові дороги у світі) значно розширюють уявлення про самого автора та горизонти його діяльності, у сприйманні читача відтворюють відповідні місця в тексті книги, породжують позитивні емоції.

Актуальний і величезний науково-педагогічний потенціал змісту видання та високий громадянський пафос авторської оповіді дає нам право говорити про широкі можливості використання його в навчанні і вихованні майбутніх журналістів, видавців і редакторів. Почерпнуті з нього яскраві приклади й ілюстрації допоможуть викладачам у викладанні курсів «Основи журналістики», «Теорія та методика журналістської творчості», «Історія української журналістики», «Видавнича справа та редагування» та ін., осучаснити і розширити практичну складову професійної освіти, адаптувати її до потреб галузі, залучити студентів до активної дискусії з питань якості освіти та особливостей професії медійника, його духовних орієнтирів, яскраві зразки яких подав автор.

Тимошик – педагог, борець за кардинальну перебудову освіти в Україні, і ця сторінка його біографії ще чекає на сумлінне дослідження. Рецензована книга наповнена багатьма зразками самоствердження освітянина-інтелігента, журналіста-патріота та соціально й професійно мотивованого студента. Микола Степанович не нехтує традиційні методи викладання дисциплін на спеціальностях «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», поєднуючи їх із сучасними запитами медіаосвіти. Як стверджує Галина Дацюк, вивчення та пропаганда інноваційної практики журналіста – неодмінне правило в діяльності професора: «Його лекції і стиль викладання ніколи не пахнуть нафталином учорашнього дня, бо живе він у пульсі подій сьогодення. Нанизуючи на мапу розповіді про прочитані напередодні новинки, вирізані квадратні метри газетних шпальт для прикладу, професор Тимошик так щедро обдаровує ними майбутніх журналістів, видавців, як може обдарувати щаслива

людина, яка вірить: «що віддав – твоє»! На його пари ходять зі стосами прикладів. Ці приклади носять оберемками й у пакетах, як скарб» (с. 15). Й інші характеристики Тимошика-викладача гідні для наслідування: «Життєвим орієнтиром на наступні кроки його слухачів агітують не тільки переконливі лекції Миколи Степановича. Переконає його інтонація, впевненість і почуття»; «він залишається молодим сьогодні, задаючи на заняттях прискорений ритм творчості й прискорене серцебиття»; «творчі домінанти вченого на практичних заняттях збуджують творчість студентів. Реакція однаково схвальна і захоплива»; «принциповим, зрілим і гідним словом вченого промовляє до молодого студентського світу Україна» (с. 15).

У щоденнику студентських років Микола Тимошик відзначає: «Ще з дитинства не терпів несправедливості, не любив оказамілювачів, що сидять на керівних посадах, тому й обрав журналістику. Ремесло моє – справедливість. Буду вічно відданим йому» (с.49). Сформоване ще в студентські роки, життєве кредо професора, якому він ніколи не зраджував, трансльоване на аудиторію нинішніх студентів, послужить їм дороговказом у майбутній професії журналіста. У відгуках на діяльність свого вчителя студенти називають його прекрасним викладачем, мудрим керівником, людиною, поруч із якою відчують себе рівними, талановитим оратором, українським гуру з видавничої справи і редагування (с. 368–372).

Книга Миколи Тимошика – цінне джерело з історії України, історії журналістики і видавничої справи та історії медіаосвіти і буде цікавим для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, журналістів. Окрім того, це видання не лише подає вишукані зразки для наслідування, а й заохочує інших визначних учених активно ділитися своїм досвідом розвою осібного чину в житті та суспільно вагомій професії.

Як би Микола Тимошик не намагався у виданні «Материн заповіт у рушнику 1933-го» всеохопно представити сутність своєї багатогранної діяльності, віриться, що «портрет» його особистості залишається ще не дописаним, і попереду нас чекають його нові, сповнені любов'ю до України, книги.

Valentyna Halych

Doctor of philological sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Communications
Private Higher Education Establishment
«Academian Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities»
(Rivne, Ukraine)

**«MY CRAFT IS JUSTICE.
I WILL BE DEVOTED TO HIM FOREVER»**

Tymoshyk M. S. Mother's testament in a towel of 1933: Autobiographical canvas of life. Biobibliographic index on the occasion of the 65th anniversary. Scientific edition. Kyiv: Our culture and science, 2022. 592 p.

ЗМІСТ

ПРЕСОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Бліхарський Роман</i> . Видання Наукового товариства імені Шевченка в оцінці європейських наукових журналів: комунікаційний аспект	3
---	---

ІСТОРІЯ ПРЕСИ

<i>Комариця Мар'яна</i> . Науковий контент тижневика «Неділя» (1911—1912 рр.)	29
<i>Kulesha Nadiia</i> . Wydawnictwa periodyczne Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki w recepcji prasy polskiej końca XIX – początku XX wieku	53
<i>Zamoyski Grzegorz</i> . Lwowskie czasopismo «Nafta» w latach 1893–1914	70

ПЕРСОНІФІКОВАНА ІСТОРІЯ ПРЕСИ

<i>Габор Василь</i> . Михайло Качанюк як редактор газети «Русинь» (1923 р.): атрибуція авторства та іміджевий фактор	84
<i>Дроздовська Олеся</i> . Іван Паславський (1896–1947): колізії біографії, редакторська і журналістська діяльність	103
<i>Качкан Володимир</i> . Воєнно-документальна проза Миколи Лепкого	127
<i>Наконежна Зоряна</i> . «Задивлений у найвищий ідеал правди»: життя і праця Миколи Масюкевича (1899—1970)	143
<i>Серета Оксана</i> . Соня Куликівна і Софія Куликівна: проблема ідентифікації	153
<i>Сніцарчук Лідія</i> . «Писати мушу – це є умова мого життя»: листи Софії Яблонської до Олени Кисілевської (1934–1939 рр.)	167

CONTENTS

PRESS STUDIES:

HISTORY, THEORY, METHODOLOGY

<i>Blikharskyi Roman</i> . Publications of the Shevchenko Scientific Society in the evaluation of european scientific journals: the communication aspect.....	3
---	---

HISTORY OF THE PRESS

<i>Komarytsia Mariana</i> . Scientific content of the «Nedilia» weekly (1911—1912).....	29
<i>Kulesha Nadiia</i> . Periodical publications of the Shevchenko Scientific Society in the reception of the Polish press in the late 19th and early 20th centuries.....	53
<i>Zamoyski Grzegorz</i> . The Lviv-based journal «Nafta» in 1893–1914.....	70

PERSONIFIED HISTORY OF THE PRESS

<i>Gabor Vasył</i> . Mykhailo Kachanyuk as the editor of the newspaper «Rusyn» (1923): attribution of authorship and image factor	84
<i>Drozдовska Olesia</i> . Ivan Paslavskyi (1896–1947): vicissitudes of life, editorial and journalistic activity	103
<i>Kachkan Volodymyr</i> . War documentary prose by Mykola Lepky	127
<i>Nakonechna Zoriana</i> . «The one who gazed in the highest ideal of truth»: life and work of Mykola Masiukevych (1899–1970).....	143
<i>Sereda Oksana</i> . Sonia Kulykivna and Sofia Kulykivna: identification problem	153
<i>Snitsarchuk Lidiya</i> . «I have to write – my life depends on it»: Sofia Yablonska's correspondence with Olena Kysilevska (1934–1939)	167

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Юксель Гаяна. Реінтеграція медійного простору Криму
після деокупації: виклики, ризики, перспективи
(експертний звіт) 181

РЕЦЕНЗІЇ

Галич Валентина. «Ремесло моє – справедливість.
Буду навічно відданим йому»..... 201

MEDIA COMMUNICATIONS:
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Iuksel Gaiana. Reintegration of the Crimean Media Space
after Deoccupation: Challenges, Risks, Perspectives
(Expert Report)..... 181

REVIEWS

Halych Valentyna. «My craft is Justice.
I will be devoted to him forever»..... 201

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство
Press Studies

Випуск 3
Issue 3

Редактор: *Ольга Катола*
Коректор: *Зоряна Наконечна*
Обкладинка: *Леся Квик*
Комп'ютерне верстання: *Надія Кулеша*

Підписано до друку 17.10.2023. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Наклад 50 пр.
Ум. друк. арк. 13,0
Надруковано з оригінал-макета